

III. ÉVFOLYAM • POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM • 1934 APRILIS

4 KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNEL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KAROLY ÉS KENDE FERENC

TARTALOM:

MOLTER KÁROLY: Film a modern prózáról	245
TIN ULJEVICS: Koldusok templom előtt... (Vers)	254
SZOMBATHY VIKTOR: Májusfáknak levelei	255
ÁPRILY LAJOS: Rónk a Tiszán (Vers)	261
KISBÉRY JÁNOS: A vándor visszánéz (Elbeszélés)	262
DESZANKA MAKSZIMOVICS: Elhagyott leányka... (Vers)	265
STERN LÁZAR: Spinoza (Tanulmány)	266
CSUKA ZOLTÁN: Enklő alkonyai (Vers)	273
NEMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (Tanulmány)	274
CSUKA ZOLTÁN: Miért is bánthatlak? (Vers)	283

KISEBBSÉGI KULTURÉLET:

NEMETH LÁSZLÓ: levele Szirmai Károlyhoz	284
SZOMBATHY VIKTOR: A cseh-szlovákiai magyarság kulturélete	285

RADÓ IMRE: Málypont alatt. (Regény) Folytatás	291
---	-----

LÁTHATAR:

KÁZMER ERNŐ: Irodalmi szemle	307
LUCIA: Az új Werfel regény	316

Olvásóink tájékoztatójára (Válasz egy kritikóra)	321
--	-----

KÖNYVÉSZETUNK:

BIBLIOGRAFIAI JEGYZÉK (4. közlemény)	323
--------------------------------------	-----

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:	Magyarországon:
Számonként Din. 15,—	Számonként Pengő 2,—
Negyedévenként Din. 45,—	Negyedévenként Pengő 6,—
Félévenként Din. 90,—	Félévenként Pengő 12,—
Éves ára Din. 180,—	Éves ára Pengő 24,—

Film a modern prózáról

A kifejező szónak ma is van jelentősége. Nemcsak Goethe vette volt észre a könnyed „nagy ígét, — du sprichst ein grosses Wort gelassen aus, — a minap Lenin is élt vele s egyetlen mondattal új államformát csinált: »Kenyeret hoztam nektek és békét«. A biblia óta becsülete él a lapidáris szónak, melynek toborozó ereje van. Kosztolányi férfiszóval így verbuvál: »Lelkem, ne bot és vászon, légy zászló!« — és Németh László a Dunamedencét »emeletes házának«-nak hívja. Ime, így van a szónak méltósága és a tettnél is nagyobb hatása.

A földkérget ebben a pillanatban is körülbeszéljük: rádióban, sajtóban és könyvben. Szó és köttafej, saxofon, propaganda, csók és önfeledkezés, matematika, gyűlölet, arany és fegyver zörög a gondolatszekrényben, a lélek Morse-jelei ostromolják csillagburkolatunkat. De nekünk fading az egész, elszalad a gépszó, füllink mellett, mert a szívnek kikapcsolták a hullámhosszát s az előszónak nincs melege.

Igaz, a művészi szólatolgatásból dialektika lett. Programm-vita a társadalom és egyén viszonyának rendezésére. Pont és ellenpont felesel egymással, mint Huxleynél és mint a zenében, a világnézet-harc hol ünnepélyes, hol hétköznapi, üdvösségre, vagy kenyérre megy, zengő, vagy okos, kötött, felfokozott, sőt robbanó, mint a vers, vagy kötetlen, meggyőző és józanító, mint a próza. De van a vitának egy közös kelléke, mely nélkül csak fecsegés az emberszó, állati szükséglet, nem ige, törött szárny, mely lazán lebukik. Ez a közös ismertetőjegy, mely hitelessé szépíti a művészigazságot: a lendület! A numerus, a belső zengzet, mely a prózában is dallam, egy foszlány a lélek felhőiből, mely májusi esőt hozhat. Virág Benedek egykor a szonettet hangzatkáznak nyelvujtotta, én meg a próza titkos muzsikáját hangzatnak hívnam. Mert itt zenéről van szó, a próza filmjének kísérő zenéjéről, megbúvó költészetről, munkás-zubbony és urikabát izlésének találkozásáról, a fül szerepéről szív és agy színjátékában.

Ismerjük a játékot, az ujjak kopogtatásával kísért ritmikus kérdést: Mit csinálj, kicsoda, milyen, miféle, middel? — és kitaláljuk Arany vessorát: — Jer Ossian, kódós, homályos énekeddel! —

Nos a leghomályosabb prózának is kikopogtatható a szerzője, szívnek és agynak pontosan váltakozó szóüteméből, mely a stílus múltó divatja mögött kitapintható, halhatatlan és érdekes: a megtelen lélek grammofonlemezén a barázda. Költői ujjlenyomat, mely csalhatatlanul utal a kézre. Petőfi például elverselte a biedermeier stílus összes magyar közhelyeit, kispolgári és népi korszerűségeit, barnakislányostul, hej, kocsmárosnétul, de a nagy Petőfi numerusa ilyen egyedülvaló, világ szép sorából hallik: »Elhull a virág, eliramlik az élet«.

A próza hangzatát néhány pillanatfölvétellel ábrázoljuk. Nem

épen koreográfiát és diszketet, inkább hangos film melódikus motívumait érzékeltetjük. Először ötlük szemünkbe a mai stilusromantika. Szerb Antal, akinek pályanyertes szellemtörténetéből több helyet idézünk az írás folyamán, Nyíró Józsefnek ilyen mondatait exponálja: »Az erdőn olyan hideg volt, hogy az éhfarkas fülében megfagyott a bolha«. Másutt meg Nyíró az aggastyánt »Isten szakállával törülközött ember«-nek látja. Ilyen szöpetárdák, telitalálatok után füst keletkezik, az olvasó pillanatra meghökken, de aztán megszokja a zajt és elfelejti a témát, melyért az író rohamra indult. Ez a stilus háborúja. Érdekes tévedés, hogy ezt népirodalomnak érezték elsősorban, holott itten tanultember beszél a művelteknek a népről. Szabó Dezső is folyton a parasztról dörög az urak fülébe, de ő maga minden, csak nem népies. Egy mai német (Neumann-féle) elmélet szerint az egész népköltészet jórészt nem egyéb, mint elsüllyedt úribirtok (Versunkenes Herrngut.) Amit ma a nép énekel, az valamikor művelt költők, poeta doctusok szórakozása, modora, esetleg genialis úttörése volt. Balassa föltámadt a kuruc lírában, Csokonai a XX. század elején, Ady pedig talán egy majdani emelkedett paraszt-demokráciában népdallá hígul. A stilusromantika más, mint a népköltészet, mert nemcsak fölfrissíti, tömöríti kora nyelvét, s nemcsak megújuló divattá, forradalmi forrássá lehet egy későbbi haszonelvi tespedésben, hanem az egyén örök elkülönése a köztől, az erő secessiója az átlag gyengeségéből.

A stilromantika nyelvi galoppja hevesen kutat a múltban igazolást. De nem a közelmúltban, melyet megunt a füle, hanem a félreértett hagyományban, melyből tekintélyt merít korabeli újításához. Az egykori anarchiából szabályt akar szentesíteni. Szabó Dezső Berzsenyi nyelv-láváját folytatja és Kölcsey sötétlátása is újra-éledőben a mai nemzedéknél. A mai olasz futuristák technikai rap-szódiákkal szinte a gongorizmusig repülnek vissza, hogy kubista lég-mámoruknak nyelvjogát megjeljék s a szláv és francia csúcs-költők, a dadaisták erkölcsben a századok előtti Villon törvényfö-löttiségét utánozták, ha nem is tudtak olyan bájosak lenni. Minden forradalom nem a megdöntendő rendtől, hanem valamelyik előző lázadás lököreijéből veszi a lendületet. Eötvös József, a humanum regényese, Dózsa Györgyhez álmodik vissza, akár Szabó Dezső, vagy Tabéry Géza. A kommunista mai próza Zolát váltja föl apró-pénzre, nem stilusban, hanem tárgyválasztásban. Pálffyné Gulácsi Irén, aki Tömörkényitől tanult magyar írást, lényében nem forradalmi, mert a »Fekete vőlegények«-ben alig veszi észre a mohács-körül lázrózsás, friss protestantizmust. Ellenben Berde Mária, aki sallangjaiban konzervatív, összes témáiban a támadó femininum sugallata alatt áll. Tehát nem a nyelv, hanem a téma dönti el vég-eredményben az író hovatarozását.

A másik stilforma, az impresszionista írás, más hallgatókedvet kíván. Egyéni hangszer ez, egy gazdája melléhez simult hegedű, melyen átszűrődik, átszerelődik a dallam. Szomory Dezső a Szamos partján nézvé az eget, sárga-szürke boltját olyannak látja, »mint

Egyiptom, kétpúpú tevék masíroznak benne, gulák emelkednek a magasba» és a maga világát ábrázolja belőle sajátos hangján. Ezt a hangot vagy nagyon szereti a szonorikus olvasó, vagy nyiszlettnek, nyafkának hallja. Pesti tájnyelv, melyet magyarból, németből, zsidóból és francia modorból kevert össze egy présziöz hajlam. Néha zenei közlés, operai vezérmotívumokkal, szólamok, melyek sérteők tulzásaikban, mert nem lehet egy lavor vizet operaáriában kapni a cseléditől. Mégse természetellenes azért, inkább »öszvéryelv«, melyről a fiatal pesti irodalomkutatás kiderítette, hogy csak mellékszövegekben tér el, de alaphangjaiban emlékeztet az első magyar impresszionista, Vörösmarty Mihály nyelvszerkesztésére. Jóval szegényebb, de épenugy fölstilizálja ötleteit és halmozza hasonlatait. Vérmérsékletük, ismerettáruk nem azonos, de dagályuk, metafizikájuk egy forrásból, a kiábrándultság méhéből való.

Ujabb stílus az expressziós, a robbantó nyelv, melynek szeretlen jelei pusztulóban vannak már. Ez német termék, annál tréfásabb tehát, hogy a svábgyűlölő Szabó Dezső népszerűsítette a magyar fiatalság nyelvterületein. Nem áll magában az a vélemény sem, hogy Ady, a jelképes robbantó is a Dehmel Richard német forradalmiságából, vagy annak hatásából kapott első kóstolót a magyar nyelv megduzzasztására. Ravasz László és Prohászka Ottokár azonban minden valószínűség szerint innét nyerték az áradás eszmélkedő új orációikhoz, a német protestantizmus nyitott nyelvzsilipjei alól. A magyar expresszió természetesen átgyúrta nyelvét a külön magyar fájdalemakra: vastagabb szinkezelést vagy élesebb szófenést kezdett, zsoltárt, kurucságot, paraszti dacot és börtönből kitörő őszinteséget merészelt vallomásaiban. Lihegett, mint a szabadság éneke, a stílus teleszája lett, aktivista, de nem a kollektív formanyelv nemzetközi hirharangja, hanem a fajírás és a exhibíciós lélektársulás első szava.

Mekkora út ez, milyen vargabetű az egykori népies nyelvtől, Eötvös Károlytól, Vas Gerebentől a székelvig! Hogy megbővült a népismeret, a folklóre és milyen ünnepélyes lett. Mézeskalács és népmese, falumozgalom és városgyűlölet, a naivabb területére még Szép Ernő is beletévedt, mikor mindent önmagának akar fölfedezni. Felnőtt csecsmónylvét sokszor hajszál választja el a nevetségéstől, mégis ez a hajszál elég, hogy művésznek higyük. Érzelmessége a Hortobágyon se hagyja el, olyan, urbanus kiadásban, mint az erdélyi gyepűn belül, de a természetes, együgyű góbéhumor területén: Tamási »Ábel« a Hargitán.

Kiforrottabb, később magyar nyelv a Móricz Zsigmondé. Mint Kodály a cigányzenétől, ő is a félrejárt, a kikalapált, hivatalos népyelvtől s a maga beszédét, Kosztolányi szerint, olyan félelmetes erővel buzogtatta elő, például a »Barbárok« című novellájában, ahogy csak a természet alkot. Vége a népszínmű-sminknek és cico-máknak, a nép és kispolgár épen olyan szürke, vagy bonyolult, mint mi s a kisvárosi élet, a hétköznapi démonját is nála látjuk először. A »Tündérkert«, »Fáklya« és »Pillangó« magyar nyelve még nem-

csak önmagában emlékezetes, hanem figyelmeztetés egyuttal a keletkezőfélben levő magyar munkás- és parasztirodalomnak, hogy ez is tanulja el osztiályának, a magyar proletárnak és zsellérnek tösgyökeres beszédét, akár Tömörkény és Móra Ferenc a kubikosét s ne a népközi kollektív pléhnnyelvet alkalmazza magyarul. Ne legyen talajtalan, hanem a földben gyökerező, mert meggyőzni egy népet, vagy néposztályt csak saját nyelvén lehet.

Az értelmi próza, az intellektualizmus a Kosztolányié, Karinthyé, de főként Babits Mihályé. Ez áll a baloldali támadások középpontjában, ez az aktivizmus igazi ellenfele, nem a konzervativizmus, mert ezen a nyelven gondolkodik már a magyar értelmiség élcsapata és zöme. A vád az, hogy a »Nyugat«-vezérek nyelve elkényszeredett, tükörben gyakorolt pátosz. Hogy a bölcsesség aranyfolyama, hogy etikus érce van, az keveset jelent a szenvedélyek véreres szemében. Babits a lélek mindenekfölöttvalóságát hirdeti, a masszából kibúgzott egyént, költőprózája makacs, egyszerre gazdag és fegyelmezett és a magyar próza legtöbb mai fölfedezésén átviharzott. Húsz évvel ezelőtt freudizmust ír magyarul a »Gólyakalifá«-ban, mint Goethe a »Wahlverwandschaften«-ben és kicsi élettőcsákban felhőzteti az eget, azért olyan fáradt a földi napfénye. De mégsem szobaköltészet a műve, hanem hasonlít kényes intelligenciájában a mai világvezető prózához, az angol regényirodalomhoz, melynek napi gyakorlata az idegtorna és gondolatedzés.

* * *

Fontosabb e stilképeknél a próza világharca, a film nagyjelenete, mely évezredek óta tart s ma újra hevesen föllángolt. A művészmagány és a cselekvő, propogatív írás közt folyik ez a harc. Egy példa Erdélyből: tavaly az »Erdélyi Helikon«-ban hozzászóltam a német szellem beháborújához. Nosza, megtámadtak a fiatal »tettirók«, hogy tanulmányom nem elég hitlerellenes és nem elég munkásbarát. Egy pesti polgári német lap azt fűzte cikkemhez, hogy »nagyjában és egészében ez az igazság«, de tévedéseim is vannak. Az erdélyi román vélemény szerint kollektív volt a cikk és zsidóbarát, egy erdélyi magyar fajmentő író szerint igen németbarát. Föltette aztán a koronát Heinrich Zillich, az erdélyi szász »Klingsor« című folyóirat szerkesztője: hogy a hitleri forradalom éppen azért volt, hogy én többé ilyen cikket ne írhasak egy filogermán erdélyi magyar folyóiratba! Hogy én Ernst Gläserrel kapcsolatban német szellemről beszélek, mintha valaki Goethe korából a Rinaldó Rinaldini szerzőjét emlitené mint író! Hogy Rennt, Remerque-ot még csak észre is veszem és hogy »so etwas, wie Erich Kästner még csak emlitek is. Mint valami piszkos bogárról, egy Ungezieferéről, úgy dohog Zillich az emigrált külvárosi Heinérről, Kästnerről. Ime, így, ilyen sokféleképpen itélkezik az aktivista, a politizáló kortárs-szellem a tárgyilagosságra törekvő tollakról.

Babitsot országosan támadták jobbról és balról (Kádár Lehel és Zsolt Béla) és azt mondták a fiatalok: ezüstkor az ő művészete,

nem arany. S a válasza az volt: igen, ezüst, de ha megütik az ezüstit, zeng! Kosztolányi tiltakozik a pártirodák írószuggesztiója ellen, mely nem azért veszélyes, mert az írók kenyerét érinti, hanem mert ijesztő és lapos epigonizmust, utánzó szimplaságot termel.

A fasizmus és a marxizmus egyformán megafónná nagyítják az írókat. De a megafónba belebeszélnek! Szócsó az író? Nem igaz. Az író azért író, mert a tehetetlen tömeg vágyálmához valamit hozzáad még, a politikusnak kártékony valamit: a szívét. Az érzelem kezdeményező erejét, amelyért hurázzák, vagy fékező bátorságát, melyért megkövezik. Más az író az imádott politikusnál, vagy ideologusnál, a népszerűség vámszedőjénél, mert az író prófécijára nem azonos mindig a tömeg reményeivel.

A jó olvasó tisztában van ezzel. Ki keres ma már angol irodalmat Wellsnél, Chestertonnál vagy Shawnál? Nem Manghamhez, Lawrenchez, vagy Huxleyhöz menekülnek-e már angol világképért? A publicitás szépirodalomból hordóteteje lett, gyerünk vissza a magánosan haladókhöz, akiknek pártja jelszótlannul gyűl a jövő olvasóban. Az igazság nem a hangos piacokon lakik, hanem a dobogó szívekben. Hogy az éhező szájakból előbb hallik a szív szava, ez éppen az aktivizmus legerősebb fegyvere. De mihelyt programm lesz az éhségből, azonnal tömegbőgés lesz a hangzathól is, Beethovenből Wagnertrombita, mely nemcsak sodor, de recseg is a célzattól. Kassák Lajos és Upton Sinclair csak addig tehetségesek, míg a »mozgalom« legszélét szolgálják, Zilahy csak addig nemzeti író, míg a látható nemzetfők után igazodik?

Hogy megrázkódott Arany elbirhatatlan nemzeti íróságában, mikor tamburás, öregurként megfanyalogja a vezető osztályt: »Ha egy uri lócsiszárral Találkoztam s bevert sárral, Nem pöröltem, félreáltam, Letöröltem«. Nos a sár a költőkre ma is alulról s fölülről fröccsen, mert birhatatlan a költői teljesség, el kell menekülni mellőle az új közép-szer dogmáihoz. A tökéletesnek nincs emberi ingere, nem lehet hát beleszólása dolgainkba. Birhatatlan, hogy az ember szebb, több és más legyen, mint a külvilága, hogy költészettel ingerelje »a póre valót«. Pedig a világnak az az ember a mértékegyisége, aki nemcsak egy rész a kollektív egyenlítőből és a közös törvényt rejtő pusztá lényében, hanem aki ezt a törvényt számmal, vagy dallal ki is tudja fejezni. És nemcsak Marx, hanem Goethe is tudta ezt, nemcsak az agitátor, hanem a próféta is. Azért kár a geniet, vagy a tehetséget politikai ágenssé, kishivatalnokká lerántani. Mert mikor egy-egy ilyen fölütött fej megszólal és tájékoztat a sivár végtelenségben, ő a fölfedező vakmerőség uttalanságunkban. Ő a jótékony kivétel a leghatalmasabb szabály alól is. Olyan forradalmár az író, aki a meglevő formát nem törli össze, hanem újat csinál és megérteti minden világnézettel, hogy a forma nem cél, hanem eredmény.

Ez a végnélküli vita azonban nem minden. Elefántcsonttorony és persecutor-esztetika, önző és önzetlen próza harca után érezhető már az erők eredője is. Mint a politikában, úgy az irodalomban is vannak forradalmárok, akik a hatalom szolgálatában forronganak, vagy ellenforradalmárok: az egykori viharomadarak helyett ma mindenütt postagalambok csapdosnak fölöttünk. Hasznos és kezes madárkák, csak épen az orkánt kerüljük. A megszervezett szellem statisztikusai, a középszer büszkeségei, akár Marinetti olaszban, Gladkow és Tretjakow oroszban. Németországban Kolbenheyer, Carossa, Schäfer, Binding, Paul Ernst, Alverdes, Mechow, Johst, Blunk, Wiechert, Moeler von der Bruck, ezek a nemzeti szocializmus szellemi szállítói. Ezek azok, akik az elnyomott egyén helyett az elnyomott nemzetet zengik, ezek azok, akiket a Berliner Tagblatt viharomadarai tulkiáltottak s akiket Samuel Fischer ki nem adott, míg most ők ki nem adtak Samuel Fischeren. A két egykori, igazi viharomadár, a hallgató, pártatlan két valódi nagyság, aki annyira fáj az emigrációnak: Gerhart Hauptmann és Hermann Stehr...

A magyarországi ellenforradalom óta, ahogy lehetett, a szociális tárgyilagosságnak egész gárdája erősödött a polgárországban is: a tökéletes novellista, Nagy Lajos, a magyar Hosek, Tersánszky Józsi Jenő, aztán Kodolányi János, Gelléri Andor Endre, Szabó Pál, Remenyik Zsigmond és Papp Károly.

Külön kísérleti telep az új tárgyilagosságra az új orosz irodalom Oroszországban. Mintha laboratórium volna a nép s az ország, az író beállhat munkásnak, parasztnak is, testimunkára, hogy elsőforrásból ismerje meg figuráinak természetrajzát. De ugyanakkor Maxim Gorkij irodalmi főiskolát alapítana Moszkvában, hogy az írók továbbképzése meg ne álljon. Azért érdekli a fiatal orosz írókat megint az irnitudás mestersége, sőt az orosz nyelv csinjabinja is, — ein altes Lied, das lügst verklungen.

Mert mesterember az író is, artista munka a próza is, olyan, mint a brassói ötvösmesteré, aki harmincnyolc darabból ötvözte egyé a híres Rákóczi-serleget. Egy-egy darab a kehelyből, egy-egy fejezet, vagy motívum, lehet jelentéktelen, de együtt az egészből az urvacsora tüzes italát ihatod. Nem aranya és drágaköve a szép és megható, hanem a serleg karcsu épülete, mirevalósága, s az ihlethez méltó szépsége.

Persze, hogy jobban eshetik a szomszédnak egy maroknyi friss forrásvíz is. A proli-művészet és kispolgár-öntudat ezt hangoztatja. Elhangzott már az első kispolgári művészeln: nem mondja, hogy »én v a g y o k«, mint az egyéniség, azt se mondja, hogy »m i v a g y u n k« mint a kollektívek, hanem azt mondja, hogy »m i v a g y u n k a l e g t ö b b e n ! Ime, a legveszélyesebb művészeln, mert világon a legtöbb a szűkhomlokuak vannak. A zajos helyeslők, akik odamódosították Descartes-ot: »agito, ergo sum!«

Az új tárgyilagosság nem igen adott addig nagy könyveket, inkább jókat. Környezetébe elmerülve nem igen tartott lépést a rohanó korrallal, melynek élesebb kifejezője a szimultán írásmód lett.

A századokat, vagy egy kort egészben összemarkolni próbáló, az encyklopédikus regényírás. Gondoljunk egy sakkmeisterre, aki szimultán módon egyszerre játszik negyven partnerrel. Itt a tehetség kívül a tudás is irókellékké válik s nem véletlen, hogy az angol Huxley a regényíró, a nagy természettudósnak leszámazottja. Érdekes magyar példája ennek a módszernek az elhunyt Krudy Gyula, akinek egyik hőse, Szinbad, háromszáz éves! A regény harca az idővel — írja Benedek Marcel — miután a képzelet és tapasztalat legyőzte már a teret és távolságot. A halandó ember harca folyik a mulandóság ellen. Joyce, az angol író »Ulyssesében«, ebben az asszociális filmben egy nap történetébe foglalja, mint egy keretbe, korát, míg Szántó György »Stradivari«-ja háromszáz évet hegedül össze egy opusba. Az író természetén mulik, hogy hogyan hozza közös nevezőre a korokat és embereket. Céline az »Utazás az éjszaka mélyére« című könyvében egy lélek pesszimista kalandjának festi a jelent, Szántó azonban az esendő embert is megnyugtattja, ha bravur tudott lenni a századok hangszerén. Körmendi Ferenc csak Molnár »Éhes város«-ának visszfényét hozta »Budapesti kalandja«-ban, míg Székely Mózes »Zátony«-a csak tempójában szimultán, míg a valószínűséggel adósunk marad.

Proust óriási önéletrajza óta az encyklopédikus írást fürtlelkű művészetnek hívják. Egy tárgy, vagy ötlet rengeteg képzetet tár, szövegszemeket kínál egy fürtszáron, de nagyon jóízűnek kell lennie a gyümölcsnek, hogy végigegyűk. Legtöbben csak csipegetnek ekkora bőségből. A magyar kísérletek, Molnár »Andor«-ja és Földi Mihály lélekelemző sodra, vagy Stephan Zweig német bizonyultsága, épenugy, mint Pirandello szerep-írása, ezek mind inkább az agynak, mint a szívnek alkotásai. Karinthy legutóbb Mária Sándort emelte ki ebből a modern iskolából: filmstilisnak érzi, amit ez csinál, nagytőlencsén mutatott arcokkal. Merészsége ennek az írónak, hogy föl meri vetni a mai zord időkben az anarchia kérdését: bűn vagy erény váltja-e meg a világot? Mórai fanyar futurizmus is azonban jórészt kedélyfénykép, nem emberi alkotás.

Ha Traven exotikus szocializmusát és D. H. Lawrence szexuális mitoszát meghagyjuk Mexicanak, ahová ezek elvitték Európa-undorukat, akkor még csak az angol Huxleyről ejtünk néhány szót, miután sem a spanyol, sem az amerikai, sem a skandináv és finn irodalom jelentősége nem nőtt föl a britt próza mesteréig. Huxley nem is jó regényíró a mai tárgyilagos ízlés szerint. Enciklopédista voltaire-i értelemben és a társadalom tetején ő is surolja a nihilt. A kollektív életformát az értelmiség kísérleteképp elfogadja, de kétségét ugyancsak kifejezi a sikerében. A vitamóduszert Marx anyagelvűségéből nem veti meg, a dolgok pont- és ellenpontját azonban eleven és exaltált emberekben uszítja egymásra. Széles és mély mondanivalói számára nem talál szigoruan vett meséket, csak hajszálmérlegre dobott esetecskéket, melyekből nem filmet, hanem élő csoportképeket táncoltat szemünk előtt. A kor előterében áll a tárgyak mögé látásával és a személyek mögötti tömegérzetével: maga

azonban író marad, nem statisztikus, vagy szociológus. Emberanyaga angol óriáshajón szállított fagyasztott hus, mely élni kezd és filozofálni, prózai teremtes ez nagyon, de Huxley hisz az életben. hogy neki is higgyenek. Emberei nem halhatatlankodnak, de birkóznak a hiúsággal, vagy természetességgel a végzetünk ellen. Ez a birok a Madách és a Hiób erőfeszítése, és a ragaszkodás ehhez a küzdelemhez művészi szemléletre érdemes. Huxley írása csak ebben a szemléletben metafizikai, egyébként azonban a természet szolgája ő. Alakjait gondolataikon keresztül tudja felejtethetlenné tenni.

Milyen elfogadható kitámadása a beteges művészi önellkendezés ellen is. Azt mondja, ki kell néha nevetni ideáljainkat, meg kell huzni a komolyság orrát, hogy a fontoskodást tetten érijük. Az atomizált, vagy korporizált, a testületi és formaruhás nagyképűséget pedig meg kell szellőztetni, mert az értelem harmóniája többet ér az értelmetlenek hevénel.

*

Az irodalom nemcsak lelkiismeretfurdalás, hanem szabadság is, az emberi szellem autonóm bátorsága, hogy minden kor gözében újra önmagára eszméljen. Nem egyéb ez, mint átvizsgálása azoknak a kötéseknek, melyekkel apáink isteneiket lekötöztették a humanum törvényeit köbe vették. A törvény szövege azonban próza, költők írása, melynek megítélése változik. Meg kell azért latolni a törvény betűit, hogy helytálló-e? Ha igen, akkor saját rendiink érdeke, hogy azokat megtartsuk. De ha elavultak, akkor hadd javítsanak rajtuk, akik merik, a megszállott kutatók, akik a törvény szavait sulyra ismerik és megérzik azokat az igazságárnyalatokat, melyekkel egy kor hozzájárulhat a meglevő régihez.

Meg ne tévesszenek bennünket minden idők öntetszelgő hajlaimai! Hogy udvarol a jelen önmagának, milyen szerelmes egy-egy író az önmaga és nemzedékének génuszába! Hogy gesztikulál, amikor átkozódik és ritkán veszi észre, hogy handabanda, amit folytat, nem vita. Hogy téveszti össze kora hitvallását a kultúra mindenkori vallásával, az emberfaj tartósságának katekizmusával. Julien Benda, aki az »Írástudók árulása«-ban és a »Discours à la Nation Européenne«-ben a kontinens jövőjét emeli a mába felejtkezett kortársak szeme elé, fölr azért a legjobb próza intőjével: mikor az írói rend önmagára hallgat, tartósabban beszél, mint ahányszor a tömeg szavait fogalmazza meg!

Hadd bujálkodjék a kiskaliberű, osztálynéző jobb és baloldali írószolga kora kegyeiben, hadd tövölje krokodiluskönnyeit, ha gazdája sir, csak mondja édes bókjait a lirában és pletykálkodjék az epikában, hadd pattogjon és keljen ki képéből a drámában és publicistikában. Korával és annak kedvezéseivel együtt elmulik ő is, a kegyenc. Az örökreszóló mértékegységnek nem ő lesz a megnyitója, legfeljebb az a miliméter, mellyel a vele is csalódott emberiségnek megnyulik majd az orra. »Wenns aus ist, dann erst wird es klar, Ob's Taglicht, oder Wachslicht war« — panaszoja Goethe.

S még egyet: a regény mindig a bomlókorok műfaja volt. A vers és essay, a dráma és bölcsélet forradalom, vagy a lélek önfenntartási harca a rothadás szemétdombjain, emberbeszéd, mely meg akar maradni. De nagy regényírónak lenni azt jelenti, mint egy cső kor szellemét bomlástermékeiből megfesteni. A pusztulásban is, mint Ring király, fenségesnek maradni. Korunk heves balszélsői például legfeljebb Zolát ismerik el olyannak, aki a jelen társadalmát kikezdte. Pedig már Balzac is megtette a magáét. S nem véletlen, hogy a francia-ízű baloldal, melynek nem fáj a múlt, ne fáradjon hát annyit a múlt leépítésével, ne írjon kriptaregényt, se halotthamvasztót, hanem gyűjtsön anyagot, becsüljön föl kisdolgokat, egy új műfaj fölépítéséhez. Nem rombolás a művész dolga, hanem építés. Vége a forradalmi jelzőknek, jöjjenek a vasbeton főnevek!

Az üresen maradt szív és a korgó gyomortól befolyásolt fej újra szétnéz a mérhetetlen gazdag világban. S ime, a gondolat és tapasztalat tényei színesebbek, mint a költők és írók hozzájuk gondoltak. És a garasos örömek becsülete is éledőben a tömegmámmorral meg a kalandorszellemmel szemben.

Szabó Lőrinc éneklí a jelen dolgát:

—»Menteni, menteni, megmenteni,
Könyörögni az Istennek, aki
megunta örök trónját, ingatag
angyaloknak, hogy le ne bukjanak,
visszazengeni hulló csillagot,
Mosni a fölleget, ne fogja mocsok,
látni a rosszat: nincs semmi szilárd:
És mégis akarni az ideált:
— Ó, lelkem, be nehéz!«

Ez az új, a valót helyreállító líra egyuttal a próza legnagyobb mondanivalója is. Ez a filmünk egyetlen lehetséges happy endje. Zrinyi, Vörösmarty és Madách, sőt Rabelais, Swift és Cervantes valószínűleg ugyanugy érezhetett: gyalázatos és kétségbeejtő az élet-film — és mégis!...

Ez az »és mégis«, ez a modern prózából, ami megmarad. A kisebbségi szemléletnek pedig ez a prózai maradandóság az egyetlen megkapaszkodnivaló.

Molter Károly.

Tin Ujevics:

Koldusok templom előtt...

Kezüik árnyéka holt márvány zátonyán...

Koldusok remegnek imát:

török temetőkert alján kő-könyörváltán

kövesült rabok napon és éjszakán.

Anyák térden, karjukon kisdéd:

angolkóros veszendő élet. A csüggedt száj

hervadt bimbós emlőn fáj

só, fénycsirás első nézésben

lelket a száanalom éget fel...

De ők templomelőtti istenfélő koldusok:

emberhez könyörgők és várják Istent,

a templom lépcsőin mezitlábaskok,

homlokuk vésett töredelmi bélyeg:

Tudnak gazdagokról s szólnak róluk: ember...

Judás Krisztusa bennük: hű lélek-tenger.

És koldulnak... imáznak...

Kérnek... koldulnak.

Élik a szent szimbolumokat,

hiszik a bálványokat

s anyaméhük: áldozat.

Temetőre hajló uton

üres kezük testetlen csendje az ima-zálog:

rabkérés esd Alkotót

mennyajándékért, mit a passzív kinok

félnek s békült karok.

Koldusok kegyért imádkoznak,

mennyet könyörögnek...

Könyörülj, Isten rajtuk, add meg:

ezt a Te groteszk kegyed!

Fordította: **Kristály István.**

Májusfának levelei

»Tisztelt Péter! Tudatom veled hogy leveledet megkaptam mejnek nagyon megörültem tudatom továbbá hogy mi egézésesek vagyunk mejet neked is tisztá szívből kívánok tudatom veled hogy it most más ujság nincs és ezel zárom leveletem. Tisztel édesapám tisztel édesanyám most már Isten veled a mesze távolból hű kedvesed Juliska és tisztel Szabó Maris is. Csolkot küdök háromszázat levelemre választ várok, pá, pá, pá!«

Péter százszor is elolvasta a levelet. Nincsen ezekben a levelekben semmi különös, jönnek, mennek a rózsaszínű, aranszélű, roppant gonddal leragasztott levélkék, csoda, hogy el nem tévednek a messzi uton, kislelútól-kaszárnyáig, kaszárnyától-kislelűig, dehát szerelem szárnya viszi őket, meg a szívbéli vágyódás. Ki tudna annak ellentállni?

Ám, mégis van úgy, hogy a levelezés egy szép napon elakad. A kaszárnya felől még szorgalmasan indul a pósta, ámde a Julisok, Marisok mind gyérebül írnek, mignem úgy husvét vége felé alig-alig cselleng egy levél a napos-postás táskájában. Ilyenkor a Pisták, Péterek, Andrisok, de ugylátszik, az Antonok, Václavok és Frantisekek is, keservesen csutakolják a lovat, többször kapnak büntetést, lógatják szomoru fejüket, dehát ki kérdi tőlük, mért bárkódol, Ficta? Mi bajod, Péter? Megvan ott mindenkinek a maga baja-szomorusága, abban a roppant messze idegenben, így aztán olyan szomoruságokra, mint a Péteré, a ló se hederít, bizony!

Ezt az utolsó levelet százszor is elolvasta Péter, rogggyá nyugódott már az, mert hol a zsebében tartotta, hol meg áltette a kisleládába. Irt ő bizony választ hármát is, Julis azonban egyet se. Győtörte a kétség Pétert. Nem, mintha féltékeny lett volna, dehogy. Ha Julisnak máshoz van kedve, igaza van, pártoljon át. Le legalább írta volna meg. Hogy aztán bizonyosra vehesse: nem kell számitcniok egymásra. A lánynak nagyon oldalán van az igazság: a katona, az csak katona, az messze lakik, ki tudja, hány szép lányt csavart már a keze köré abban az idegen városban, minek vele így messziről levelezni, mikor talál Julis a faluban százat is, jobbat is. Ha nem is olyan derék legényt, persze, mint éppen Péter, de legalább jelenlevő a szerelem s nem levélbéli.

Péter egyideig nagyon lógatta a fejét s olyanokat rugott a lovon, amikor az őrmester nem látta, hogy szegény Achylles alig győzött visszarugni a gondozójára.

Péter gondolkozásmódjáról nem lehetett azt állítani, hogy könnyedén röpköd, miként a pillie. Inkább lassudat elrőködés az, hetekig tart, míg megemészt valami kigondolatot, de ha aztán eltőkéli magát valamire, azt keményen fejébe veszi s a gondolat, miként a gömöri nyögvenyelő tészta a gyomrot, úgy üli meg most a Péter nagy eszt.

Igy történt aztán, hogy husvét ünnepére kifényesítette a csiz-

máját, gummival dörzsölte a sarkantyuját, fejébe vágta a kimenősapkát, lenyuzatta a képét Brunclikkal, az üteg szomorú borbélyával, kölcsönként egy szabálytalan hétgombos kabátot, az an pontosan délután két órakor kivonult. Lova gondozását tíz Zóra cigarettáért elvállalta a kürtös, este kilencig ur volt tehát. Mehetett.

Egyenesen a városi piacra ment. Fel-alá sétált a többi katonával. Beszélgettek szántásról, vetésről, kaszárnyagondokról, pénzről, meg lányokról is. A lányokkal mindenkinek baja volt épp.n. Tamás Inrénének tegnap írták otthonról a kolégák, hogy a lányra ne számíjon, mert a leány a múlt héten lett anya, Hőgye András meg azt hallotta, hogy a kedvese jegyben jár. Szomorúan mondták el a híreket egymásnak, de nem volt szavukban düh, vagy feltékenység. Számolni kellett ilyen kellemetlenségekkel, mikor októberben felszedte őket a vasut s vitte a Vág mentén fölfelé, messzi Prága fölé.

— No, — azt mondja Péter, — én ma táncolni fogok!

Ezt mindnyájan helyeselték. Át is mentek rögtön az Elba-hídon, csoportosan, mint otthon és benyitottak a tánchelység ajtaján.

Ott már állott a délutáni tánc. Nem cigány huzta, az igaz. Rekedt gramofon kiñlódott egy asztalkán s a tánc addig ért, amíg a lemezből futotta. Ujrázni, kurjogatni, kést hányni nem lehetett. De ettől a sörtől nem is lehet. Bortól vigad a magyar, sortól meg elbágyad.

Leültek egy asztal köré s megrendelték a hatalmas korsó bágyasztót. Rögtön fizetni kellett, hogy félreértés ne történjék. Igazság! Jól kinyujtották a lábukat, hadd lássák a csizma, meg a sarkantyú, nehogy bakának nézze őket valaki.

Igen ugráltak a népek. Idefordultak, odagurultak.

— Mansztep! — bólintott Péter, merthogy értett a tánchoz.

Ment a mansztep, mint a parancsolat. Már a harmadik pohárral itták, mikor Péternek szemébe tünt egy leány. Szőke volt s nem vigyorgott annyit, mint a többiek. Kicsit kövérkés, éppen a Péter gusztausa szerint való, mert a leányt, ha táncol, fogni kell, a sovány kicsuszik. Péter új sört rendelt s egy hörpintésre kiitta.

— Táncolni fogok, — jelentette ki s ezt az elhalározását rögtön tett követte.

Felállott s odasarkantyuzott a leányhoz. Meghajolt előtte, aztán sietve behuza a kis szőké a táncolók közé, mertha a lemez lejárt, ütheti a kő megint a bátorságot, amit nehezen szerzett a sörrel. Rögtön belekezdett a mansztepbe. Nehezen indult a könnyen tervelt cselekmány, a lány ide-oda lebegett, Péter azonban annál súlyosabban rakosgatta a lábát s most kitűnt, hogy lovaskatonánál néha előbbrevaló a bak, mert azok ugyancsak értették a módját, könnyű cipőjükkel.

— Pardony, — mondta Péter, — mikor már negyedszer hágott a kis szőke lány lábára.

Az is szólt valamit, de, hogy németül mondta, a társalgás megakadt mindég, sehogysem értették egymást.

Már a harmadik lemezt táncolták. Furcsa, visongo nóták gaj-

doltak ki a masinából. Péter egyre jobban szorította magához a kis szökét s úgy belenézett két barna szemével a kis szőke szemekéjébe, hogy a leány olyan piros lett, mint a pünkösdi rózsza.

— Híj, — rikkantott Péter, hogy mindenki odanézzen.

Már rugta is le a sarkantyút a lábáról, hogy azok a falról állottak csak meg, éktelen csörgéssel. Most már semmi sem akadályozta meg a táncban, olyat fordított a kis szökén, hogy az beleszáduilt. Péter szorította.

— Hogy hívják? — kérdezte magyavul, aztán nagynehezen csehül is megkísérelte ennek elmondását.

A lány nem értette, német volt. De azért ő is mondott valamit. Ezen aztán sokáig elnevetgéltek, tetszett nekik a dolog, hogy sehogyssem értik egymás beszédét, hiába igyekeztek a szép szóval.

Már estellett az idő, Péter még egyre rakta. Nagyon sajnálta, hogy csárdásra nincs lemez és többször is elismételte. Csárdást, csárdást!!

— Cárdasz, cárdasz, — mosolygott a szőke, ezt ő is megértette, de segíteni nem lehetett a dolgon, a masina semmi pénzért nem gajdolt ilyet.

Mindazáltal igen jól mulattak. Péter végképpen elfeledkezett az időről. Éjfél lett, mire a táncokat bevégezték. A kollégák régen eltávoztak már, hiába hívták, fenyegették a fiut, megkötötte magát s nem ment. Történjék bármi, ő most az ingét is eltáncolja inkább, de mulatni akar már egyszer.

A kis szőke pontosan a város végén lakott, ahol Lertancritz falai a szomszéd faluval futnak össze. Udvariasan hazakísért, karonfogva mentek, beszéltek egymásról mindenféle bolondot, egyik sem értette a másikat ugyan, de iger boldogok voltak. Végül is, a kapunál a fiu átkarolta a leányt s hatalmasat csókolt rajta. A lány visszaadta s beszaladt.

Péter szörnyű büszkeséggei állott még sokáig a kapu előtt. Fehéjében kavargott a zene, a sör, a csók, a tánc s e pillanatban hirtelen Julisra gondolt.

— Megállj Julis, — mondta fennhangon, — akad ám nekem minden városban, csak akarjam.

Ekkor jutott eszébe a kaszárnya. Bizony, erről aztán egészen megfeledkezett. Nosza, mintha legalább is helyreépítené akarná, rohanat a szántóföldön, sinek mentén, dűlőutakon, kerítéseken haza, de minden hiába.

A boldog táncot meg kellett bűnhődni. Azért, hogy elsőjében történt az engedély nélküli kimaradás, csak nyolcnapos kaszárnyaárístomot kapott, de szörnyű mindenfélét ígért még neki az istállómeister, ha még egyszer magára hagyja a lovait, mert kiderült, hogy a kürtös is elaludt a szénapadláson s Alfonz, meg Achylles gondozatlan maradt.

Ez egy kicsit elkésérítette, mert lócsutakolás közben sokszor gondolt a kis, kövérkés szőkére és semmi reménye nem volt arra, hogy egyhamar viszontláthassa. Csendes dühvel gondolt ama szeren-

csés illetőre, aki a következő vasárnapon táncoltatni fogja a leányt, merthogy a leány elmegy és vigan fog táncolni, abban semmi kétség. Valószínű, hogy talál ügyesebb táncost is, ám lelkesebbet aligha.

Mikor meg már kimehetett volna, letelvén a büntetése, szolgálót akasztottak a nyakába, hogy a szerencsés jóég sosincs a szerelemmel egy véleményen! A lányt pedig látni akarta s valami gyönyörű emlékekkel akarta megpecsételni ezt a szép napot.

S mint valami fényes csillag: sugárzott föl hirtelen előtte a gondolat: májusfa!!

Igen, májusfát állít a lánynak, gyönyörű, szép, hatalmas nyirfát vág a kiserdőn, vagy hol, ahol akad, ágait alul levagdálja, tetűlő bokrára szalagot köt. Májusfát, amelyet Julisnak ázott a földbe tavaly, akkurát olyat, hadd bámuljanak ezek a népek. Nagyön szép lesz.

Boldogan veregette meg Alfonz nyakát. A ló nyerített egyet s vigan taposott bele a szalmába.

Májusfa! Gyönyörű lesz! Nagyszerűen rátalált erre a gondolat-ra, lám, ez lesz jó!

Alig várta, hogy kimehessen valamelyik este. Szemlét kívánt tartani fák között. Sokáig bolyongott a kiserdőben, de ott csak lócák, tilalomfák, meg fenyők unatkoztak. Lejebb került a városi park szélére s bekukkantott minden utacska mögé.

No, végre! A folyó partján szép nyir fehérlett, enyhén rezegtek levelei az alkonyi szellőben. Péter átugrotta a bokrot és megsejmelte a fát. Akkurát alkalmas fácska. Jelet vágott rajta a bicskájával, aztán leült a lócára és megnézte a naptárt. Három nap múlva első május, állíthatja majd a májusfát.

S mikor a májusfa-ültetés ideje elkövetkezett, óvatosan kimenőt kért. S mert jól viselte magát mostanában, megadták neki. Betette a cédulát a zsebébe, az istállóból elcsent egy apróbb ást, a szakácsoktól pedig kikölcsönözte a fejszéjüket. A szakács rövid káromkodás után odaadta.

Péter odasuttongott a városi parkba. Enyhe tavaszi szellő susogott s a folyó halk loccsanásokkal verdeste a partot. A nap lebukott egy hullámos hegyhát mögött s a vörös felhők erős szelet jósoltak. Néhány sétáló még az utakon s aztán haza azok is, vacsorázni.

Este. A városban kongott a pünkösdi harang, egy közeli villában rádió szólt recsege.

Péter megállott a fa alatt s a sötétben kitapogatta a vágás helyét. Óvatosan körülnézett s belecsapott a vékony nyirfába. A fa tompán felsirt. Péter szaporázta az ütéseket, közbe-közbe körülfült s aztán újra. A fa zokogva-susogva tört ketté s zuhant a nedves tavaszi fűre. Péter lázasan vagdosta le ágait, csak a fa tetején hagyott egy kis zöld koronácskát, gömbölyűet. A lehántott ágakat a folyóba vetette, a fa tövét betakarta földdel-mohával s megindult a processzió. Mégha késő este van is, mégsem könnyű s veszély-

nélküli dolog hatalmas fával cipekedni mindenféle kertek mögött, árokban, dűlőutakon, kis uccák homályában. Szerelmes szíveket kísér azonban a szerencse és viszontagságos út után, kétszer is elvétele az irányt, ért a széke szépség kapuja elé a fával Péter.

Kutya sötét volt. Alig bírta kitapogatni a helyet. Letette a fát a kerítés mellé és ásni kezdett. Valaki végigcsászarkált az uccán, akkor elbujt a kerítés mögé. Ásott keményen, izzadva, puhán omlott az áprilisi föld. Akkor aztán beállította a fát. Mondhatni, vitézi munka volt ebben a sötétben. De Pétert fütötte a lelkesedés. Ha már egyszer belékezdett, nem hagyja ott csufra. Leállította a fát és gyorsan körülrakta földdel, kövekkel. Bedömbölte jól a tövét. Ujra földet rá s újra követ. Pompásan ment.

A szél játszott a fa kis koronájával. A szalag susogott rajta. Piros szalagot kötött oda Péter. Elmondható, nagy munka volt. Fáradtan ült le melléje, mikor végzett a beállítással. A kis német lány igazán nem mondhatja, hogy Péter nem hozott áldozatot érte.

És máris futva-futott a kaszárnya felé. Az első batri előtt világitóóra éppen éjfelet mutatott, nagyon időben érkezett meg. Ledobta ruháit, de sokáig nem tudott elaludni.

Másnap éppen a szomszéd uccán húzták az ágyukat. Péter kihajolt a nyeregből s látta, hogy a szél vigan lobogtatja a piros szalagot a fácskán. Ugy ült aznap a nyeregben, mint istenes Szent László király a templomi képen.

Azonban este, a parancskiadásakor, valahogy igen fennhangon beszél a kapitány ur a szolgálatosával. Kiabál s a csizmáját verdesi a lovaglópálcával. Nem jó jel ez soha. Pétert azonban csak akkor kezdte érdekelni a dolog, mikor tolmácsot állítottak az üteg elejébe s a tolmács a gorombábbik végén markolta az ügyet.

— A kutyafáját annak, aki májusfát kezd ültetni a kerítések mellett! — kezdte az ordítást. — Álljon elő, ki volt?

Mintha kő érte volna Pétert. Mégis beárulta valaki?

Szigoruan keresték ám a bűnöst. Katona volt, mégpedig tüzér, két civil is kileste, amint a fa körül forgolódott az illető, csak nem mertek feléje közeledni, mert ütő-vágó szerszámok voltak nála. Az örgög tudja, mi a mellékes szándéka egy katonának, mikor májusfát állít és magyarul káromkodik. És éppen valami tudományos fát vágott ki, amelyik alá fehér zománc tábla volt szurva. Külfországból plántált ritka csemetébe talált Péter nagyszerű fejszéje!

Bevezettek a nyomok, bizony, a kaszárnyába s olyan akkurátusan szorult a Péter nyaka köré a hurok, a szakácsok is rávallottak a fejszével, az istállóügyeletes is a sáros ásóval, hogy nem volt mit tenni, Péter kiállott a sorból s jelentette keményen:

— Én voltam, no!

Keserves vallatás kezdődött mostan. Hogy miért s kinek-minek? Mi okból s milyen célból? Kinek ösztönzésére s milyen parancsra? Volt-e engedélye, avagy a bolond tűz szállta meg Pétert?

Péter a vállát vonogatta. Mit akarnak vele? Avagy elhiszi-e neki valaki, hogy Julisért volt az egész, Julisért akart bosszút állni,

egy messzi lányért, aki rá se gondolt, aki elhagyta őt, nem irt neki?! Fonthaju barna lány, aki, ha vasárnap kiáll a templom elé, még a Szent Antalka arcát is pirosra festi a mosolygás, reápillantván... Egy Julis! Szépreményű Csikós Julis, ott a Vágduna mellett, hí, de messzire vetettél tőle, Istenem!

Azért hát csak hallgatott. Ellene szólt a két cibil, a szakács, a városi kertész és a rend. Aki mellette szólt volna: a szerelem, a kis szőke, meg Julis, az nincs sehol. Egyedül hagyták Pétert nagy bánatában s ki tudja, mi van most a fácskával, tán azt is négy fal közé zárták, mint most egy kicsit Pétert, egyetlen pokróccal a pricscsen, májusi éjszakán.

Megszenvedte ezt az új szerelmet. Másodszor került érte az igazság kezei közé, nagyon kiszolgáltatták neki ezt az igazságot, de legalább a leányt látná, a szőke németet, akinek szavát sem értette, de olyan jó volt megcsókolni szájon.

Ezen gondolkozott Péter akkor is, mikor egy esős délután szerkérral küldték be a városba. Hát, teremő Istenem, az egyik sarhon megpillantja a helyes kis szőkét. Péter felejt mindent, ugrana le a kocsiról máris, de aztán csak visszakókkad az ülésre, leteszi az ustor s arcára ül a mély szomorúság. A kis szőke, — milyenek a lányok, — rá se nézett, meg sem ismerte, hanem éppen belekarolt egy cibilbe, vékonydongájú, bajusztalan legénykébe s vígan tűntek el a városi piac felé. Szentatyaauristen, ha úgy két kéz közé lehetne kapni a cibilt!

Péter olyat zuhintott Achyllesre, hogy az a járdára szaladt. Aztán nekibocsátotta a gyeplőt. Menjenek a lovak, szabad az út. Nem bán ő ezután már semmit. Kopogtak a lovak patái, ült Péter a bakon, arcára ráncokat vetettek a keserves gondok, minő gondok! Májusfa, németlány, Julis, Istenkém, de rázuditottál egyszerre az emberre mindent! Vajjon kibirható-e?

Megy haza Péter. Megy a kaszárnyába, nagy bánatával. Lekókkad a feje, ballagnak a lovak. Péter fején szomoruan csüng a kis sapka, ólmos májusi eső szemergél, estefelé van, hűvös szürkület.

Megy Péter nagy bánatával. És még nem tudja. Nem tudja, nem is sejti, de az ezredpósta, aki osztályozza a leveleket, az látta, legalább is a kupertát látta és már az is sokat mond. Rózsaszín a kuperta, aranyszélű csipke a ragasztója szélén, két zöld bélyeg a borítóján, jaj, de szép levél! Verébfej betűkkel a címzés, könnyű dolga van a póstásnak, mingyárt elolvassa ezt a címet, egyetlenegy pillantás rá: másnak nem jöhet ilyen szép levél, osakis Péternek!

Hanem a belsejét még nem olvasta a pósta. De meg nem is értené az istenadta. Aki érti, annak se mond sokat. Egyszerű levél, száz ilyen irnak kaszárnyából-falura, faluból-kaszárnyába s csak az olvassa igazi érzéssel, akinek címezve van. Mert csak ez áll a levélben:

»Tisztelt Péter, tudatom veled hogy leveledet megkaptam mejnek nagyon megörültem, továbbá tudatom, hogy egészségesek vagyunk

mejet neked is tiszta sziből kívánunk, tudatom veled hogy azér nem irtam mer mezei munka vólt és most már tul vagyunk remélem nem haragszó hogy olyan sokáig nem irtam kedves Péter most már mást nem irhatok és ezel zárom levelem. Tisztel édesapám tisztel édesanyám és tisztel Szabó Maris is. Most már Isten veled a mesze távolból hű kedvesed Juliska. Csolkot küdök háromszázat levelemre választ várok pá, pá, pá!»

Ki meri mondani, hogy nem ez a legszebb, legokosabb levél, amit valaha megírtak és száz német lánynál, ezer májusfánál nem ér-e többet az, hogy: »messze távolból hű kedvesed Juliska?»

Szombathy Viktor (Komárom).

Rönk a Tiszán

Alföld. Rohan a gép velem.
Zöld és virágos végtelen.
Torony. Túl rajta: tóvidék.
Órház körül arany csibék.

Most faluvég. Pár pusztá sir.
Most nyáj. Mocsári gólyahír.

A sás közt karcsú gólya lép:
verőfényes Petőfi-kép.
Törtszárnyu furcsa szélmalom.
Négy csorba házfal. Csárdarom?

Kertek közül egy ér kivág.
Barackvirág. Barackvirág.

Most: vízben álló fűzberek.
Villámló varjú-hadsereg.

A gazban ársodorta szán.
Most: — egy tutajrönk a Tiszán.

Csak nézem és a lomha test
A fényes ködben élni kezd.

ÁPRILY LAJOS

A vándor visszanéz

Olyan boldogtalan vagyok.

Már régóta gyanítom, de ritkán sikerül megbizonyosodnom róla. Ha ilyenkor azzal rettentene rám valaki, hogy azt se tudom, mi bajom, igazat adnék neki.

Most végre sikerült.

A falu végén lakunk, a csatornaparton. De mondhatnám úgy is, hogy a kertekalján. A mi házunk az utolsó a sorban, innét már kertek kezdődnek. Utam nap-nap után a kertek alatt visz el. Istentelen elrugaszkodottságomban eddig nem tulajdonítottam ennek semmiféle jelentőséget. Az a rögeszmém, hogy ébren vagyok és mindenről tudomásom van, ami velem történik.

Hát nincs.

Igy például sohasem tudtam, hogy miért leszek szomorú, valahányszor ezen az uton, a kertek alatt elballagok. Azt gondoltam, hogy azért, mert én már ilyen szomorú természetű vagyok. S hogy ez a szomorúság rámérkezne akkor is, ha történetesen az amerikai vadnyugaton bolyonganék vagy a párisi Champs Elyséen.

Hát nem.

Rájöttem, hogy a szomorúságom és a mindennapos sétáim közt nyilvánvaló okozati összefüggés van.

A kertek okozzák, hogy esetről-esetre olyan szomorú leszek. Ki hitte volna?

Ugy történt ez, hogy a minap is a kertek alatt vitt el az utam. Mostanában már tavaszodik is és én, mint afféle lírai lélek, fokozottan, beteges érzékenységgel reagálok a benyomásaimra. Állítólag bizonyos mirigyek vagy hormonok megduzzadása okozza ezt, mely a költői érzékenyedésre való hajlamosságot kiváltja az arra beállítottakból; nem tudom. Én csak annyit tudok, hogy ilyenkor a lépteim nehezkesebbekké válnak, mintha ólom volna a cipőmtalpában, a lélegzetem el-elakadozik és valami szerelmes beszámíthatatlanság-féle arra indítana, hogy ujjongva sirjak és sirva ujjongjak. Ebben az állapotban a szokottnál is odaadóbb elmélyedéssel édelegtem az uton, a faluvégi kertek alján és tüntettem ki érdeklődésemmel meghitt ismerőseimet, a szilva és alma és körte és barack és meggyfákat, amelyek álmosan nyújtózkodva sütkéreztek a langyos tavaszi verőfényben. Be-bekandikáltam a téltől megviselt kertekbe, eltűnődtem a nyirkosan pállott veteményes-ágyasok fölött, tisztára olyan érzéssel, mintha valami közöm lenne hozzájuk. Eközben közel voltam az érzékenyedéshez. Oly parlagi volt pedig az a kép, amit a magukra hagyott, gazverte, szélről összegubancolt kertek tártak elém; nem értettem magamat. A kerítés tövében is, az a bürök, bűdös, utálatos növény, ugyan, mit akarok vele, miért esik oly jól tudnom, mit tud nyújtani, hogy így lefoglal, kisajátít magának? Tűnődtem. Miért szeretnék bemenni ezekbe a kertekbe, mi keresnivalóm van bennük?

Azután megfejtettem.

Az egyik kertben ástak. Az uton, az ágyasok közt egy kisfiu, meg egy kisleány játszadoztak. A kisfiu magyarázott a kisleánynak. Valami gazt tartott a kezében és arról tartott előadást. A kisleány figyelmesen hallgatta és nagy szemeket meresztett. Egész lelkével az előadáson csüngött. Amint azután így elnéztem őket, egyszerre megkapott egy másik kép, olyan, mint valami látomásféle. Hasonlított emehhez. Egy kisleány meg egy kisfiu, egy hallgatag, gyomverte kertben, az idő ásatag mélyében: én és a kis hugom. A kis Annuska, aki meghalt négyéves korában, amikor azt a nagy nehéz oleandert a kis hasikájára rántotta.

Hát ezért. Volt egyszer egy kisfiu meg egy kisleány, akik azóta elkallódtak az életben. Az egyiket a föld temette be, a másikat az idő. Gyermekek voltam, hat éves. Volt egy kis kertünk, benne pár vén szilvafa, egy nagyobb és egy kisebb meggyfa és egy szélütött diófa. Ezenkívül még néhány egresbokor, egy-két veteményes ágyas és a szomszédos ház árnyékos végében törött edényeket és mindenféle lim-lomot rejtegetve nagylevelű lapu meg sok bürök. Ez az ütött-kopott szegényes kert volt a mi kised világunk. A gyermekkor. Ezt tipegtük körül először, amikor megtanultunk járni. Itt nyitottuk először tágra a szemünket mindarra, amivel felfedező utunkon találkoztunk. Ez a kert jelentette számunkra az élet első ízét, a magunkraeszmélés mámorát, az édesanyánk szerelmes csókját.

Ugy keretezte az életünket, mint valami képet.

Jól mondom. Mint egy képkeret. És valahányszor egy-egy kert mellett elhaladtam, az emlékezés felidézte a lelkemben ezt a képkeretet, melyből azonban a kép időközben kiesett. Ezért nem ismertem rá hosszú időn keresztül és nem tudtam, hogy mi bajom, miért fájdul meg a szívem, nehezülni el a lélegzésem, áll merevgörcs a nyeldek-lömbe és fog el valami hontalan sóvárgás, ha ezeket a kerteket látom: azt a képet próbáltam öntudatlanul is visszailleszteni bele, amelyet nem találtam meg rajta. Az emlékezés egy egy képnyujtásnyira visszahozta azt, amire a lelkem legmélyén vágycokoztam: egy pufók-képi, ambiciózus kisfiut, aki mindig kézenfogva járt a kis hugával, uton-utfelen verseket mondott fel a bácsiknak, néniknek és egy ilyenféle kertben játszadozott.

Gyermekkorom óta nincs kertem. Ezt sinyli a lelkem, mint a fa, amelyet titkos féreg rág.

A kert hiányzik az életemből.

Kertet szeretnék. Azt, amelyikben boldog kisfiu voltam. Legalább a keretet, ha már a kép ki is esett belőle. Hátha azután egy csodálatos magamratalálásban ott találnám egyszer azt a kisfiut is...

Be szeretnék találkozni vele. Azzal a kisfiuval, Istenem!... Egyetlen órára csak, ha visszaadnák az égi Hatalmak. Abban a kertben találkoznánk, a vén szilvafák alatt. Néznénk egymást megindultan, muít és jelen. Most végre tudomásulvennők, ami idő-

közben történt. Megölelnénk és megcsókolnánk egymást. Jani, Janikám... szólitánám meg. Mi lett belőled, hova jutottál? Látod... Istenem, vigasztalnam. Szegény kisfiu, simogatnám meg a fejét. Te szegény, szegény... Hát nézzük meg egymást. Vagy csak én nézzelek. Tudod, nem is nagyon emlékszem rád. Akkor még nem gondoltam volna, hogy az idő ilyen visszahozhatatlanul eltépjén tőled. Sohasem néztem visszafelé. Milyen szép vagy. Milyen buksi, kisfius. Igazi kisfiu. Istenem, majdnem idegennek látlak. Elfogult vagyok. Hát mondd, megismersz? Elfogadsz magadnak? Ugye, nem tagadsz meg? Nem, nem. Hiszen örülsz is, ugye, örülsz? A mi érzéseink nem különülhetnek el. Én még ma is az vagyok neked, aki huszonöt év előtt voltam. Nézd: te vagy az. Még mindig te vagy az, ezen a bus, álombazsongító halk délutánon is ebben az elhagyott kertben, mely némán örökösök itt azóta, hogy megváltunk tőle. Anyád is él még. Nagyon megöregedett már. Szeret még mindig. Az ő kisfiát szereti benned, a Janikáját, abban a kis fehér mellényben, amit karácsonyra csinált apudéból. Nincs meg az se. Semmi sincs meg. Elkallódott. Bizony, az a kis fehér mellény is. Olyan könnyelműen éltem, ne haragudj. Látod, téged sem tudtalak megtartani, pedig mennyire szerettelek. Csak az maradt meg belőled, amit most rajtam látsz. Harminckét esztendő. Szégyenkezni kellene előtted, de nem tudok. Előtted nincs szégyenkezni valóm. Te tudod, hogy semmi sem történhetett másképp, mint ahogy történt. És mit változtathatna ez a dolog? A tragédia ez a harminckét esztendő, amelyben te elenyészél, megsemmisülsz. Te vagy az egyetlen veszteségem, kisfiu és ezt a veszteséget nem kárpótolhatná semmi, semmi. Még csak egy fényképem sincs rólad, mely egy-egy órára visszahozhatna a múltból. Ugy magamramaradtam, nélküled. Mindig hiányoztál, jaj, annyiszor. Szeretném, ha ez a boldog óra nem múlna el többé. Itt élnénk, ebben a kertben és soha-soha többé nem szakadnánk el egymástól... kisfiu... Jani, én visszahozhatatlan boldogságom...

De bolond vagyok, ugye?

Halottamból sirom vissza magamat. Azt az időt szeretném visszahozni, azzal a kerttel, amikor kisfiu voltam. Oktalanság, belátom.

De azért szeretnék egy kertet, amiben szilva és meggyfák vannak. Azonkívül bürök és lapulevél. Egy olyan szomorú züllött kertet szeretnék, elhagyatott, rongyos, mosdatlan és fésületlen kis árvát, amilyen az a kert volt. Fényes palotát is szeretnék, de egy ilyen kertet legkivált. Csak, hogy legyen. Elüldögelni benne halk nyári délutánokon, elnézelődni és amikor senki sem látja, egyszer végre kisírni magamat szívből, istenigazában, mert már nagyon áhitozom rá és belehalok, ha nem tehetem meg.

Kisbéry János.

Deszanka Makszimovics:

Elhagyott leányka ...

Ma ment el a reggellel,
minden küszöböt szórtalan hagyott,
magamra maradtam;
a tőlem elfordult fénynyomok
bánatom holt aranyban.

Ma ment el a reggellel
első levélként viz sodrán,
mint bus szóhullám, fagyott;
de Istenné örökölt néma vágy
zengése, ki örökre távozott.

Nem nyilott nekem tőle semmi,
maradtam utja feledt köve;
de siratom feledt életemmel
s magamra venném mi utja keresztje
helyette vérezve.

Ma a reggellel ment el,
feszületnél is elhaladt, tovább
s ott, hol nézték utmentén rózsák;
s a szerelmem mint ünnepi gyertyaláng
fénylik rá, szánja ... tovább ...

Fordította: Kristály István.

Spinoza

A genfi temető egyik sírfelirata szerint érchomloka van az igazságnak, de érchomloka legyen annak is, aki az igazságot keresi. Ezer félreismerésre és ezer szenvedésre készüljenek fel azok, akik a mindennapi életet taposók látókörén túl új világokat látnak és a fennálló rend bástyaiba új utakat törnek. Minden nagy gondolkodó és nagy cselekvő az emberiség nagy szenvedőinek számát szaporította. A Sokrateszek, Savonarolák, Brunók és Servet-ek mellett, kik életükkel fizettek lángolásukért, ott fénylik még Gautama királyfi, a Sakya törzs, Buddhává lett bölcse, ki szegénységgel, övéi lenézésével, a világtól való teljes visszavonulással fizetett, azért, mert 2500 évvel ezelőtt hirdette minden ember egyenlőségét és azt, hogy többet jelent a lelki tisztaság a társadalmi pozíciónál. S ott van Dante, ki az örök száműzetések és szegénység kenyerét ette, mert erkölcsöt és nem csupán hatalmat látott a világ történeteiben. Ott van Galilei, kit némaságra kárhoztatott az inkvizíció, ott van Pascal, ki fiatal életével fizetett azért, mert az erkölcsöt kiszabadította a szép szavak és csuf tettek, az üres ájtatosságok és valóságos erkölcstelenségek ellentéteiből. S ott van Lessing, a német vallási és erkölcsi világnézet reformátora, a német irodalmi és művészeti értékelések újjáteremtője, kinnek hatalmas vállain helyezkedik el Németország modern kultúrája. Életének boldogságába került igazságainak megtalálása és el kellett szenvednie mindent, miben embernek része lehet. S vajjon a legnagyobb zsidó etikusnak, Maimonidesznek életét nem a vakbuzgó, korlátolt fanatizmus, a betűhöz való ragaszkodás és a szellem meg-nem-értésének ostoba gonoszságai keserítették-e meg?

Az igazság keresői mind fiatalon haltak meg és alig érte el egyikük is a 60-dik életévet. Mintha a természet is bosszút akarna állani azokon, akik a szenvedély konokságával iparkodnak titkaiba behatolni; mintha az igazság lángja emésztené azokat, kik életüket kizárólag neki szentelik.

Spinoza Baruch is az igazságkeresők közé tartozott. Született 1632-ben, Amsterdamban, a nagy spanyol-németalföldi harcok lezajlása után. S meghalt 1677-ben, midőn Hollandia hatalmának tetőpontján állott. Jómódu, jámbor szülei az inkvizíció üldözései elől Portugáliából menekültek és Amsterdamban, a már akkor népes és virágzó hitközségben telepedtek le. A fiatal Baruchot gondos nevelésben részesítették s az elemi iskola elvégzése után Morteira Levi, Hollandia akkori legkiválóbb talmudistájánál beavatták a Talmud titkaiba és más világi ismeretekbe. A tanár az amszterdami zsidóság szabadelvűbb s lazább vallásosságának megfelelően közepes tehetséggel és lanya, konzervatív szellemben végezte feladatát.

Az éleseszű és minden benyomásra érzékenyen reagáló gyermek tudásvágyát ez az oktatás nem elégítette ki. 13 éves korában kinőtt mestere szárnyai alól. A vallás tanításával sehogy sem

tudta összeegyeztetni, hogy szüleinek és a zsidóságnak, vallása miatt kellett elhagynia Spanyolországot. De nem elégitették ki a teológiai magyarázatok sem, melyek az istenség akarata, a zsidók kiválasztottságára és a prófétai kijelentésekre támaszkodtak. Nem érthette meg, hogy a vallás nevében mért pusztította a katolikus II. Fülöp tüzzel és vassal Hollandiát, a szabadságban, polgári büszkeségben és kultúrában felnőtt, protestáns polgárok hazáját. Nem érthette meg semmikép, hogy mért viselnek a vallás nevében háborukat, midőn minden ember Isten teremtménye s midőn Isten nevében nem lehet teremtményeit leöldösní. Ez a meggyőződés már kora ifjúságában kialakult és végigkísérte egész életén át. Innen eredt minden pozitív vallás iránti ellenszenv s a vallási túrelmesség bátor hirdetése. Nemsokára összeütközött volt tanítójával és az amszterdami zsidósággal. Azok közé tartozott, kiknek elfogulatlan belátása összhangban állott érzelmeikkel s akiket annyira áthatott a meggyőződés, hogy valami tökéletesebbet és jobbat hirdetnek az eddigiekénél, hogy sem terrorral, sem erőszakkal nem voltak rábirhatók véleményük feladására. Tőle származik az a mondas, hogy akinek igaz eszméje van, tudja, hogy eszméje igaz és nem kételkedhetik annak igazságában. Nagyon is érthető, hogy az ilyen ember inkább szenved igazságáért, semhogy megtagadja.

Az amszterdami hitközségben nem volt maradása. A hitközség átérezte, hogy erős emberrel van dolga, kit a szellem fegyvereivel nem győzhet le és kivel nem bánhat el úgy, mint Uriel Akostával. Elitelték, kitiltották a templomból, kiközösítették s törrel támadtak reá. Elköltözött Rymsburgba, hol megtanulta az üveglencseköszörülés mesterségét és abból tartotta fenn magát. Távol vallásfelekezetétől, harchan a zsidósággal, de készségesen támogatva mindenkit vallásfelekezetére való tekintet nélkül, élt Spinoza, kinek bizalmas barátjai Hollandia hatalmasai voltak. De Witt, Hollandia helytartója és nagyságának egyik megteremtője hiába csábította maga mellé, hiába kínáltak neki Németországban — teljes tanítási szabadság biztosítása mellett — egyetemi tanszékeket s hiába hívta őt magához a nagy Condé után a francia udvar, Spinoza mindezeket a kitüntető, hirt és gazdagságot jelentő ajánlatokat visszautasította, mert lelke függetlenségét nem volt hajlandó feláldozni. Világhírré tett szert; véleményét és tanácsát versenyezve keresték, de ő megmaradt üveglencse-köszörűsnek és tüdőbajban halt meg 45 éves korában. Etikája, nagyságának ezen mindennél maradandóbb emléke csak halála után jelent meg, mert a gyöngéden érző, mély emberismerő nem akarta a szerinte ugyanis eszméi felé érlelődő kort újabb heves viták színhelyévé tenni és a zsidóságot megbotráncoztatni. Helyesen tette-e ezt vagy nem, efelől eltérhetnek a nézetek. Nem volt harcos természetű, mint Luther. Tőle sohasem eredhetett volna Luther fellángoló és tüzes kijelentése »Ärgernis hin, Ärgernis her, Not bricht Eisen und hat kein Ärgernis. Ich soll die schwachen Gewissen schonen sofern es ohne Gefahr meiner Seele geschehen mag. Wo nicht, so soll ich meiner Seele helfen, es ärgere

sich dabei die ganze oder die halbe Welt«, nem, ezek a szavak nem illettek Spinoza türelmes és megértő lelkéhez. Spinoza nem tudott gyűlölni, bölcs és türelmes volt, mint Sokrates, kihez minden történelmi alak közül legjobban hasonlít. Nyugodtan akart élni, elfoglalva élete művének kidolgozásával és megismerve a mindenség és a rajta kívül álló események által megszabott szükségességekhez való alkalmazkodásban a maga szabadságát és az élet derűjét. Legjobban jellemzik egyéniségét e szavai: Maga az erény és az istenfélelem jelenti a boldogságot és legfőbb szabadságot. A rajtunk kívül álló eseményeket, mint megváltozhatlanokat megnyugvással kell elviselnünk. Mindenki legyen megelégedve a magáéval, senkit ne vessünk meg, ne gyűlöljünk és ne irigyeljünk. Segítsünk embertársainkon, nem lenező részvéttől, pártosságtól, vagy babonától, hanem tisztán az ész parancsából. A polgár pedig teljesítse kötelességét, nem szolgai alázatból, hanem jobb belátása által vezetett szabad akaratából.

Spinozát az emberek foglalkoztatták. Ebben is hasonlít Sokrateshez, de nem volt idegen előtte korának természettudománya sem, hiszen Descartes tanítványának tekintették, ki pedig a modern természettudomány egyik alapvetője. Csakhogy mélyebben fogta fel a mindenség problémáját, mert egységet látott benne, holott Descartes megmaradt a szellem és anyag különbözőségének a hagyományos aristotelesi kategóriájánál. Ezen világnézeti egységesség teszi Spinozát a modern világfelfogás előfutárává, mely egységet lát a mindenségben, de fejlődést azok jelenségeiben. Előfutára a természettudományokban a Darwin és Spencer nevével jelzett fejlődési elméletnek — az etikában: az emberi erkölcs autonómiájának. Ami Spinozában hiányzik, az a történések folytatóságossága, az örök átalakulás, a fejlődés, egyszóval a történelmi érzék. Ezt pótolták Darwin és Spencer és ezért nevezi Spinoza egyik legmélyebb ismerője Spencert a pozitivistá Spinozának.

Spinoza gondolatvilágának és világnézetének megvoltak az előzményei. Nem támaszkodott tisztán önmagára, midőn megalkotta rendszerét a világról és az emberekről. Csak Münchhausen huzta ki magát hajánál fogva a mocsárból, míg a legnagyobb ember is a környező társadalom és a letűnt nemzedékek eszmévilágából meríti ismereteit. Csakhogy azt, amit készen kap, lelkének becsületességével gondolja végig és értelme élességével világítja át. Ebben a világításban láthatóvá lesznek a távolabbi következmények, a jövő útja, melyet az átlag ember nem vesz észre s a régi forma új ideálokkal telik meg.

A középkor kulturája egyházi alapokra volt építve, a gondolkodás vallási dogmák keretében mozgott. Az arab betörésig meg is volt e kultúra érintetlensége és tökéletes biztonsága, de az arab betörések drágának és megcáfolhatatlannak tartott valóságokra és érzésekre cáfolt reá. Az egyház nem tudta megakadályozni a pogányság győzelmeit, a legszentebb emlékek pogány kezekre való kerülését. Az arab kultúra veszedelmes eszméket termelt és ezen

eszmék terjedni kezdtek a tudósok között. Averroes tanítása szerint az ember kisugárzása a világszellemnek, az Istennek és mind a kettő egy és ugyanaz. A bűnbeesés és a megváltás tana vált ezzel kétségesse és egységbe fűződött az a természet, melyet a középkori világnézet összeegyeztethetetlen részekben látott és érzett. Az eget és földet átfogó nagy erők tana, mely Copernicus és társai rendszerében mutatkozott be új igazsággul, más szempontokból rendítették meg a középkori rend biztonságát és teljességét. Ebben az időben fedezték fel Amerikát és ezzel megdőlt a középkori teológia földrajza.

A reformáció megszüntette a tekintély hatalmát, a vallási bizonyosságot és az egyén lelkéhez jobban simuló erkölcsi elveket hirdette.

Mint rettenthetetlenül becsületes érzésű s mély gondolkozó hatol bele kora ideáljaiba, levonja belőlük a legvégső következtetéseket. Ebben áll nagysága és minden korokra szóló jelentősége. Etikája a legteljesebb szakítást jelenti a múlttal, a legteljesebb összefoglalását a maga idejének s a legbiztosabb talapzatát a jövőnek.

A politikában befolyással volt rá Hollandia és az angol forradalom, a nagy írók közül Hobbes és a nagy jezsuitáknak, a népek jogait alátámasztó s akkor már megjelent írásai. Az államot, mint emberi alkotást fogja fel, de amelynek örök lényegéhez tartozik az emberi természet két elvülhetetlen tulajdonsága: az egyéni szabadság és a szabad gondolkozás. Alapeszméje azonos a vele egyidős angol Hobbeséval, az ő szemében is egybefolyik jog és hatalom, de míg Hobbes az emberek kölcsönös gyűlöletéből indul ki s míg bölcsészetében materialista s a politikában a legszélsőbb zsarnokság hive, addig Spinoza anticipálva Kantot, az ember mindennek felett álló voltát hirdeti; elvileg helytelenít minden zsarnokságot, hirdeti minden ember szabadságát, polgári és politikai egyenjogúságát. Bölcsészetében ideálista.

Sajátos nagysága azonban etikájában van, melyben teljesen új alapokra fekteti az erkölcsant.

A Spinoza előtti etika a skolasztikán nyugszik. Az erkölcs a vallási parancsok teljesítéséből állott, melyek mellett háttérbe szorult a tisztán emberi. A vallási szankcióktól teljesen független emberi erőnyeket és emberi kötelességeket a középkor erkölcsana nem ismert.

Luther legnagyobb tette abban állott, hogy bevezette az etikába az emberit, a maga lábára állította, a maga felelősségének talajának helyezte és emencipálta, ha nem is következetesen s ha talán nem is tudatosan a vallás gyámsága alól. Ez volt Luther fellépésének legnemesebb gyümölcse. Szabaddá vált az emberi értelem különállóságának hirdetése, melyre Galilei épített. Az emberi gondolkozás szuverénitását alapszik Descartes híres filozófemája is. Spinoza álláspontja a középkor etikájával szemben a legtökéletesebb és legelfogulatlanabb függetlenség, a

teljes önállóság volt. Erkölcstana felépítésében nem támaszkodhatott a korabeliekre. Az őskereszténység, Hillel és Assisi szent Ferenc lebegtek szemei előtt. A megrendült egyházi tekintély és Montaigne szkepticizmusa szabadabbá tették lelkét, szárnyalóbbá gondolatait. Egyedülvalóságban, zord kiméletlenségben építette fel etikájának fellegetvárát. Az emberi értékek megítélésénél, az ember és a természet viszonyának megoldásánál, ezen viszony mérlegének a felállításánál: tisztán a lényegek ismerete, saját józan esze és fölényes, szenvedélytől mentes belátása által vezéreltette magát. — Nem becsmérlni, lenézni, vagy dicsőíteni akarom az emberek tulajdonságait és cselekedeteit — mondja Spinoza — hanem megérteni. — Az ő szemében minden emberi tulajdonság természeti jelenség, mely az adott lényeg szükségszerű következménye.

A természetet vagy Istent mindig felváltva használja. — Egyetlenségéből, végtelenségéből és örökkévalóságából indul ki. Minden ami van, ezen egyetlennnek a megnyilvánulása. Ezen egyetlenség valóság két tulajdonsága: a gondolat és a kiterjedés szüli a világot. A gondolat a szellemet, a kiterjedés a testeket. Minden ami ezekben történik, a természet vagy az Isten szabad, de egyuttal szükségszerű megnyilvánulása; szabad is, de szükségszerű is, mert minden az egyetlen természet tulajdonságaiból folyólag történik. A test és a szellem egységes, mert ugyanazon lényeg megnyilvánulása. Mindegyik az örök természetnek része és minden gondolat annál igazabb, minél jobban simul a természet általánosságához, annak igaz eszméjéhez. Gondolatok és tárgyak rendje azonosan kapcsolódnak. Mindegyik egy korábbi oknak okozata és oka egy későbbi okozatnak. Az egyes észlelésekben kimerülő gondolat és az arra támaszkodó cselekedet, mely szem elől téveszti összefüggését az egésszel, szükségképpen hamis. Igaz csak az lehet, ami az egész és a rész összetartozását mutatja s amiben a mindenség jelenléte érezhető. Ezért mondja, hogy az Isten szeretetében önmagát is szereti az ember és hogy Istennek önmaga iránt érzett szeretete emberszeretet is. Az ember, mint az istenség kiszakított része, a maga különválásából fakadó és így igaz lényegével ellentétes szenvedélyeknek kitéve, melyek eltérítik igaz mivoltából, elzárják előle az igazságot a mindenséggel és a többi emberekkel való összefüggést. Ezért gyűlöl és irigykedik, ezért szomorú és bánkodik, ezért esik kétségbe, ha nem teljesül az akarat, mindaddig, míg át nem érzi a mindenkivel és mindennel való nagy összefüggését. A gyűlöletnek és a szenvedésnek ezer a forrása, mert ezer az útja az igazságtól való eltérésnek. A maguk elszigeteltségében, az általánosság meg nem értésében szenvednek az emberek, ha másokat boldognak látnak és örülnek a mások szerencsétlenségének. A gyűlölet gyűlöletet, a szájalom haragot kelt, mindegyik rosszindulat egy másikat táplál. Minden emberi cselekvés és akaratmegnyilvánulás — Ész és akarat voltaképpen egy és ugyanaz. Az akarat csak igenlése az ész megismerésének, de nem különálló tehetség. Ezért a megismerés tökéletessége az aka-

rat és cselekvés tökéletességét vonja maga után és beláttaija velünk, hogy gyűlöletet csak szeretettel lehet legyőzni s teljesebb az örömlünk, ha abban mások is résztvesznek. Az emberi egyesülést és együttműködést a szeretet szolgálja; mindenki boldogsága csak mindenki szeretete által érhető el. Az az igazi erény, ami a mindenség egységének igaz megértéséből folyik. Nem a félelemből vagy a mások behatása alatt követett erény vagy jószágos cselekedet az igazi jó; a babona és a félelem soha sem szülhet valóságos erényeket, hanem csak a megismerés. Azért van az emberbe oltva a megismerés vágya, ezért emelkedhetik legerősebb szenvedélylé, melynek nincs érzéke a rossz iránt és csak az erényt, a jót tartja szem előtt. Nem botránkozik meg dőre embertársain, hanem felvilágosítja őket. Tökéletesen boldognak érzi magát, mert a boldogság maga az erény. Boldogok vagyunk, mert az igazi megismerés, a minden emberivel és istenivel való összefüggés megértése boldogsággá és szenvedélyeinknek urává tesz bennünket. Az ilyen ember szabadabban él az államban, mint az államnélküli barbár világban.

Ebben a rendszerben látszólag megsemmisült a szabadakarat metafizikai ábrándja, de szabadságban él a lélek, ha felismeri a szükségyszerűséget s ha lelke autonómiájával ahhoz olvad és szabadságérzésében hozzásimul. Az ilyen emberek társadalma a teljes szabadságban egymás mellett élő emberek társadalma, ahol minden ember megváltója embertársának, ellentétben Hobbes tanításával, aki szerint az ember embertársának ördöge.

A megnyugvás, a megismerés és a szeretet: ez az »Etika« legmélyebb és legvalóbb lényege. Ez Spinoza ajándéka a gyűlölködő nyugtalan világnak. Nem az aszketizmus, nem az elmúlással járó engesztelődés, hanem az élet szeretetének, az embertársainkkal való törődésnek, a társadalmi és politikai élet ápolásának, az ártatlan örömek keresésének és így az ember szeretetnek himnusza Spinoza etikája. Ez az etika magasabb rendű s következetesebb Kant etikájánál és az angol hasznossági iskola uralkodó etikájánál. Kant formai szabályt ad, tartalom nélkül. A híres kategorikus imperativus egyik szabálya: cselekedjél úgy, hogy cselekedeted általános szabályul szolgálhasson. S egy másik szabálya: úgy cselekedj, hogy embertársad cél legyen és ne eszköz. Ezen szabályokat ellentétes magyarázatok ellentétel tartalommal telíthetik meg és csak távoli szempontok bevonásával építhető reájuk minden korra érvényes erkölcs.

Az angol etika a hasznosságban, minél több ember, minél tökéletesebb boldogságában látja az etika célját és nem tudja az önzetlen cselekményeket és altruista nézeteket elhelyezni a saját rendszerében. Ezek hasznosságát sehogysem tudja megmagyarázni. A filantrop, aki vagyonát jótékonycélokra áldozza, az amerikai milliárdos, aki százmilliókat költ iskolákra, Carnegie, a veszélyes vállalatra önként ajánlkozó katona, a martír, aki életét áldozza meggyőződéseért, a tudós, aki egészsége kockáztatásával

kutatja az igazságot, az angol iskola szemében meg nem érthető rejtélyek. Spinoza etikájában mindezek a kérdések nem okozhatnak nehézségeket. Ő félre nem magyarázható tartalommal látja el erkölcsantát és az emberi természetből, az ember és a természet közösségéből és összefüggéseiből állítja fel az erkölcsöt is jelentő altruisztikus boldogságnak, tartalmilag meg alakilag is következetes magyarázatát. Ezen következetes eszközökben és célokban összhangzó rendszernek első és példaadó híve maga Spinoza volt. Maga volt az igénytelenség és önzetlenség, sokakat kötelezett hálára, de magát hálára kötelezni nem engedte. Rőla el lehet mondani, hogy mindent megértett és mindent megbocsájtott. Egy francia író azt mondja róla: Spinoza inkább értelmes, mint erkölcsös ember. Nem érezte kötelezettségnek, parancsnak az erkölcsöt, hanem átszellemült ragyogó tiszta öntudatnak, melynek belátás a forrása. És ha szenvedett is néha, azt inkább a sztoikus eszes lemondásával, semint a mártír önmegadásával viselte el. A kötelesség és az öröm, a szükségszerűség és a szabadság lelkében is összefonódott, mint tanában, egységet látott mindenben, a szellő fuvallatában, a vulkán háborgásában, az érzés melegében és a gondolatok szárnyalásában. Tanait joggal nevezik panteisztikusnak s nélküle Goethe nem kereste volna a természet titokzatos egységének rejtélyét. Lenyűgöző a hatása az utókor legnagyobb szellemeire. Goethe »Dichtung und Wahrheit«-ben adózik Spinoza szellemének, melynek csodálatos enyhét és biztonságát emeli ki. Lessing spinozista; az ember belátástól várja a tulajdonságok tökéletesbedését és az emberiség haladását. Schopenhauer az akarat érthetetlen utvesztőjében Spinoza világos és fenkölt értelmiségében látja a legjobb vezetőt. Mill Stuart reá alkalmazza a jellemről adott híres definícióját: a jellem legyen az egyén végcélja, mert a tökéletes jellem, a szó alázatosabb értelmében, mindennél inkább a boldogságot szolgálja; mert örömteljesebbé és fájdalomnélkülivé teszi az életet, de a szó magasabb értelmében is, mert átalakítja az életet jelentéktelenségéből olyanná, milyennek azt magasabban fejlett emberi lények óhajtják.

Jaj, ha a Mindenható egy gondolkodót küld a földre! Veszélyben forog minden, a népek vallása, az emberek szokásai és erkölcs-tana. Mind kitett egy újabb általánosítás kegyelmének, az istenség újabb beömlésének a szellembe. Emersonnak ez a mondása kiválóan illik Spinozára. Kortársai gyűlölték, hitfelekezete kiátkozta, sokáig a feledésnek és gunynak adták át, de az örök igazság, ami egyéniségében és műveiben rejlik, a 18-ik század végén utat tört magának, megtermékenyítette a legnagyobb elmék gondolkodását és ma elmondható, hogy ott áll minden érdeklődés középpontjában és a maga egyedülvalóságában, fenkölt következetességében, tisztaságában, minden erkölcsant központi csillaga.

Azok a magaslatok, melyekre erkölcsantát felépítette, még a mai kor átlag embere részére is megközelíthetetlenek, hűvösek.

Ezeket a magaslatokat csak az ő belátásának és szívének melege tette lakhatóvá és csak kiválasztottak tudnak oda feljutni. De boldog lesz az a kor, melyben minden ember természetesnek fogja tartani azt, amit Spinoza 270 évvel ezelőtt hirdetett s amikor le fog tűnni a szenvedélyek uralma, hogy helyébe a belátás által vezetett ember szeretet uralma lépjen.

Dr. Stern Lázár.

Éneklő alkonyat

Fenn a fákon még cicázik, még kering az alkonyat,
lenn a kertben csend dorombol, át a lombon fény szítál
mint a hinta leng a mennybolt és alatta száll a föld,
felhők nyája itt sereglik, ott fényár trombitál,
homlokunkra már az este pingál hosszú árnyakat.

Térdre hullott száz virág most és az égre feltekint,
almafákon eljövendő gyümölcsérés terhe int,
itt a dolgok méhe szunnyad, ott holnap zászlaja,
száz karommal, száz szívével kúszik most elő s dohog,
át a házak barna vállán jön felénk az éjszaka.

Körmeinket félretettük, jöttek immár új napok,
félelem ragyog szemünkben s nincsen bennünk irgalom,
csuklón felgagyog szívünkben néha még a szeretet
s bárha kísért mindenütt még milliónyi sirhalom,
éhesen már megfeszülnek szerteszét új kínpadok.

Vaksötét az éjjel útja, nincs előttünk szemhatár,
kűnn a végtelenbe futva ring a föld, a rossz barát.
Meghasadt a kozmosz itt-ott, rőten ég a messzeség,
égbeszökken gépeinkről mi az, ami visszaránt,
föld ereje, menny pokol, vagy ősi, átkos szürkesség?

CSUKA ZOLTÁN

Ember és szerep

14.

Azt a szobát, melyben Boda Zoltán történetével küzdöttem, toronyszobának hívjuk. Nem mintha a szoba volna valami toronyban; ép megfordítva, a torony van a szobában; az építész ugyanazzal a polgári tulzással, mellyel mi toronyszobává kereszteltük, egy nagybácska hengert biggyesztett a szabad sarkára, melyben rajtam és az asztalomon kívül még néhány cserép virág is elfért s két ablakán keresztül az ember csakugyan valóságos »toronypillantást« vehetett a lombosodó kertek közt egyre gyéribben csilánló Duna felé. A ház egy homokbuckára épült s a domb is segített a toronynak, mint a szemétdomb a kakasnak, hogy önérzetesebben kukorékolhasson szét a környék házacskái fölött, legfőlebb a szűk körben felrakott cserepekkel volt baj, melyeket a tavaszi vihar éjszakákon át táncoltatott s reggelre alaposan megkopasztott. Azóta száz-számra keltek ki a villák a vasut és a Duna közt, köztük pirosra festett kocka-házak lapos tetővel, csőkorláttal, de öt év előtt a tornyos-villa még úgy uralkodott a vidéken, mint régi tulajdonosa a jegyző a falun s a látogatóknak, akik betegségem ürügyén Felsőgödre kiruccantak, némi pironkodással vallottam meg, hogy igen, ez a kastélyocská az én telekkönyvi tulajdonom; részben a tulajdont szégyeltem, különösen a tornyot, részben a háztulajdonosi jelleget, mely Boda Zoltán sorsával nem egészen harmonizált.

Az elődeim szerző emberek voltak; az apámban is ott lappangott a birtok nosztalgiája, de a tisztviselő-élet s anyám »beosztása«, mely ép olyan bűnnek tekintette az adósságot, mint a hónap végéig el nem költött filléreket, beletörte őt az elsejék egyhangu gazdaságtanába; megnyugodott, hogy az ember azt szerzi, amit örököl s azt veszti el, amit a körülmények kitépnek a markából. Otthon husz-huszonkét hold szállt rá, az anyámra a keresztapjától, aki egyike volt az első magyar fényképész-mestereknek, egy kétemeletes bérházat örökölt, néhány csipp-csapp mellékörkössel s egy sikkasztó ügyvédberáttal, akik ötven éves amortizációs kölcsönbe folytatták a bérház minden jövedelmét s az apám földjét is beszippantották. A háború alatt anyám, akit a hadilakbér végleg elkeserített, eladta a bérházat s Gödöllőn vett egy két-lakásos épületet; de mivel ott meg a vörösök, románok, fehérek nyomorították agyon a beszállásolással, azt is felváltotta egy pesti öröklakásra. A darab-aranyat tehénre, a tehenet malacra, a malacot ludra cserélte; a ludnál pedig ép akkor kötötte meg magát, amikor az döglődni kezdett s az építkezések felérenyomták az öröklakások árát.

Engem a legkevesbé sem busított vagyonunknak ez az olváása; inkább némi humorral néztem ezt az imádandó hivatalnoki élehetetlenséget, mely megszabadított attól, hogy egy nap öröklőnm kelljen. Az öröklést ostoba, lealacsinyító dolognak tartottam. A vagyont nem. Megvettem a napról-napra élő Danaida-emberket, akik a munkájukból nem akarnak függetlenséget s hatalmat

csinálni, hanem tápcsatornájukon szalajtják át s bőrük közé tekerik a leszakadó vagyont, amelyet életük nagyobb céljai szolgálataiba állíthattak volna. A magántulajdon mai anarhikus szentségének ellensége vagyok, de elveszítettnek tartom azt a társadalmat is, amely lehetetlenné teszi, hogy a nagyratörő ember javak mögé sáncolhassa el nélkülöző függetlenségét s a Góliát-hatalommal szemben legalább egy parittyakőnyi hatalomra ne tehessen szert céljai érdekében. Sorsdöntő tetteimet sosem követhettem volna el, ha nem így gondolkoztam s vállalkozásaim csak azért sikerülhettek, mert maradt bennem valami paraszt őseim vagyon-becsüléséből s »idealizmusom«-nak ez a paraszt józanság a számvetője.

1928 őszén jövedelmem hirtelen felszökött; a fogászat, ha hanyatlott is valamit, meghozta, amiből szűkösen megélhettünk, az iskolaorvosság ugyanannyit, tanulmányaimmal is kerestem havi száz pengőt, januárban megindult az Emberi Színjáték; azért egy év alatt négyezer pengőt kellett kapnom (alighanem ez volt a legnagyobb magyar folyóirat-honorárium ebben az évszázadban). Ha lazítok a házirenden, ugynevezett életszínvonalunkat duzzasztom a friss pénzzel, éreztem, tönkreteszem magunkat. Kétezer pengőt dobni ki egy nyári utazásra nem volt olyan veszély, mint a háztartáspénzt száz pengővel fölemelni. Mindenünk megvolt eddig, ami a szép élethez kellett, a pénz csak ronthatott rajtunk. S hogy táncolunk vissza, ha a pénzforrások váratlan elapadnak? Mig Boda Zoltánban jobbik »impotens« részemet követtem, egyre jobban elkapott a jövő nélkülözések előérzete. Most fedeztem fel lelkem türelmetlen igényeit magammal szemben. Múlt, pillanatnyi kedvezésnek fogtam fel anyagi helyzetemet, amely mögött a nehéz helyzetállás évei közelítenek. A feleségemben is kétféle vér volt; ha úgy hozzák a viszonyok, könnyelmű asszony, ha megszorítják, elszánt vállalkozó. Szokjék hozzá a vállalkozáshoz. Semmiből egy huszezerpengős házat vettünk; az apámnak volt egy kis tartaléka, ketten összedugtuk a pénz felét; ők kiköltöztek Gődre s az ő lakbérükből meg a mi jövedelmünkből letörlesztjük három év alatt a másik felét. Az övök a ház negyede, mienk a többi. Tizenötezer pengőből tíz évig is elnyomorgunk aztán valahogy, ha Boda Zoltán szelleme úgy kívánja. Így lett a szilasi szőlőhegyre szoruló kuruzsló-apostolból az én vagyonosodásom megindítója.

Most, hogy a betegség kidobott a városból, pompás menedék volt ez a friss magántulajdon, tornyával a homokhegyen. A május még szebb volt Felsőgődön, mint az előző augusztus, az ágak mint a kamaszlány csontjai, eltűntek a lombok tető-husa alatt s ha a Dunához leballagtam, a Szinnyi pacsirtáját kerestem a csillogó jegenyesorok felett. Mindig az ilyen tájakat szerettem, ahol természet és emberi munka tarka foltokban folytak össze; kicsi villák gyümölcsfák közt ültek s a kertek körül még töretlen mezőn legelt a vasutas tehene. Ha a Duna töltésére kiálltam, a vonatott uszályokról a hajós nép otthonocskái néztek rám két cse-

rép muskátlijukkal; szemben a Pilis sötétzöld nyugalma s a folyó kanyarban, a tornyos Vác fölött szőlők és szántóföldek fésült csikjai. A természet itt valóban ölében tartotta az embert s mosolyogva nézte küzdelmét s játékait. A halálfélelemmel beoltott tavasz csak csillogóbb lett s nem idegesebb. Attól, hogy elveszthető volt, csak a sorskedvezés tűnt fel nagyobbnak, amely beléhelyezett. Természet és tuberkulózis különben is összejátszottak. Éjszaka még elöntött a verejték s reggel magam is éreztem hálógengem a betegség savanyu szagát, de ugyanezek a mérgek, melyek éjszaka mirigyeimet zaklatták, nappal az érzékeimben bujkáltak s csillogó izgalomba zaklatták körülöttem a világot. Mint valami pezsgőspohárból, csipős buborékok gyöngyöztek fel vizekből, fákból, levegőből s a gyaloguton szembejövő munkáslány barna karja mintha nemzedékeken át gyűjtött napsugaraktól ragyogott volna. A betegség hirtelen gyengeségei az érzékiség szinte epilcpszia-szerű rohamaival keveredtek. Tündérékkel volt tele a kapúrok lábát villogtató krumpliföld s talán csak azért nem követtem el örültségeket, mert az izgalom ereje valóban lenyügözött, reszkető lábaim nem vitték tovább hirtelen szándékomat.

Juniusra beállt a strand-idő s engem nem lehetett a víztől visszatartani. Rám bizott betegeknek persze nem ajánlhatnám, hogy utánozzanak, de meggyőződésem, hogy csak úgy gyógyulhatnak meg mint én. A betegségnek van egy első, heves rohama, amely előtt meg kell lapulni; de amikor az elvonult fölöttünk, döntő csatát kell indítani, különben végleg fölülkerekedik. A szanatórium a langyos embereknek való, szépen elszoktatja őket a komoly életől, rákapatja a kíméletre, kiereszti őket, visszavárja s átringatja a halálba vagy beleszoktatja egy silány, sinylődő életbe. Annak, aki élni akar, nem szabad évekre földadni élete szokott tempóját. Vagy-vagy. A víz előtttem; mellemben az a bizonyos góc, karomban az élet, lássuk a kar vízí-e a mellett, vagy a »góc« huzza le a kart. Százméternyire a parttól el-elfogott a félelem: most mindjárt megindul a vérzés. Kifeküdtem a vízre, rettegve mozdulataimtól majd kétségbeesetten kapáloztam ki a part felé s félutról szégyenkezve megint visszausztam a mélybe, mint aki ok nélkül bokrosodott meg. Néhány nap alatt már kilométereket usztam; a feleségem velem. Ott szuszogott mögöttem s ha két tempó közt visszanéztem, láthattam piros fejét s víztől kisárgult haját, amint küzd a vízzel s apró tempói közben nem tudja, hogy ossza meg figyelmét a szükiben lévő levegő s a nekem szánt mosoly közt.

Az egyre hosszabb uszó-táv s a napról-napra szövő regényporció, melyek közt néha már egy-egy tanulmányra is futott idő (ekkor irtam Tersánszky és Tolsztoj-tanulmányomat) egy-kettőre visszaállítják régi munkakészségemet, ha betegségem ideje alatt köröm nem lopakodik a barátság s a tuberkulózis helyét el nem foglalja körülöttem az irodalmi élet. Marconnay Tiboron kívül idáig alig ismertem író: s őt is el kellett zavarnom; annyira győ-

törték »sikereim«, hogy viszont-gyötrései sértésekké fajultak. Harsányinak azután, hogy megbarátkozott velem, kiujult a rákja, egyszer a triezsti vonaton láttam őt, amint a tengerhez sietett, egyszer a karosszékében, amint haldokló nagyurak tárgyilagossá-
val beszélt Saint Beuveről s hallgatott önmagáról s egyszer az ágyban, akkor már a felesége mondta el a mocorgó holttest helyett, hogy a regényemet olvassák neki s tetszik, csak nem tud figyelni soká. Rajtuk kívül csak Földessy járt nálam, de ő is inkább csak a betegsége alatt. Negyedik éve szerepeltem s még teljesen szűz voltam az irodalmi élettől, a betegsége volt a legjobb alkalom rá, hogy körülfolyon és megejtessen.

Még a Napkeletnél mutattak nekem egy csillogó szemüvegű, koraosz urat, aki egyideig a Szózat szerkesztője volt. Ép elég ok, hogy ne kíváncsozzam megismerkedni vele. Hallottam, hogy ujabban ő vezeti a Napkelet képzőművészet rovatát; de a cikkeit nem igen olvastam el, egyrészt mert semmit sem olvastam el a Napkeletből, másrészt mert Szózat-szerkesztőség és a Napkeletből a Szinnyi-Társaságot magasztaló képzőművészeti kritika még a mi magyar viszonyaink közt is tulságos protenszságnak tűnt fel előttem. De a Napkelet-asztalnál inkább multja mint jelene révén nagy tekintélyű ur maga kérte, hogy bemutassanak neki; dicsérte Pirandello tanulmányomat s mint megjegyezte, nemcsak ő volt elragadtatva tőle, hanem barátja Babits Mihály is. Ez az Önhöz méltó téma, nem a Faj és irodalom, mondta egy felolvasásomra célozva, mely a Napkeletben is megjelent s bizonyára jóval mérsékeltebb álláspontot foglalt el a fajvédelem kérdésében, mint mondjuk a Szózat. Engem, megvallom, kellemesen lepett meg ez a bemutatkozás. A Pirandello cikkemről eddig csak azt hallottam, hogy az embernek háromszor is hozzá kell rugaszkodni, amíg végre megérti. S lám, vannak emberek, akik azt tartják, amit én is, hogy ez a legjobb írásom. S köztük Babits Mihály, a Szózat volt szerkesztőjének benső barátja is. Babits Mihály csillaga, mint említettem, akkor állt bennem a legmagasabban, ő volt szememben a nagy európai utazó s Boda Zoltán útján is talán csak ő járt előttem, legalább is erre következtettem lirája néhány részletéből. A Szózat szerkesztőjében egyszerre háttérbe szorult a Szózat, szóhoz jutott a képzőművészet s mint meleg hitel csillant fel Babits barátsága. Mély megvetéssel beszélt a Napkeletről, szabatos mondatai előkelő hivatalnokra emlékeztettek, ítéleteinek a szövegezéséből pedig a művészek titkos cinkossága kacsinzott felém. Akkor már a nyomdában volt Babits-tanulmányom; néhány héttel a megjelenése után ő megint előkapott: Együtt ültünk, mondta Babits Mihály, Schöpfung Aladár és én s szóba került az ön Babits-tanulmánya is. A bevezetésében van valami kamaszos, de különben magának Babitsnak is az a véleménye, hogy idáig ez a legjobb, amit irtak róla. Később, amikor az Emberi Színjáték megindult, ő és Eckhardt Sándor torkolták le az Erzsébet királyné különszo-

bájában az általános felzudulást, »Egyes« kiáltotta felém amikor az ajtón beléptem, majd bizalmasan félrevont s közölte, hogy Schöppflin el van ragadtatva a Zölddisznó legendájától s engem tart a jövő emberének. Van egy rendkívül tehetséges író-barátnője, nagyszerű asszony, az is alig várja, hogy megismerkedhessék velem.

Ez a nagyszerű asszony és rendkívül tehetséges író, akihez új barátom még betegségem előtt bevezetett, Bochuniczky Szefi volt, azt hiszem egyetlen nő, aki a háború óta valami »irodalmi szalon«-félét tartott fenn Magyarországon. Ez a szalon egész jól illett irodalmunkhoz, ép olyan garasokon 'tengődő volt mint az. Szefi férjét a kommun után nyugdíjazták s most diákokat tanított s az asszony novelláit gépelgette gyengén fizető folyóiratok számára. Albérletben laktak a Vérmező közelében, a házigazdájuk egy munkanélküli ös-tanárjelölt, az végezte körülöttük a bejárónői feladatokat is. Két sötét udvari szobájuk volt, melybe hosszú dörömbölés után egy fürdőszobán át lehetett behatolni, a kád előtt függöny, hogy a befelé tuskolt vendég mégse az író legintimebb butordarabján kezdje az ismerkedést. De ha az első benyomás kissé riasztó volt is, maga a szalon hamar bemelegedett; az ember úgy ült a süppedékes diványon, a locsogás kellemes hullámaiban, mint valami langyos vízben, észre se vette, hogy az öt-órai teából éjfél hazamenetel lett. Akkoriban némi lelkiismeretfurdalással fogyasztottam a tejszinhabos süteményeket, háromrészes vicseket s a házi nevezetességnek kikiáltott feketekávé, hiszen nyilvánvaló volt, hogy a hallgatag férj nehéz leckeórái olvadtak el az inyünk közt s ezt a »terülj-asztalkám«-ot a nélkülözés női búvészete varázsolta elénk. Utólag nem látom értelmét ennek a lelkiismeretfurdalásnak. Ez a két ember ezekért a társasestékért élt, az asszony azért hogy átheszélje, a férfi azért, hogy áthallgassa; nyomoruságuknak a »szalon« volt feledkező szigete s ép olyan szívesen nélkülöztek érte, mint a költő a versírásért vagy az ópiumszívó az ópiumért. A vendégeknek alig volt dolguk, eldőltek a székek rossz rugói közt, ettek és egy-egy megjegyzéssel tovább-tovább lökték a háziasszonyt. Szépen beszélt, eleven dunántúli hangsúlylyal, ahogy csak a parasztnyelv hallásához szokott műveltebb vidéki tud, akit az irodalom megóv a tájnyelv gorombaságaitól; a tájnyelv viszont a szürke városias beszédétől. Az apjának ötszáz holdja volt belső-Somogyban, később tönkrement, gazdatiszt lett. Ő maga, amíg az urát nem nyugdíjazták Csurgon fiatalasszonykodott s akárhogy icamitotta-ficamitotta magát, maradt benne valami üde parasztmenyecske-szerű, aminek az sem árthatott meg, hogy unalmában Nyugat-írónővé képezte ki magát. Műveltsége nem volt nagyobb az olvasgató vidéki asszonyénál, a normanokat a mormonokkal tévesztette össze, a mormonokat viszont félpercen belül a hormonokkal, de volt valami gyilkos pszichológiai ösztön benne, igazi női műveltség, amely felelőtlenül simult hozzá az em-

berek hiúságához s felelőtlenül leste ki gyengéiket. Emberszólásában igazi emberismeret lapult meg s kényeztetésében, amilyen kevés őszinteség, ép olyan sok igazi ajándékozó-kezd. Egy kicsit ő is megbokrosodott az irodalomtól, mint annakidején Kaffka Margit: a »nagy élet«, »nagy szenvedély«, nagy nyughatatlanság ott kísértettek megjelenésében, svádájában és fejfájásaiban, de jó vadalany volt, aki e bágyadt irodalmi oltásba is izzott tudott vinni, modernsége messze állt az irodalomra fanyalodott gépirónók lotyózkodásaitól. Az ő beszédzuhataga alatt ismerkedtem össze Schöpflinnel, ott láttam viszont Gellért Oszkárt, akinek most már a verseit is ismertem nemcsak a bólintásait, néha Fáy a festő is betoppant, fantasztikus hireivel, melyeket talán a készülő illusztrációja számára talált ki szövegül, eleven Tersánszky-figura, mintha csak maga rajzolta volna önmagát.

Betegségem alatt egyik is másik is ellátogatott hozzám meggyőződni, hogy mi igaz a szétfutott rémhírekből. Felsőgödön minden ünnepnapra akadt vendég, úgyhogy az apám, aki nem tartotta valami nagy megtisztetésnek az irodalmi látogatásokat már zsörtölődni kezdett, részben saját irodalmi vélekedéseitől felboszszantva, melyeket úgy érzett, vendégeinknek okvetlenül elő kell adnia. A nyárra Szeffi is kiköltözött Gödre, itt akarta megírni regényét, sőt Schöpflin Aladár is bevonult a helyi penzióba, hogy drámai irodalmunkat gazdagítsa. A regényből és drámából, nem tudom, lett-e valami; Szeffi szőke haját a határ nyárfásai közt láttuk ellebegni; Schöpflin a sörös poharat őrizte fakir-komoly-sággal; a természet, melytől írói ihletet vártak, rájuk mosolygott s az amugy is heverésre hajlamos igyekezet édesen nyújtózott el bennük, ásitva, hogy megszabadult önmagától. Szeffi egy öreg asszonynál lakott, akinek idegbeteg vénlányain kívül furcsa tótos kiejtése volt s annyi lelkirejtelve, hogy Szeffi minden reggel új elemzésekben számolt be nekünk a szállásadónője körül megfigyelt tüneményekről. Az ő kertjükben rendezkedett be most a göcsörtös fák alatt a szalon, vasárnapon Gellérték és Fáyék is kirándultak, sokszor a fiaik is öten s Farkas Zoltán is meghozta az Emberi Színjáték sorsáról szóló Napkelet-híreket és saját elismerését, mely annál értékesebb volt, mivel nem a közvéleményt fejezte ki. Tizenöt-huszan is voltunk a kertben, a szállásadónő tanár fia is ki-kijött, sőt a körorvos is odatette a Schöpfliné mellé a maga méltóságteljes hallgatását, úgyhogy az írók köre a tisztelők körében élvezhette fölényét s ez sokat ért, hiszen a beavatatlanok mindig hozzátartoztak a beavatottak eufóriájához.

En magam sem éreztem rosszul magam ebben a környezetben. En voltam itt a szépreményű ifjuság s nyilvánvaló volt, hogy az egész gödi tolongást ugyanaz a jóslat rendezte meg körülöttem, amelyet Farkas Zoltán közölt velem, amikor az Erzsébet királyné különtermében félrevont. A jövő embere voltam, az ímént feltűnt ifju tehetség, aki körül az irodalmi élet most kezd csomósodni.

Szefer magasztalás-ostroma, Schöpflin komolysága, mellyel irodalmi nézeteimet hallgatta (különben borzasztóan unta az irodalmat) s Gellért Oszkárnak az irodalmi barátság színétől óvakodó izléses rokonszenve más-más hangon ugyanazt mondták. Az a tekintet, mellyel Osvát fogadott a Nyugat szerkesztőségében, állandó kísérrömmé vált s ha nem is habart olyan asszonyos, kelletőző fecsegésbe mint akkor, a primadonna vidáman sütkérezett bennem, ha arcomra elnéző komolyságot erőltettem is. Az ember azt hiszi büntetlenül szagolhatja a bókákat, melyekről tudja, hogy ma neki, holnap másnak virágzanak s elég, ha a megbecsülés csendesebb jeleivel szemben újra s újra konstatálhatja közömbösségét, a méreg mégis szétfut benne s mint a mákony, újra és újra megkívántatja magát. Ha a dicséret-kifejezéseit lenézi is, a kényeztetés hangulatához hozzászokik s absztinenciás tünetek lépnek fel, mihelyt megvonják tőle. Makk-egészségesen bizonyára ellenállóbb lettem volna ezzel az élvezeti szerrel szemben, mint minden élvezettel szemben, mely szabadságomra tört, de most mégiscsak lábadozó voltam s nem engedheti-e meg a lábadozó néhány hónapra a jó társaság fényűzését. Eddig sosem fordultam meg igazán művelt emberek közt, őszinte örömet találtam az érintkezés művészetében, mely egyéniségünk örökös feláldozásában s mégis örökös dokumentálásában áll. Az időölés mint társas műalkotás, ha léháb is, sok tekintetben ígérőbb mint az írás s nem lehet csodálkozni, hogy vannak írók, akik az írást a pletykázás és fecsegés kényszerű intermezzóinak tekintik csak. Akikkel Felsőgödön a Szefer barackfái alatt összeültünk, félig-meddig ilyen írók voltak s nem utolsó mesterek a társas időölés művészetében. Maga a háziasszony még ötletesebb volt emberszólásában, mint novelláiban. Farkas Zoltán inkább művészek barátja volt, mint művész, legfőbb igyekezete, hogy a neves emberek közt, akik iránt rossznyelvűsége ellenére is igaz tiszteletet érzett, korrektebb viselkedésével és nagyobb tájékozottságával helyt állhasson. Schöpflin, akinek bírálatai mindig gondolkozóba ejtettek: mi ez bölcsesség vagy papucsban csoszogó banalitás, okossága garanciájaként ült köztünk, kezével föl-fölfésülte a haját s ha megszólalt, mintha a bölcs öreg bérest hallottam volna, amint a kocsisok és szolgálók huzakodásához csendesen belemondja az életet szabályozó halhatatlan laposságokat. A legjobban Gellért Oszkárhoz vonzódtam. Ő mégiscsak költő volt s verseit annyiszor védtém zsirosabb izlésű magyarokkal szemben, hogy lassan szinte pedagógia feladatnak tűnt fel a magyar közönséget az olyanféle hangtalanabb, játékosan-nemes költészet tiszteletére szoktatni mint az övé. Az emberben is megtaláltam költészete erőnyeit. Volt valami izléses hangtalanság benne, mely visszahúzódott a »nagy témák«-tól s a társalgás váratlanul felbukkanó apró elemeit kapta fel, azokat iparkodott megforgatni, megcsillantani. Célzásait gondosan, szinte játékosan tálalta s mihelyt elvillantotta, már tovább is siklott, szinte visszavonva a képzelete

ugrását eláruló szót. Kedve télt leleplező gondolat-kapcsolások megrendezésében s örült ha az emberekből sikerült kiugratni, amit ki akart ugratni, anélkül, hogy szándékát elárulta volna. Volt benne valami az intrikusból, aki a játék kedvéért játszik s a csel-szövényben fontosabb neki a szövény mint maga a csel. Barátsága jeleit is úgy tudta elhelyezni, hogy azok szinte elenyésztek az érintkezés szokott formái közt s felvillanásuk pillanatában mégis szokatlan bensőséget teremtettek, a közt aki szólt bennük s akihez szóltak. S csak növelte hitelét, hogy emögött a jelentős imponderabilákra született ember mögött egy egészséges, egyenes természetű asszony állt, aki négy fiút hozott a világra s az esernyőjével verte meg az ujságírók, aki a férjét a forradalom után feljelentette.

Mint mondtam, jól éreztem magam ebben a társaságban, de volt valaki, aki még jobban érezte: a feleségem. Lánykorában ritkán volt körülötte kevesebb tíz embernél; a győri sétatérre egész kis portyázó csapattal szált ki otthon, ha az üzletben kellett felügyelnie, a szakács vagy a felíró apró panaszai épúgy odaszivódtak köré, mint mulatságokon a fiatalok jókedve. Régi társaságából már a menyasszonysága alatt kilopott; én azokat néztem le, azok meg engem, az üzletbe sem mehetett haza amióta szüleivel szakítottunk, legfőleg rokonlátogatások ürügyén szökhetett vissza régi elemébe: a sonkás kenyér fölött folyó traccsba s a jó családi hahotákba, ahonnan a jókedvben kimosakodva tért vissza dolgozó asztalom árnyékába. Most végre emberek közé került s az én unatkozó képem miatt sem kellett szorongania. Megmutathatta, hogy ő tud alkalmazkodni az én társaságomhoz, nem úgy mint én s amellet, ha őszinte akart lenni, neki is jobban imponáltak ezek a népek, mint akikkel lánykorában hancurozott. Persze, alaposan elkapatták. Szefi mint igazi társaságvezető, tudta, hogy a társasjátékban mindenkinek kell valami megkülönböztető eredeti jegyének lennie, amire büszke lehet s mivel Ellát nem igen feszélyezte sem kor, sem műveltségbeli különbség, ő lett a társasjátékban a »természetes«. Bizonyára ő is volt a legtermészetesebb köztünk, de ezt eddig senki sem mondta neki s ha mondta is, nem csodálta meg senki a »természetesség« irodalmi kellékeit. Most már, hogy folyton emlegették, ő is figyelni kezdte a természetességét s mint akinek a fogát dicsérik s folyton mosolyog, ő is hangsúlyozni kezdte a természetességet. Ebben a természetes szerepében figyeltem meg rajta az első természetellenességeket, tulozta tudatlanságát, fűtyült az irodalomra, egyes szavakra fontoskodó nyomatékot rakott s mozdulatai hirtelenebbek lettek a kellenél. Kétségkívül a legfiatalabb és a legszebb nő volt a társaságban s az íróbácsik, ha nem is udvaroltak neki, felelőtlenül rontották. Ő kinevette őket, de a bókók ép olyan jól estek neki is mint nekem. Aki egymás mellett látott bennünket, a csendes férfit és a gesztikuláló asszonykát, azt hihette, hogy kettőnk közül önála tartjuk az akaratot és

elhatározást s ha engem mint a jövő emberét vettek körül, őt mint a jövő asszonyát puhították. Ugyanakkor, amikor dicsérték neki, természetesen gyenge pontjaira is figyelmessé tették; elválasztották tehetségemet a természetemtől s elhittették vele, hogy tehetségemnek igazi ellensége van: természetem. Neki kell okos-asszonynak lennie, neki kell karrieremet egyengetni; majd ők megmutatják hová. Praktikussága, melyet eddig én az iparosok és paciens-fölhajtások övébe szoritottam vissza, összefogott az idősebb barátok praktikusságával s együtt akarták pályámat kormányozni. Augusztusban kiküldtek nekem ezer pengő Baumgarten-segélyt, amelyet én nem kértem s azonnal visszaküldtem, de a pénz már megcsillant köztünk s mit számít ki könnyebben egy szűken-tartott asszony, minthogy mit lehetett volna ezer pengőből vásárolni. A körém csoportosult emberek közt alaptétel lett, hogy engem ki kell gyógyítani ebből a fölösleges fellengősségből s ez a tétel, mert hogy nem vendéglősök, hanem írók hangoztatták. Ella előtt saját lappangó elégedetlenségének szerezte meg a tekintélyt és fölényt.

De ennek a rovásomra lázongó házi kritikának volt még egy veszedelmesebb szítőja is mint öreg íróbarátaim. Ők azt hiszem, akkor még igazán a javamat akarták s életelvük, mellyel feleségemet rontották kissé kiábrándult öregségük természetes kigőzölgése volt csak s nem valami megejtésemre szervezett összeesküvés. Gellért még mellém is állt néha s szívesen cézolt természetünk hasonlóságaira. Az a barátom azonban, akit itt Pongrác doktornak nevezek, a barátság színe alatt beteges gyűlöletet érzett irántam s alaposan visszaélt az előjogokkal, melyeket kis családjában évek óta élvezett. Még a középiskolából ismertük egymást, ő is orvos lett, az idegen környezetben az egyetlen ember, akinek irodalmi hajlandóságai voltak. Amikor Ellával meg akartunk esküdni, ő volt az egyik tanu, a Nyugat pályázat hírével emlékezetes nap utáni reggel őhozzá siettem s ő lett kislányunk keresztapja is. Tehetséges, szorgalmas, nagyérdeklődésű fiatalember volt, altiszt fia, aki maga taníttatta ki magát s jóval többet ígért, mint akármelyik kortársunk, orvosi, gyakorlati kérdésekben én magam is a gyámsága alá helyezkedtem. Már diákkorunkban is föltűnt, hogy szerelmi életében valami hiba volt, melyet tulzott udvarlásokkal s még tulzottabb udvarlási történetekkel leplezett. Szerencsétlenségére ép az elmeosztályra osztották be segédorvosnak s a kórformák ismerete nagy segítségére volt a maga kórformájának a tanulmányozásában és tovább fejlesztésében. A feleségem fiatalasszonyok házassító szennvedélyével a hugának szemelte ki őt s aggodalmaim nagyon valószínűtlének voltak ahhoz, hogy egy egészséges nő megérthesse őket. Állandó tanuja lett a mi házasesetünknek s az ismert agglégény-nosztalgiaiba nála a betegek irigykedése keveredett. Az én írói pályám is megzavarta. Sok tekintetben képzetesebb volt nálam, mért ne ugorhatna ki ő is. Sajnos, semmiféle írói te-

hetsége sem volt. Mondatainál csak tehetetlen nagyravágyása csikorgott jobban. A véleményemet kérte, óvatosan, de megmondta. Részt vett a Napkelet-pályázaton, persze fölsímsztem az írását s megegyszer megpróbáltam »lebeszélni«. Persze azt hitte, nem akarom őt író-sorba segíteni. Még maga előtt is ragaszkodott barátságunk színéhez, de közben a kettős tehetetlenség növekvő gyűlöletével lesett s a paradicsomból kitagadottak elkeseredését átvitte az én paradicsomomra is vagy inkább arra, amit annak tartott. Fel-sőgődre ő is ki-kijött, ott ült az írók közt, fölényeskedett velük s versei majd kiégették a zsebét. Mindent odaadott volna egy hasábnyi helyért a Nyugatban. Képzeltet, mit érzett, amikor körülöttem a túlekedést látta. Szerencsétlenségemre ezekből az érzésekből a feleségembe is át tudott lopni valamit. Rejtélyes hazugságai érdekelték a nőket, ki-kicsillanó ügyefogyottsága meghatotta. S régi barátságunk biztos menlevele volt gyűlöletének. Egy nap azt vettem észre, hogy megváltozott körülöttem a kis család; egy lehetetlenség csuszott közénk s ha ujjaim biztos menhelyet kerestek, a kislányom hajába tévedtek a feleségemé helyett. A nyár elmúlt, Szefi és Aladár beköltöztek, hősöm, Boda Zoltán pedig kiköltözött a szőlőhegyre. Én, aki itt maradtam, magányosabb voltam az emberek közt, mint ő az egyedülletben.

Németh László.

Miért is bántsalak?

Ha irnék mostan, bánatot írhatnék,
elborult napot, mély, nagy árnyakat,
hogy álom voltál s az is maradsz mindég,
de mondd, bánattal mért is bántsalak?

Kenyérért küzdök, köröttem száz autó
ugat, szalad a fényes utakon
s bennem két korszak egymásnak feszülve
küzd és nincs fény a nagy borulaton.

Lám, idegenből idegenbe jöttem,
vesztett örvény kering és elragad,
s két korszak közt a reccsenő mélységből
arcod nézem s a tűnő hidakat.

CSUKA ZOLTÁN

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Németh László levele Szirmai Károlyhoz

Kedves Barátom,

egy irodalomnak egy időben csak kevés igazi írója lehet, írtam Önnek néhány hónap előtt. Ön most visszatér erre a mondatomra s igazat ad nekem. Nem szeretném, ha ugy adna igazat, hogy közben félreértene.

Nagy érzés tudni, hogy pótolhatatlanok vagyunk, a közösség melyhez tartozunk, bennünket választott érzékszervül vagy izomul tájékozódásra vagy cselekvésre. De ép ilyen megalázó tudni, hogy amit érzünk, mások jobban érzik s hebegő mozdulatainkat mások előkelő könnyűséggel hajtják végre. Szépiróink legnagyobb része, sajnos fölösleges érzékszerv, második orr és harmadik kar s az erő, melyet műveikbe ölnek, kárbavész.

Annál bántóbb ez a pazarlás, mert ennek az erőnek nagyon is sok helye volna a magyar szellem háztartásában s az a sok jószándéku élet, mely versben, novellában mások árnyékában fonyad el, bántó hiányokat pótolhatna máshelyütt. A magyarság tájékozottsága ijesztően tökéletlen; semmit sem tud a világról s alig valamit magáról. Ide-odatántorgunk a történelemben s még az árkot sem nézzük meg, amelybe belelöktek. Panaszkodunk, hogy elfogy alólunk föld és nép s azt sem ismerjük, ami megmaradt. Hirdess pályázatot versre, regényre, drámai költeményre, megfojtanak a rádözlő művek, de kérdezd meg, ki hajlandó egy magyar tájat leírni, jönnek a tunyaság áltudományos kifogásai.

Mint tudja, én egy előkelő novella-pályázat nyerteseként bukantam föl az irodalomban; eszközök és lehetőség a kezemben voltak s ma mégis a Tanu írója vagyok, a nemzeti tájékozódás egyik »novum organumja«, — tökéletlen, mert lehetetlenre kellett vállalkoznom s mégis tehetségem felüli szerepben is pótolhatatlan, mert olyanra vállalkoztam, ami hiányzott. A Kalangyában folyó életrajzomat egyrészt ép azért írtam meg, hogy a volt szépiró életének a kitágulását ebben az új szerepben megmutassam s a föltárult területre gyarmatosokat csábítsak.

Örülök, hogy ez az életrajz vagy inkább pályátörténet éppen egy kisebbségi folyóiratban jelenik meg. Sehol sem olyan

fontos, hogy a tájékozódás a mulasztásaim s a hátralékmunkában nyíló nagyszerű szerepre a figyelmet felhívják. A magyar kisebbségek sorsa attól függ, hogy mennyire tudnak tájékozódni helyzetükben, megismerik-e igazán magukat és környezetüket s sikerül-e küldetésük alakítani balsorsukat. A magyarságnak, legalább ezeken a területeken rég pótolnia kellett volna, amit önismeretben és helyismeretben elmulasztott. Mégsem merem egyik kisebbségtől sem az idevágó munkákat kérni, többnyire verseskönyveket adhatnának csak 3 regényeket.

Amikorra ez a levél a Kalangyában világot lát, talán már meg is jelent új folyóiratunknak, a Kisérletnek az első száma, mely ép az ifjúság érdeklődésének ezt az átcsoportosítását akarja megkísérteni. Örülnék, ha a Kalangya velünk tartana ebben a vállalkozásban s az ottani magyarság sorskérdéseire (tájmutatás, jugoszláv viszonyok, összehasonlító tudományok) megfelelő író-szakembereket képezne ki. Az igazi szépirodában a munkában, a közügyben fáradó ember jó álmán kívül, írói ösztönzést is találhatna, a nélkülözhetők pedig olyan területekre szivároghatnának át, ahol nélkülözhetetlenek. Igazi író egyidőben egy országban csak kevés lehet; de egy egészséges kultúra fel tud használni minden igaz szellemi készséget és készsültséget.

Igy értettem a tételt, amelyet helyeselt. Szeretettel üdvözlö híve

Németh László.

A csehszlovákiai magyarság kulturélete

A „Kalangya” számára írta: Szombathy Viktor (Komárom)

Pozsonytól Máramarosig, hosszú és vékony csikban él a csehszlovákiai magyarság zöme, nem szétszórva, de nem is olyan együttes tömegben, mint az erdélyi, ezeken kívül pedig az északi városokban kisebb-nagyobb számban mindenütt, száma majdnem milliót tesz ki: és tizenöt éve állandóan önálló kulturája megteremtésén fáradozik.

Kisebbségi kultúra! Nehéz ezt megteremteni akkor, amikor jóformán csak a név volt meg egy mozgalomhoz, amelyről egyelőre nem lehetett tudni, mennyire politikai, mennyire művelődési, mennyire társadalmi s mennyire állandó. Könnyebb volt Erdélyben irodalmat s önálló kulturát teremteni, amikor Erdélynek zárt földrajzi egysége, önálló történelme, külön magyarsága, jellegzetes arisztokráciája s néhány nagyszerű fejedelme volt: de ki tudott megfelelni arra a kérdésre: van-e szlovenszkói hagyomány, van-e sajátosan szlovenszkói lélek s termelhető-e ki ebből önálló kultúra? A mai Szlovenszko azelőtt való kulturális központja Budapest volt, az szívta fel a provincia szellemi erőit s az sugározta szét Kassára, Ungvárra, Pozsonyba, — a békekötéskor egyszerre megszűnt ez a lehetőség és azonnal hozzá kellett látni új kulturépületek emeléséhez, hogy a nemzetek szellemi versenyében le ne maradjunk.

Kulturális tekintetben teljesen váratlanul érte a magyarságot az 1918-iki változás, kis vidéki kulturszervezeteiken kívül egyetlen egy átfogó érvényű szervezet nem volt Szlovenszkon, kivéve a FMKE-t, (Felsőmagyarországi Közművelődési Egyesület), ez természetesen azonnal megszűnt az államfordulatkor. Mivel a 20 százalékos minősített magyar kisebbséget nem lehetett mindenütt kimutatni, különösen az északi városokban nem, sorra szűntek meg ezekben a magyar kulturális szervezetek, így Iglón, Nyitrán, Eperjesen, Besztercebányán elsősorban. Kassán, Rozsnyón, Beregszászon azóta újra engedélyezték a régi egyesületek működését, hosszas utánjárás eredményeképpen. Új egyesületek megszervezése még nehezebben ment, számos kísérlet történt ilyenek alakítására s nem mindegyik sikerült.

A magyarság legelsősorban politikailag szervezkedett érdekeinek védelmére. Ebben különbözik az erdélyiektől, akiknek viszont kulturális szervezkedése jobb. Szlovenszko nem tudta megteremteni mégsem a teljes politikai egységet s ez kihat kulturális életére is: nincs meg a politikai nyugalom, a külpolitika miatt s ezért sem társadalmi, sem kulturális téren nem sikerült a teljes összefogás. Nagy alkotások terveit nem mindig lehetett keresztülvinni és sokszor guerilla-harcok jellemezték a kulturéletet, apró csatározások robbantak ki, a harcok terén különböző színű zász-

lők lobogtak: a mindent ellepő politika, a világnézeti sokféleség, személyi kérdések s — utolsó, de nem kevésbé fontos — az elnemzetietlenítési irány mindenféle lobogója.

A kulturális élet kezdeti kilátástalanságában fordulópontot jelentett 1922-ben a magyar ellenzéki pártok által felállított kulturreferátus Kassán. Már a referátus működésének legelején az volt a legfőbb cél, hogy megszervezze a kulturális életet és azt politikamentessé tegye. Kulturreferens dr. Sziklay Ferenc tanár, író lett, aki nagy hozzáértéssel és igazi ügyszeretettel látott munkájához s hogy Szlovenszko kulturális élete megszerveződött, az nagyrészen az ő érdeme. Legelsősorban a megmaradt kulturerők s kultúrtényezők számbavétele volt szükséges, majd sor került az átfogó kulturegyesületek megalakítására.

Igy alakult meg 1925-ben a legátfogóbb s legnagyobb kulturegyesület a Szlovenszko Magyar Kulturegyet, Komárom székhellyel. Ugyancsak e évben a Szinpártoló Egyesület, 1927-ben a Dalosegyletek Szövetsége, 1928-ban a Társadalmi Egyesületek Szövetsége. Legnagyobb munkát a SZMKE és a dalosegyletek fejtetik ki. A Szlovenszko Magyar Kultur Egyet alapszabályai szerint ott is létesíthet fiókszervezetet, ahol nincs meg a huszszázalékos magyar kisebbség, tehát Iglón, Nyitrán, Korompán, Eperjesen, Pozsonyban is: északon inkább a városok magyarsága kívánta a megalakítást és fejt ki nagyon erős munkát, míg a falvakban délen szerveződött meg a SZMKE, ahol a magyarság van többségben s különösen a Duna, a Vág, a Garam mentén és a Boldog vidéken fejtetik ki szép kulturmunkát a községek. A SZMKE szervezeteinek száma most körülbelül száz. Munkásságuk természetesen nem egyformán erős, — az egyes szervezetek munkája a vezető egyéniségétől függ. Néhol a magyar szalmalángnál tovább nem tart a kulturmunka sem, másutt azonban évek óta állandó kulturmunka folyik, sőt vannak egészen kis községek, amelyek a maguk erejéből építettek kulturházat. A hatóság a magyar társadalomnak ezt a belülről jövő megmozdulását nem akadályozza meg, sőt itt-ott csekély támogatásban is részesíti néha.

Nagyon erős munkát fejt ki a Dalegyesületek Szövetsége is. Majd minden nagyobb községben s városban van dalárdája a magyarságnak, természetesen csak ott, ahol nagyobb tömegben él. Ezek kerületi és országos dalversenyeket tartanak, ünneplik az egyes jubiláló dalárdákat, munkásságuk értéke nagyon jelentős és fontos a magyar szó szempontjából.

A Szinpártoló Egyesület munkássága erősen helyhez kötött, csak ott van értelme, ahol a hatóságok engedélyezik a magyar szintársulatok játékát, tehát csak a déli vidékeken. Észak nagyobb városaiban, ahol nemrégén még erős szinikultura folyt: Eperjesen, Iglón, Nyitrán nem játszhat magyar szintársulat, noha a magyarság kívánná. Ezekben a városokban igen színvonalas a műkedvelő szintársulatok játéka, — legtöbbször a SZMKE égisze

alatt. Szlovenszón két nagy szintársulatnak van játékedélye: a nyugati és a keleti szintársulatnak, Ruszinszón pedig egy szintársulat működhetik. A vidéken, félig-meddig elrejtőzve, kisebb, összeverődött csapatok járnak, jobbra közép nagyságu falvakban, ezek a szintársulatok azonban csupán a staggione jellegével bírnak s a színkultura szempontjából nem számítanak. A három nagy szintársulat anyagi sorsa nem mindig biztosított. Sokáig a keleti, az Iván-féle tartotta a színvonalat erkölcsiekben és anyagiakban, a közönség érdeklődésének ellanyhulása, a gazdasági válság azonban nyomot hagyott a szintársulatok játékerejében is. Pozsony és Kassa a két szlovenszóni szintársulat főállomása, vágyainak célja a ruszinszóni Ungvár. Tekintettel arra, hogy a hatóság csak nagyon korlátozott számban engedi meg magyar állampolgárságu színészek alkalmaztatását, a szlovenszóni fiatal színészet utánpótlása nem kielégítő. Csupán egy magán színiiskola van.

A Társadalmi Egyesületek Szövetsége nagyjában csak papíron van meg. A Szövetséghez tartozó helyi egyesületek száma azonban igen nagy. Egyik főbaja a szlovenszóni kulturális életnek az elaprozódás, egy kisebb város sem adja alább nyolc-tíz egyesületnél, amelyek ugyan némes versenyben vannak egymással, de a verseny néha visszavonást szül s mivel a közönség száma nem arányos az egyesületek számával: nem mindegyik egyesület működhetik teljes erővel, nem támaszkodhatik széles alapokra. Ujában nagyon sok a vallásos egyesület is, a felekezeti eskedés lábra kapott, ez megosztja a magyarságot, a nemzeti irányu szervezkedést sokhelyütt megnehezíti. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége mindenesetre megindítója volt annak a mozgalomnak, hogy a társadalmi egyesületek is kifejtsenek erős kulturmunkát, így legelsősorban a Lévai Kaszinó, a Rimaszombati Polgári Olvasókör, az ipolysági Kaszinó. A háboruelőtti vidéki Kaszinók legtöbbje azonban alig ad magáról életjelt, a társadalom átcsoportosult, holott a háboru előtt e Kaszinók voltak a leghangadóbb egyesületek.

Ruszinszónban ugyancsak működik a Ruszinszóni Magyar Kultur Egylet, a Ruszinszóni Dalosszövetség és a Színpartoló Egyesület.

Az országos, átfogó kulturális egyesületek mellett azonban nagyon jelentős néhány helyi kulturegyesület. A szlovenszóni viszonyok következtében e helyi kulturegyesületek közül három egyet országos viszonylatúvá emelkedett, kereteik tullépi városuk határát. Ez a három: a pozsonyi Toldy-kör, a komáromi Jókai Egyesület s a kassai Kazinczy Társaság. Jelentőségük és munkásságuk országos. A Toldy-kör most tartotta hatvanéves jubileumát. A Toldy-körnek műkedvelői gárdája, énekkara, a Jókai Egyesületnek hatalmas könyvtára és muzeuma, kulturpalotája, a Kazinczy Szövetkezetnek állandó, előkelő színvonalu előadássorozata különösen nevezetes. A Kazinczy Társaság kezdte igazában a szlo-

venszkói magyar könyvkiadást megszervezni, ujabban a kiadó-vállalat kivált a Társaság kötelékéből s önálló Szövetkezetté alakult. A Kazinczy Szövetkezet Szlovenszko egyetlen magyar kiadó-vállalata, amelynek jelentős folyóirata is van, a Magyar Írás.

Ki kell tértünk, pár szóban, az irodalmi mozgalmakra is, hiszen a fentnevezett társaságok főmozgatói éppen az írók voltak s a kulturális életben is ők jelentették a kovászt. Az irodalom megszerveződni mind a mai napig nem tudott egységesen, a csehszlovákiai magyarság sokféle politikai felfogása miatt. Az írók is felvettek bizonyos »oldalasságot« s ha nem vették föl, a közvélemény, vagy a kritika erőltette rájuk. A losonci Madách-kör, a Prágai Hetek, a pozsonyi IKVA-mozgalom mind-mind pontjai voltak az irodalmi s így közvetve a kulturális szervezkedésnek. Jelentős lendületet akkor kapott az irodalmi mozgalom, amikor Szent-Ivány József, az irodalomszerető magyar urak gesztusával összehívta az ugynevezett Szentiványi Kuriát, Liptómege egyik vadregényes fürdőhelyére s a Szentiványi Kuria kétébzen is összejött, hozott határozatokat, cserélt ki véleményt s főképpen itt tisztázták az írók az őket érdeklő kérdéseket. Az irodalmi élet azonban nem lett egységes.

Míg ezek az egyesületek, mozgalmak a magyarság spontán, belülről fakadó kívánsága folytán születtek meg, addig felülről, mintegy hivatalos uton is indult mozgalom a magyarság kulturális életének megszervezésére. Így elsősorban a Járási Közművelődési Bizottságok működnek helyenként, szervezésüket törvény írja elő és biztosítja, itt-ott bizonyos nemzetközi izzel, nem mindig véve figyelembe a kisebbségi magyarság sajátos kívánságait. Működésük nem egészíti ki szervesen a többi kultúregyesületek munkáját, a különleges nemzeti izt nem domborítják ki.

Legjelentősebbnek szánták a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság alapítását. Masaryk köztársasági elnök igazán nemes gesztussal, a magyarság kulturális vágya iránt nagy megértéssel adományozott egymillió csehkoronát. Ebből az összegből alapították a Társaságot, amelynek népszerű neve a Masaryk-Akadémia is. Az elnök intenciói valóban nemesesek voltak, a vezetőség azonban nem úgy adminisztrálta az egyesületet, hogy az a tagok összességének megnyerte volna a tetszését. A Társaság tagjai erősen megosztanak világnézet tekintetében. Noha a Társaság fel akar ölelni minden kulturális munkást, — a névsor mégsem teljes. A Társaság munkássága sem hozta még meg a kívánt eredményt, noha a kormányhatalom ennek az egyesülésnek nem gördít akadályt.

A politika, — ezuttal az ugynevezett irodalompolitika és a kulturpolitika — erősen megosztja Szlovenszskót. Állandóan vannak törekvések, amelyek a nemzetköziség felé akarják hajtani a magyarságot s így éppen a sajátos nemzeti jelleget elvenni tőle. Az ifjúság is állandóan válaszuton bolyong, nem ismeri a magyar

történelmet s ami nagyobb baj: ideáltalan. Soha annyira nem volt ifjúság ideáltalan, mint a szlovenszkói magyar fiatalság. Az öregek és fiatalok hagyományos harca sem volt lendületes, inkább kis csatározások pattogtak, békétlenkedések történtek, hiszen az »öregek« nem tudnak biztosítani semmit ma már a fiatalságnak. Legjelentősebb mozgalma volt a fiatalságnak a Sarlós-mozgalom, ez azonban nagyot kanyarodott s a kommunizmusba fulladt. Ujabbban a Széchenyi-mozgalom van fejlődőben a prágai egyetemi hallgatók között, ez sem több egyelőre jelszavaknál. A fiatalság eredetét nem ad, függeléke az időnek s a világpolitikának.

Egyeteme a magyarságnak nincs, noha száma majdnem egy-millió. Néhány évig volt ugyan »magyar tanszék« a pozsonyi és a prágai egyetemen, de ez nem volt jelentős, a magyar tanszéken szlovákul adták elő a magyar irodalmat. Inkább ártott, mint használt. Nyolc középiskolája van, — megszüntettek ötvenet, — egy tanítóképzője s egy református teológiája. A középiskolai tanárok legtöbbszörének világnézete teljesen heterogén, jobbra és balra szélsőséges, ilyen tanári kar nem mutathat be magas-iskolát... Az elemi iskolák tanítói karából csak egy hányad mer résztvenni kulturmozgalmakban. Nagyrésztük a mindenkor i skolaiügyi miniszter szerint indul. Számosan azonban igen szépen, lelkesen munkálkodnak kulturális téren is. Erősen fejlett a középiskolás és az iparos-ifjak cserkészete. Külön magyar titkár van, jogköre azonban kicsiny.

A kulturszemléhez tartozik, hogy a pozsonyi és a kassai rádiók naponta ugynevezett »magyar órákat« tartanak s ezenkívül is többször adnak le híreket napközben magyar nyelven. A két rádiónak ez az udvariassága alig kéthónapos. A magyar órákon szlovenszkói magyar írók, kulturemberek, előadók beszélnek. A hírlapirodalom magas fokon van, irodalmunk korszerű, ugyszintén ifjúsági irodalmunk is. A tudományos képzés meglehetősen hiányos, bizonyos tudományos szakok művelői teljesen hiányoznak, felszívta őket Prága, vagy Budapest. A magyarság bizonyos mértékben fásult, a gazdasági helyzet elsősorban őt sújtotta, saját problémái is kevésbé érdeklik, az átlagközönség vonzalma egyre erősebb a könnyed, szórakoztató szellemi lekötöttségek felé.

Nagy átlagban azonban a csehszlovákiai magyarság kulturális helyzete biztató. Sok ellentétes erővel, gyanuval, kicsinyességgel s féltékenységgel kell megküzdnie, mint mondtuk, sorait a felekezetieskedés és a politikai széthúzás is bolygatja, erős a szláv oldalról fellépő hatás is. Minél erősebb azonban a széthúzó erő, annál erősebb az ellenhatás, az egységesítésre való törekvés és dacára a sok nehézségnek, a nemzeti szellemű, minden néppel békés utat kereső magyar kultúra még mindig győzedelmesen viszi a zászlót.

Mélypont alatt

Regény

Folytatás.

Az igazgató is „bedőlt.” Félig nyitott ajtaja mögül lesi a Salgó körül folyó nagy ünnepséget. Neki is szóba kell állni ezzel az emberrel. Ki kell nyomozni, hogy ki ő, mi ő. Árnyék vagy veszély? Milyen furcsa, két hónapja ül az irodában és azóta nem járt itt a Stux irodából senki, szónéklül hagyják írásbeli jelentéseit. Talán Salgót kérdezik meg... Ki kell nyomozni... Kitűnő ötlete támadt...

— Salgó bátyám, fontos ügyben kell beszélnem önnel. Miskolcon egy nagy textil üzlet kényszeregyességben van. A nagy szövetgyárak állás megállása miatt a nagy szövetgyárak vezetői egy embert vagyongefügyelőnek. Önre gondoltam. Talán már holnap utaznia kell... Néhány hónap alatt megkereshetne jó néhány ezer pengőt... És a mai világban egyik vagyongefügyelőség után jön a másik. Elfogadja?

Salgó tátott szájjal figyelt... Mi ez?... Vagyongefügyelő? Jó pár ezer pengő, ma itt, holnap ott... Miért? Vagyongefügyelő... Elmehe ezreseket keresni... Előtte az élet... Persze, persze! rájöttek... Itt mindenki kútapasztalhatta, az igazgató is, hogy ő nagyon értékes ember... Érdekes, éppen így volt harminc év előtt, amikor bejutott a városhoz, ott is hamar megállapították, hogy mit ér. Csak egyet kellett mozdulnia, kettőt löktek rajta felfelé... Érdekes: életének e szakaszát is pénzbeszedői állással kezdte... Mosoly ül arcára. Az igazgató is mosolyog. Leselkedve, kérdezve mosolyog; vajjon elfogadja-e Salgó a vagyongefügyelőséget?... Ha igen, és hajlandó nyomban Miskolcra elmenni, nem veszedelmes ember ő, szó sincs arról, hogy Stux bizalmi embere volna.

— No, Salgó bátyám, miért gondolkozik? Szóljon, elfogadja? — kérdezi möhön.

Csodálatos dolog, Salgót nem ragadja el a hég... Nem érti, miért kérdi az igazgató; el fogadja-e? Miért nem utasítja, miért nem parancsolja, hogy menjen Miskolcra. Két hónapja ül ebben az irodában, ez idő alatt jó néhány vagyongefügyelési megbízatást osztottak itt ki. Nem kérdezték senkitől, hogy elfogadja-e? Naponta jelentkeznek, könyörögnek itt vagyongefügyelésért... és tőle azt kérdi az igazgató, hogy elfogadja-e? Hiszen ráparancsolhatna... Érdekes, vacsorát rendeznek a tiszteletére, vagyongefügyeléssel kínálják, ezreseket akarnak a zsebébe dugni...

— Drága igazgató uram! — Elhallgat, megütődik, hogy milyen merev a hangja, mintha nem is ő beszélne — Nagyon hálás vagyok. Nyakába kellene borulnom... De nézze, idős

ember vagyok. Sose tettem egy lépést a feleségem nélkül. Harmincnégy év alatt összenőtt a szívünk, az eszünk... Szegény nőm, hitetlenkedve, boldogan csapja össze a kezét... Hogyne egyezne bele. Manapság a szerencse ritka dolog...

Délben mint rendesen Leontinnal együtt ment el az irodából.

— Figyelmeztetnem kell, édes Salgó, óvakodjék az igazgatótól...

— Miért?... drága Leontin, miért óvakodjam az igazgatótól? Mondja, mit csinálhat velem? Pénzt kérhet tőlem?... Rosszra csábíthat?...

— Ne higgyen neki. Hamis ember. Figyelmeztetnem kell, mert egy órahosszat tárgyalt vele.

— Igen tárgyaltam. Legyen nyugodt, egyenrangú tárgyaló fél vagyok. Én mindenki által elismerten szenzációs értelmi fokon állok. Érdekes, ne higgyek az igazgatónak. Hamis ember az igazgató? Hamis. Hazudik?... Hazudik. Mondja, drága fiam, miért vigyáz rám? miért véd engem? Mi vagyok én? Kített gyerekek, gyámoltalan, elmebajos? A rossz emberektől akar távol tartani... engem? Leontin, engedje meg, hogy életemet magam kormányozzam. Nem szabad visszaélnie azzal, hogy mi ketten bensőn találkoztunk és már az önfelédet percek boldog tébolyában is égtünk.

— Istenem, hogy beszél... A világon semmi sem fontos számomra, csak az, amit maga mond — szólt közbe Leontin és elfogta Salgó hadonázó kezét és szorongatta és szenvedelmében kisujjába is belecsipett.

— Köszönöm, Leontin — szólt az elismeréstől megtett. Én is értékelem magát. Bizonyosan oka van rá, hogy figyelmeztett engem.

— Igen. Nagyon komoly... Én tudom, hogy az igazgató lépre akarja csalni...

— Engem?... Engem lépre csalni? Csalt engem valaha valaki lépre?

— Engem is lépre akart csalni...

Ránézett az idős leányra és a harmincév körüli, csinos, jó megjelenésű Schenk igazgatóra gondolt. Nem tudta visszafojtani nevetését.

— Hiába mulat, igenis lépre akart csalni... Igenis udvarolt! Mit csináljon egy magamfajta leány?... Egy szép fiú udvarol... Gondoltam, izlése vagyok... Istenem...

— Leontin!... Maga engem az igazgató úr ellen akar uszítani... Magát lépre akarta csalni?... Udvarolt... Tata-tata... Udvarolt!... Lépre akarta csalni... Persze, nem sikerült. És most nálam akar vigasztalást találni. Engem akar lépre csalni... Egyszerre én vagyok az izlése... Hát gusztusa... az van...

— Látja, most nem szeretem magát. Ne gúnyolódjék. Nem vagyok én olyan buta nő, mint amilyennek gondol... Igenis az igazgató, az a rossz ember, ugyanazon okból, mint engem, akarja magát is...

— Ugyanazon okból?... Hahaha!... Jöjjön gyermekem, ne menjünk a járdán, térjünk át a „Lovaglók számára“ útra... igaz, hogy ott sár van de legalább magányosan andaloghatunk és zavartalanul kacaghatunk a maga bohóságán... Így... itt vagyunk... Nincs is olyan nagy sár. Furcsa, hogy itt az Andrássy úton még mindig fenntartják a helyet a „Lovaglók számára.“ Harminc év óta nem járt erre lovas... Tehát... hogy is mondtam... ugyanazon okból...

Az anyagi türelmet is el lehet veszíteni. Leontin kitört.

— Hiszen, ha nem mindig maga beszélne, akkor már régen megtudott volna mindent.

— Ugy?... mindig én beszélek?... Ha jól emlékszem, csak öt perce annak, hogy így szólt: „a világon semmi sem fontos számomra, csak amit maga mond.“ Most meg rám-szól, hogy miért beszélek folyton... hogy miért jártatom annyit a szám... A! most már tudom, bebizonyosodott előttem is az az állítás, hogy maga rokona Stuxnak. Teljesen egyforma a természetük. Stux se szereti ha beszélek. Szeretné megtiltani, hogy szóljak. Mindig ő akar beszélni. És beszél is. Folyton szaval, szónokol, bár nincs soha egy klasszikus mondata.

Leontin megállt, megfogta Salgó kabátgombját. A szemébe nézett. Salgó visszanézett. Már sokszor voltak közel egymáshoz, de eddig Salgó minden igyekeve az volt, hogy ne kelljen Leontinra nézni... Most látta meg először alaposan: „Minden egyezik. Ez a leány rokona Stuxnak. Nagyon hasonlítanak egymásra. Még a gusztusuk is hajszálynira stimmel... A Stux familia bukik a Salgó családra.“

— Igenis, Stux rokonom... Azért akart engem az igazgató lépre csalni... Az irodában mindenki, az igazgató is, azt hiszi, hogy maga is rokona Stuxnak... Hát nem vette észre, hogy mi történt tegnap és ma maga körül?

— Ugy?... Azt hiszik, hogy rokona vagyok Stuxnak?... Ezen segíték. Délután ünnepélyesen kijelentem, hogy nem vagyok rokona... Mi történt tegnap? Nem tudom. Mi történt ma?... Szeretettel vetek körül. Mindenki. Az igazgató is. Délután bevallom, hogy nem vagyok Stux rokona, még jobban fognak szeretni... Leontin! nem szabad irigykedni... és nem szabad engem kisajátítani. Én minden embertársam szeretetére vágyom... Én is szeretek mindenkit. Filantrop vagyok. Boldog időmben sokszor megírták rólam az újságok: „Salgó Miksa, a nagy filantrop“... Azt hiszi, hogy az irodában olyan nagyon szeretik Stuxot, hogy arra a puszta feltevésre — hangsúlyozom, puszta feltevés! — hogy én rokona vagyok, már engem is körülrajongnak?

— Nem szeretik Stuxot... Ma, amikor az irodákban kétszerannyi alkalmazott van, mint amennyi szükséges, mindenki retteg a kenyérért. A gazda rokonától rettegnek a tisztviselők. A gazda rokona az, aki kiturja állásából az idegent. A gazda rokona a spicli, aki mindent »bemond.« A spicli-rokontól rettegnek és ezért szeretettel veszik körül. Én tudom... A Binder cégnél tizenöt évig voltam állásban. Binderné unokaöccse leérettségizett, engem leépítettek, hogy az a gyerek a helyemre ülhesse. Binder sógora főnkre ment, kenyér nélkül maradt, a főkönyvelőnek menni kellett. Azóta is állás nélkül van... A sógor, az unokaöccs és a mostohaidők sok alkalmazottnak törték ki a nyakát. Persze a rokonok mondják meg mindig, hogy kit kell leépíteni... Tudja, hogy milyen boldog volt a régi világ? Tudja-e, hogy míg jól ment a világ sora, egy főnök se alkalmazott rokont az irodájában... még az édes fiát se... Nézze, itt vagyok én. Engem elküldött a Binder-cég... Stux megsajnálta. Ő nagyon jó ember. Jó ember?... Elküldte a pénztárost és én ültem a helyére... Kollegáim mingyárt gyanakodtak rám és az első héten kinyomozták, hogy rokon vagyok... Ó! hogy szerettek engem... Virág, mindennap virág... Az igazgató is... Az igazgató udvarolni kezdett nekem... Lassan kiderült minden... Kiderült, hogy én egy mamlasz, ártani nem tudó lény vagyok... Stux bedugott ebbe az állásba, szegénynek százezer dolga van és vagy harminc rokona, akiken segíteni kell. Mióta itt vagyok, egyszer sem volt nálam. Mi, rokonok, csak akkor megyünk hozzá, ha bajban vagyunk és ha segített rajtunk, elfelejt bennünket. Kiderült, hogy nem vagyok spicli... Fokról-fokra hült az igazgató...

Leontin megpihent. Fájt neki a visszaemlékezés. A milleniumi emlékhöz értek. A Stefánia ut irányában folytatták utjukat. Szótlanul mentek. Salgó a maga módján boncolgatta a leány előadását. Leontin várta, hogy megszólaljon, de hiába várt. Szegény nagyon megijedt. Azt hitte, hogy nagyon megsértette azzal a »folyton beszél«-l...

— Megmondja, hogy nem rokona Stuxnak? — kérdezte szepelve. — Ne higye, hogy célt ér... Azt hinnék, hogy félre akarja vezetni őket... Különben is már nem fontos előttük a rokonság kérdése. Magát sokkal veszedelmesebbnek tartják. Azt hiszik, hogy egyenrangú Stuxszal. Nekem is azt kell hinnem...

Salgó megbocsátón nézett a leányra. Helyes, hogy Stuxszal egyenrangúnak tartják és hogy Leontinnak is ez a véleménye. De honnan tudják, miből következtetnek erre? Végiggondol az irodában eltöltött heteken. Az első jelentős esemény az volt, hogy levelezőt csináltak belőle...

— Édes Leontin, árulja el, kinek a gondolata volt az, hogy engem levelezőnek tegyenek meg...

— Én szoltam az irodafőnöknek. Nagyon megbántam. Látam, hogy mulatnak a levelein. Nem is küldték el a leveleit. Ne

haragudjék, ha megmondom, hogy minden levelére azt mondták: »ragyogó marhaság«.

Salgó felhorkant.

— No édes, nem szabad haragudni... Az információs osztály vezetője eleinte sanyin mosolygott... Kilestem én mindent. Ugy fájt a szívem... A múlt héten azt mondta az információs: »Próbáljuk meg, küldjünk el egy Salgó-levelet.« Éppen olyan adós-nak szóló levelet választottak ki, aki még egyszer sem fizetett... Képzeld! A maga levelére személyesen jelent meg és két részletet fizetett ki. Az információs büszkélkedve mondta, hogy neki van igaza. »Ezeknek a megátalkodott adósoknak kár blankettákat küldeni, túl vannak már azok efféle nyomtatványokon... Ilyen Salgó-féle, barátkozó, sorstárs-hangu levelezésre van szükség.«

Salgó peckesen haladt a leány mellett.

— Tudja, hogy milyen szép leveleket ír maga? Néhányat megmentettem, eltettem emlékebe.

— Egyszer, egy szép napon, írok magának levelet... Majd abból meglátja, hogy milyen levelet tudok én írni... Az információs embernek jó szeme van. De azért ő is tévedett. Nagyon ijesztgetett engem azzal, hogy maga rokona Stuxnak. Tőle tudtam meg... Azt hitte, hogy bajom lesz abból, hogy maga előtt kellemetleneket mondtam Stuxról.

— No hallja!... Ugy beszélni a Stux irodával, ahogy maga beszélt? Fel se szabad hívni. És az irodában hangosan kimondani Stuxról, hogy »rendetlen ember«, »majd megtanítom«!... Hogy ilyen kijelentéseket mert tenni, ezért »szeretik« magát, ezért rendeznek vacsorát tiszteletére... Ezért akarja lépre csalni az igazgató...

Salgó megértette a helyzetet. »Ó, ezek a szamarak, igazgatókkal együtt!... Ilyesmit kitalálni? Tehát minden azért van, mert én tegnap a Stux-irodában gorombáskodtam? De hát, hogy jöhettek volna rá az igazságra? Nem tapogathatták ki a felháborodott apai szívet, melynél hatalmasabb nincsen, mely nem ismer tekintélyeket. Szánalmas, porbacsuszó népség, ha ti egy bátor, erős hangot halltok, mingyárt oda vagytok. Ó, ha tudnátok, hogy a ti drágálatos Stuxtok ellen miért hördültem fel?... De így is jól van... Rendben van!« Így szónokolt magában Salgó.

— Rendben van! — mondta hangosan is és magában úgy döntött, hogy a nagy ügyről, »felülről« beszél Leontinnal.

A Thököly ut sarkára értek.

— Már késő van. Nem kap lelkem ebédet. Üljön fel egy taxira.

Igen... Mingyárt... De előbb mondja meg, ugy-e meggyőztem arról, hogy az igazgató lépre akarja csalni?..

— Ugyan, ugyan! Édes Tinkám (előlegkéréskor szokta így becézni), maga gyűlöli azt az embert...

— Csak magát félttem... Én nem gyűlölök senkit... Én csak

magát szeretem — mondta pityeregve a leány, és türte, hogy Salgó besegítse egy taxiba.

Salgó gyalog bandukolt tovább. Mig hazaért így társalgott magával:

»Hát így vagyunk? Most már tudom, hogy az igazgató, miért ígért vagyonfelügyelőséget. Az a számár így akar eltenni utjából. Több ezer pengő, nem is egyszer, hanem többször néhány ezer pengő... Ugy látszik, az egész egy svindli. Az igazgató nyomozott nálam. Elfogadom-e a vagyonfelügyelőséget?... Ez a kérdés. Ha mohón kapok utána, fellélegzik, nincs semmi baj, nagyon megijedt ettől a szegény ördögtől... „Salgó bátyám”-ból, „Salgó bácsi”, rövidesen „Salgó” lesz... A vagyon felügyelőség... »Sajnálom, a dolog késik, úgy látszik el is marad«... Ez volna a Leontinféle léprecsalás? De hátha stimmel az a vagyonfelügyelőség?... Nono, igazgató ur! Majd kinyomozom... Majd én szorítlak sarokba és nem te engem... Csak az a piszok Stux ne jöjjön hamarosan haza, csak négy-öt napig várjon... Micsoda komédia lesz itt! Nagy-nagy komédia... Kábáré... Ká-bá-ré...«

Nevetve megy az uccán, fuldokoló nevetéssel mászik fel a második emeletre... Azon nevet, hogy benn az irodában biztosra veszik, hogy ő bizalmi embere Stuxnak... annak a piszoknak.

....

Salgóné nem merte megkérdezni az urát, hol késett ily soká. Nagyon elkényeztetett férj, apa volt Salgó mostanában.

— Hol van Emmi?

— Itt volt Lián, vele ment el. Valami közös titkuk lehet. Napok óta összebujnak. Emmi ma nem is jön haza ebédre... Hogy utálta azt a szegény asszonyt, most meg mintha összenőttek volna...

Salgó rosszul ebédelt. Izgatottan gondolt a délutáni találkozóra.

— Ma este jön el a Jakab bácsi fia — szólal meg az asszony.

— Ki?... Micsoda Jakab bácsi fia?

— Henrik... Malvin addig irkálta neki a leveleket, míg végre rászánta magát... Emmi nem tud róla, hogy ma leánynézőbe jönnek hozzánk.

— Henrik?

— Hát nem tudod? A múlt hónapban szólt felőle Malvin... Derék ember... Az nem baj, hogy özvegy...

— Ahá! A nagyobbaeska fia tízenöt éves... És te hozzáadnád?

— Mit csináljak? Hála Istennek, van állásod... De tellik ebből az állásból több, mint egy Henrik?

— Nina! Te nem ismeresz engem. Nem ismered a lányodat. Te ismered Malvint, Malvin ismer téged, de a Salgókat nem ismeritek. Emmi is egy Salgó! Vedd tudomásul... ha idejön az a sós-zsák, az a lajosmizsei kocsiikenőcs... de nem jön ide... Nina, gondoskodj arról, hogy Henrik ne jöjjön el hozzánk.

Bement a hálósobába. Lefeküdt. Fal felé fordult és háromig jóízűen aludt.

Pihenten, jó hangulatban ébredt. Ma vette fel először elegáns télikabátját. Még a mult hónapban, a boldog pénzbeszedői korban egy tőzsde-tanácsostól kapta ajándékba.

Nina gyengéden simogatja a valódi sziliszkin gallért. Salgó a tükörbe néz, széles mosollyal mondja: Kábáré...

Csöngetés hallatszik be, majd egy erős hang: »Távirat« és máris belép a szobába a kézbesítő.

— Nina, adj a póstás urnak husz fillért. Remélem megér husz fillért... Ki táviratozik nekem? Nekem szól: Salgó, Budapest, pontos cím.

Nina szorongva közeleg.

— Istenem, talán meghalt valaki... De mért gondoljak rosszra? Biztos, hogy Henrik sürgönyözött. Tudja, mi az illem... Bontsd már fel, Miksa...

Salgó feltépi a táviratot. Csak az aláírást nézi: »Stux«... A mennyezetre bámul. Nem szól egy szót sem, csak a szája mozog... Végre erőt vesz magán, megint belenéz a táviratba és elolvassa a szöveget is... aztán lassan, lassan, mélyen elgondolkozva összehajtja...

— Baj van?... Csak mondd meg...

— Nincs semmi baj... Nem érdekel téged, üzleti ügy...

Elmegy hazulról, zavarában megcsókolja a feleségét...

A lépcsőházban előveszi a sürgönyt, de gyorsan eldugja, véletlenül jöhet Emmi.

Betér az utjába eső legelső kávéházba. Egyenest a telefonfülkébe siet. Mielőtt telefonálna mégegyszer elolvassa a táviratot: »Ne jöjjön holnapután indulok hazafelé«. Most már társaság. Kéri az igazgatót: »Bocsásson meg igazgató ur, csak négy felé jöhetnek be.«

Leül a kávéházi asztalhoz. Mokkát és konyakot kér — mint régen. Újból előveszi a táviratot, megállapítja, hogy Párizsból jött és világos, hogy Emminek küldte Stux. Tehát az volt a terv, hogy Emmi utána megy Párizsba. Ahá! azért bujik össze napok óta Liánnal! Lián segíti a szökésben. Ez a gyermek nem törődik a szüleivel... Mindegy: »Ne jöjjön«... Stux holnapután indul hazafelé. Emmi jóban van Stuxszal... Az egész terv, mit kinnal összehordott, most összeomlott. De ő az oka, mindent arra alapított, hogy Stux gaz csábító... Mi volt az ő terve? Kihasztnálni az időt, míg Stux, az a pizsok, hazajön. Addig ő nagy kabarét rendez és tudja Isten mennyit keres rajta. Mindent meg mert volna tenni, hiszen ha Stux hazajön, neki ugyis pucolni kell, hiszen Stux régen elhagyta a leányát, miért tartaná őt tovább? »Ő marha Salgó! Szégyeld magad hülye Salgó! Mily nagyot tévedtél!«... »Vissza az egész!« Stux nem szakított Emmivel, Stux hazajön és az ő állása nincs veszélyben... Kabaré!... de egészen új szöveggel...

No, most bemegy az irodába és megrendezi, eljátszatja ezt az operettet. „Van zsiros vagyonszelvényesség? Van? Elfogadom. Visszavonulok. Nem kell nekem Stux kegyelem kenyere. Fedettebb állásba vonulok vissza... De ha nem igaz az a vagyonszelvényesség?... Csak jöjjön haza Stux: feljelentem nála az igazgatót és az egész csirkefogó bandát. Igen, most emberükre, spiclijükre találtak. Mit?... Spicli?... Személtelenség. Nem volnék becsületes ember, ha ezt a naplopó bandát a panamista igazgatóval együtt szét nem kergettetem... Tartozom ennyivel Stuxnak. Utóvégre bizalommal volt hozzám. Kell, hogy vigyázzak az érdekeire. Még ha a vagyonszelvényesség is igaz, és ha el is vállalom... Kellemetlen kötelesség..., de Stuxszal szemben teljesíteni kell. Engem nem lehet megvesztegetni... Talán Schenk igazgató adja nekem azt a megbízatást? Tévedés! Engem a királyi magyar törvényszék nevez ki, mint büntetlen előéletű, különben is tisztas polgárt és hazafit. És miért fogadjam el a vagyonszelvényességet? Schenk igazgató ur elmegy a fenébe... Az ő helye az enyém! Majd beszélek Emmivel... Az az édes gyerek elintézi Stuxnál... Jó Isten! Negyed öt! Hogy elszaladt az idő»

Fizet, elrohan...

— Igazgató ur! — kiált a bunda után a pincér...

Ki kiáltja utána: »igazgató ur!«? A pincér? Évek óta a pincér se szólította igazgató urnak... Jó kabala.

— Itt tetszett felejtetni ezt a táviratot.

— Köszönöm Henrik...

A pincért Zsigának hívják. Salgó ezt nem tudja. Otthon, délen szó volt egy Henrikről, ez a név jutott az eszébe.

Mérgelődött, hogy majd elvesztette a táviratot... Mégis csak át kell majd adni Emminek. Félőt... Beugrott egy taxiba... Nagyon érdekes lesz a távirat átadása... Az a lány nagyon titkolózik... Egy gyermek ne titkolózzék, mert így apját szörnyű bajba keverheti... Mi lett volna, ha nem csípi el a táviratot... Jó hogy így sürgönyözött: Salgó... Milyen smucig ez a Stux! Egyszerűen: Salgó, és nem: Salgó Emmi. Egy szót elspórolt... Néha a smucigság is jóra vezet... Derék ember ez a pincér... Hogy lehet egy ilyen fontos okmányt a kávéházi asztalon felejtetni?... Egyszerre megállt a gondolataiban, vagyis egy ötlete támadt... »Szenzációs! Teljesen áttöröm a frontot... Felgöngyölitem a frontot!« Ragyogó arccal mondta maga elé: »megcsinálom«.

....

Bocsánat, igazgató ur, négyig kértem szabadságot és már ötre jár az idő...

— Nincs semmi baj, Salgó bátyám... és ne vesse le a kabátját. Uzsonnaid van, gyerünk az Abbáziába.

Schenk már az ajtónál állt és sürgette Salgót, kinek azonban íróasztalánál akadt sürgős dolga. Kotorászott a fiókban, de amit keresett, nem tudta megtalálni. A nagy kutatásban ki is melege-

dett... »Bocsánat igazgató ur, azonnal«. Levetette a kabátját és a tisztviselők látták, hogy a bélése is szőrméből van. Az igazgató odasugta Leontinnak »azért viszem el Salgót, hogy maguk nyugodtan megbeszélhessék a bankett dolgát«. Közben Salgó megtálla, amit keresett. »No hála Istennek!« komédiázott az öreg. Kabátja után nyult, de nem érte el, mert győzött az egyik készséges kolléga, aki möhön csipte el a finom bundát, melyet feladni nagy boldogság volt.

Salgó rohant az igazgató után, aki már az uccán várt rá.

Salgó elment, de a földön ottmaradt a távirat. A szolga emelte fel és odavitte az egyik tisztviselőnek... A bomba felrobbant:

»Szenzáció« — kiáltott fel a fiatalember — és mindnyájan körülvették. Belebámultak a táviratba. Valaki közülök döbbsen hangon olvasta: »Ne jöjjön holnapután indulok hazafelé. Stux«. A távirat kézzől-kézre járt és eljutott az irodafőnökhöz is... A távirat, semmi kétség, Salgónak szól... Párizsból jött... Salgót két nap óta súlyos egyéniségnek tartották, de azt mégsem képzelték, hogy Stux olyan viszonyban van vele, hogy arra kéri, ne menjen utána Párizsba, inkább ő jön haza. Világos, a dolgok nincsenek otthon rendben, Salgó már tegnapra várta haza Stuxot. Nagyon haragudott és ebben a hangulatban táviratozhatott »annak a rendetlen embernek«. Bizonyára értesítette, hogy utána utazik. Stux most meghunyászkodva táviratoz vissza: »ne jöjjön, holnapután indulok haza«. Kenyerüket féltőn teszik fel a kérdést: »mi lesz itt?«

....

Az Abbázia egyik rendes sarkában tárgyalt az igazgató Salgóval.

No, bátyám, örült-e a nagyságos asszony a jó hírek?

— Hát tudja, igazgató uram... az asszonyok ezt nem értik. Különösen az én feleségem... Régi vágása magyar uriaszony. Nem hivalkodó természet, minden gazdagsága a lelke. Igaz, hogy akinek olyan kincses lelke van, mint neki, könnyen lemond minden világi hívságról, belenyugszik, hogy ez a világ kirabolt bennünket... Nemcsak belenyugszik, hanem szereti is tisztos, szerény sorsunkat... Bevallom, nem örül a hírek... Sopánkodik, hogy jó ideig küzönn kell élnünk, tudja már, hogy hosszabb időn át Miskolcon kell tartozkodnom. Szegény asszony, sirva csomagol...

— No igen... néha áldozatot kell hozni — mondta az igazgató és tüntetően nézte az óráját. — Negyed hat... Jó lesz visszamenni, alá kell írni a postát. Pincér után nézett, egy kétpengőssel türelmetlenül kocogtatta poharát. Egy pincér odarobogott és az asztalra tette az újságot... »Igenis... fizetni... azonnal!«

Salgó sértődötten vette észre az új atmoszférát. Szikrázott a szeme: »majd adok én neked léprecsalást...«

— Igazgató uram, szeretném, ha most az ügy minden részleteiben megállapodhatnánk.

Schenk letette az ujságot.

— Miféle részletekre gondol? Mondhatok én részleteket? A miskolci cég tegnapelőtt kérte meg az egyességi eljárást. A bíróság még ki se tűzte az első tárgyalás napját.

— Akkor én rosszul értettem délelőtt. Én abban a hitben élttem e perczig, hogy holnap utaznom kell...

— És utazott volna, Salgó bácsi?

— El én... hogyne utaztam volna el, ha megegyezünk... Egy kis előleg...

»Schenk igazgató ur! Telefon!« hallatszik messziről. Az igazgató indul a telefonhoz, de a telefonos fiu még ötször kiáltja: »Schenk igazgató ur! Telefon«.

Az igazgató boldog. Már tudja, hogy Salgó nem veszedelmes ember. Örül, hogy hívják a telefonhoz... vissza se megy, üzeni fog a pincérrel: sürgős dolga akadt...

Am a telefonhoz az irodafőnök hívta és megtudta tőle, hogy mit táviratozott Stux, így hát mégis visszatért Salgó asztalához.

— Az ember alig teszi ki a lábát az irodából, mingyárt megakadnak — panaszkodott Schenk.

Salgó, az ujságban lapozgatva, vetette oda:

— Hja! az igazgatói állás nagy felelősséggel jár... Vigyázni kell az ilyen kitűnő állásra... különösen ma, amikor annyi kiváló szakember lesi hiába a napot... Igazgató urnak, ugyebár, vissza kell menni?...

— Ráérek. Az irodafőnöknek megadtam az utasítást... Ott tartottunk..., igen... tudom már... Édes Salgó bácsi, hát olyan fontos, hogy már holnap meglegyen a vagyonfelügyelőség... Volna itt egy másik, abban is nagy szavam van... És ha előleg kell... tudom, hogy a legjobban szituált ember is megszorul olykor... én szívesen rendelkezésére állok...

— Mondjuk ezer pengő...

Az igazgató rámeredt Salgóra... Ezer pengő! Miért kér ez az ember tőle ezer pengőt? Hogy lehet az, hogy akinél Stux táviratilag jelentkezik, az tőle ezer pengőt kér... Hiszen ő csak vergődésében beszél már Salgóval a vagyonfelügyelőségről és csak zavarodottságában ajánlott fel kölcsönt... Kell is Salgónak az ő kölcsöne.

Salgó figyelte az igazgatót. Ő nem lélekbuvárkodott. Rendezte a kabarét.. Ezt a kabarét végre realizálni kell. Az igazgató fizessen neki ezer pengőt. Stux három-négy nap múlva itthon lesz, kiderül az ő pünkösdi királysága... ő maga mondja el... Majd elmondja, hogy miféle ember ez az igazgató..., de előbb adja ide ez a szegény ember azt az ezerpengőt...

— Azt mondja Salgó bátyám, hogy ezer pengő... Én nagyon jól tudom, hogy magának nincs szüksége ezer pengőre... Tudom, tréfálni tetszik.

— Hogy én tréfálok? — háborodott fel a sértésre Salgó. —

Igazgató ur, én nem tréfálok. Tudja mit?... En tudom, hogy azzal a vagyonszereléssel baj van. Ne kizsákmányozzuk egymást... Felejtsük el az egészet. Csak a barátságunk maradjon meg. Akinek én barátja vagyok, az számíthat rám. Az a barátság, amelyet mi ketten most megkötöttünk, örökké élni fog és nem zavarhatja meg az az ezer pengő, melyet oly szívesen ajánlott fel.

Elhallgatott. Csak egy mondat maradt benne: »Meg fog lepődni, milyen hamar visszaadom.« Salgó, néha nagy ökonómiával beszél.

Schenk igazgató lépre ment.

— Köszönöm bátyám a barátságát. Számítok rá. Arról a kis összegről pedig ne essék több szó.

Együtt mentek vissza az irodába. Az uton Salgó bizalmasan beszélt:

— Sokszor van ám arra eset, hogy valaki nagy megbízást vállal, de nem árulja el nyomorúságát, mert azt akarja, hogy megbizója anyagilag független embernek tartsa. Nem akar függni tőle, nem kér előre pénzt, mert ha így viselkedik, az elszámolásnál minden követelését be tudja hajtani. Ért engem, barátom?... Legyen nyugodt, jó helyre teszi az ezer pengőt... Nem egy millió vállalat sorsa volt már a kezében... És most is... az ember nem beszélhet...

Az asztalán megtalálta a táviratot... Fejcsóválva rakta tárcájába.

— Salgó ur, legyen szíves vegye fel a fizetését — szólt tremolázó hangon Leontin.

Az egész személyzet nevetett, amikor Salgó, a hatalmas ember felvette a havi százötven pengőjét. »Jó vicc« — gondolták. — »Salgó fixe 150 pengő. Mennyi a mellékes?«

Az irodafőnök lépett most Salgó elé és hamisítatlan és főképp magyartalan üzleti stílusban, de szertartásos hangon beszélt hozzá. Az igazgató is jelen volt.

»Mélyen tisztelt Salgó urunk! Ma reggel örömmel állapítottuk meg, hogy tegnapi betegsége csak muló rosszullét volt. Ebből az alkalomból már délelőtt elhatároztuk, hogy abban a helyzetben vagyunk, hogy szerencsénk lehet becses tiszteletére egy vacsorát rendezni. Egy vacsorát, mely a nemes kollegiálitást az igazgatótól és tőlem lefelé a legkisebb tisztviselőig van hivatva ápolni. Annak a szerencsés helyzetnek a birtokában vagyunk, hogy módunk van mélyen tisztelt Salgó urunkat és becses családját holnap este nyolc órára kitűzött és a Royal kistermében az ön tiszteletére rendezett vacsorára meghívhatjuk.«

»Kabaré!« röhögött magában Salgó, de pőzba vágta magát és már átszellemülten válaszolt:

»Kedves igazgatóuram-barátom, édes Tinka hugom, ifju barátaim!... Két hónapja élek köztetek. Már az első pillanatban szeretettel közeledtem felétek. Boldog révben kötöttem ki nálatok. Mindnyájan megéreztetétek, hogy egy meleg sziv foglal helyet tár-

saságokban és egy pillanatig sem fukarkodtatok baráti érzelmeitekkel. Amikor elfogadom szerény személyemet meg nem illető ünnepléseiket, tudom, hogy önzetlen szívből adtatok nekem holnap estére találkozt. Mi holnap a fehér asztalnál együtt leszünk. Teljesen távol a közélettől, ettől a hivataltól, ahol én ma nem vagyok senki, talán a legértéktelebb helyet töltöm be köztetek. Nem ámitom magam azzal, hogy ez a rendkívül nagy tiszteletadás anyagi emelkedést is jelent számomra. Remélem, ti sem ámitgatjátok magatokat irreálisokkal... Fő az, hogy holnap mindnyájan boldogok leszünk... Gyönyörű dolog a boldogság... bár ritkán van jövője... Örölnék, ha családom is résztvehetne esztélyünkön, mely mindnyájunkat összeforraszt... Uraim! még egyszer nagyon köszönöm...

Mindenki éljenzett, csak az információs osztály főnöke mondta maga elé halkan: »Az öreg nagyon diplomatikusan, szinte keletlenül beszélt.« Ez az értelmes ember előtt is megnőtt Salgó alakja. Ügyes, alakoskodó, tehetséges embernek tartotta kezdettől fogva. Most már ő is hitte, hogy hamarosan diktátor lesz itt belőle. Eddig vonakodott, de most már elfogadja a megbízást. Holnap este ő köszönti fel Salgót.

VI.

A cseléd benyitott a szobába.

— Nagysága kérem, mi lesz a összéheringből?

— Oroszsaláta, fiam... Előétel.

Emmi felfigyelt.

— Előétel?

Salgóné elvörösödött.

— Jól elszóltam magam. Most már meg kell mondanom. Estére vendéget kapunk. Dél előtt itt járt Malvin nénéd és elhozta a nagy hirt. Henrik ma este eljön és megkéri a kezét.

Emmi mosolyogva vette tudomásul, hogy Henrik háztűznézőbe jön.

— Mégis rosszul csináltatok, anyus. A magunkfajta emberek-nél az a szokás, hogy a fiatallembert és a leányt először egy kávéházban hozzák össze.

— Mondtam én is Malvin nénédnek, de ő hallani se akart kávéházról. Azt mondta, hogy a régi világ elmúlt, neki nem tellik kávéházra. Szerette volna, ha azt mondom, hogy mi fizetjük az ő cejhét, de nem mondtam, mert arra gondoltam, hogy a Samu bácsi cejhét is nekünk kellene fizetni. Malvin nénéd azt hiszi, hogy nekünk most már megint mindenre tellik. Mióta apád azt a sok finom ruhát kapja és nekik is mutogatja, meg hogy én a te jókonnyhákból való ruháidban járok, az egész rokonság azt hiszi, hogy megint tele vagyunk pénzzel. Mondtam Malvinnak, hogy miért vacsoraidőben hozza el Henriket, de ő ragaszkodott ahhoz, hogy itt vacsorázzon a jelölt, hogy tekintsen bele a finom uri házba. Tu-

dom én miről van szó, Malvin jól akar vacsorázni, nagyon szereti a hasát, egyenesen kikötötte, hogy a vacsora négy fogásból álljon, és hogy okvetlen legyen előétel. Nem baj, nekem az a fontos, hogy Henrik látogatását ilyen nyugodtan veszed tudomásul. Emmikém, ígérd meg, hogy kedves leszel hozzá.

— Ismeri anyus Henriket ?

— Ismerem. Utoljára a háboru elején láttam. Katonaruhában volt. Psemisliben fogták el az oroszok. Légy kedves hozzá Emmim... Nézd, apád és én is előregszünk. Nem tudom, meddig bírja az emeletmászást.

— Kedves leszek hozzá, hiszen rokonom... De mondd anyus, olyan biztos az, hogy Henrik engem elvesz? Miért nem házasodott meg eddig? Zsidó ember, különösen ha gyerekei vannak és falusi boltos, hamar újra nőszül. Henrik is bizonyára igyekszik, de úgy látszik nagyon válogatós... Éppen én kellenék neki?

Szeliden beszélt az ügyről. Miért vetné meg azt a derék rokont, akit ideráncigálnak? Miért keserítse anyját, akinek napról-napra csendesedett szava. Miért keserítse anyját, kinek lénye visszafolyt a multba s ott tart, ahol az élete kezdődött. Anyja is lajosmizsei volt, mint Henrik, onnan hozta Pestre az apja, a Kereskedősegédnek egyesületének pénzbeszedője, akinek átadta magát és ezer forint hozományát. Miért mondja meg anyjának, hogy Henrikről szó se lehet. Hiszen még Stuxhoz sem akar feleségül menni. Pedig mehetne... és talán megy is. Stux nevével úgy elfújhatná ezt a vacsorát. Csak szólni kellene az apjának, csak igazat kellene mondani örökös érdeklődéseire. De hazudik, válaszai olyanok, melyekből csak az olvasható ki, hogy semmi köze sincsen Stuxhoz. Apjának ezt kell hinni... Nem tudta megtagadni apját akkor sem, amikor elvetemült embert látott benne, most meg szeretni is tudta, ragaszkodott is hozzá, mert hitt a csodában, hogy jó utra tért. Mégis óvatos volt. Apja elment pénzbeszedőnek, de megmaradna-e ezen a pályán, ha csak annyit árulna el neki, hogy Stuxtól naponta kap levelet?... »Hohó!« — mondaná az apja — »én kinlódok reggeltől estig és neked csak egy szavadba kerülne, hogy az a Stux idedobjon havonta néhány száz pengőt?« Csak ne tudjon az apja semmit se Stuxról, menjen, inkasszáljon tovább... Ez a szegény, megöregedett anyus milyen reménykedően néz rá... Ha a cseléd nem kérdezi meg, hogy mi legyen az összeheringgel, tán meg se meri mondani, hogy kérő jön a házhoz. Mielőtt az előétel kiderült, csendben gubbasztottak együtt. Mindketten hallgattak, kiki vigyázott a maga titkára. Anyus nem merte megmondani Henrik jövetelét, ő is hallgatott inkább, semhogy elmondja amit két hete titkol, hogy Edus eltűnt. Lián azért jár ide, hogy titkon kisírja magát előtte. Emmi sok mindenbe belenyugodott. Liánnak is megbocsátott. Amikor Edust lefogták, úgy viselkedett mint az igazi hitves, ezért szeretettel állt Lián mellé és segített kutatni az eltűnt Edus után. Edus nem halt meg, most be se csukták. Régi pajtásai gyakran adnak hirt felőle. Itt látták, ott látták. Át is

vette az üzeneteket, de csak Emminek küldött választ, legyen türelemmel, néhány napon belül meglátogatja....

— Emmikém, elmehetnél ondoláltatni... addig én elmegyek Edusékhoz. Nekik is köztünk kell lenni ma este.

— Ne menj, anyus. Edus elutazott és Lián sem jöhet el.

— Nincs azok közt valami baj?

— Nincs anyus... nincs semmi baj. Jól vannak. Anyus, igazad van, elmegyek ondoláltatni... te se vagy vénasszony, gyere velem.

Salgó belépett az előszobába és bámulva nézett végig az ajtót nyitó cseléden. Az örökké szutykos Lizi fején bóbíta fehérlett és melles fehér kötény volt rajta. A konyhából incesiklandó illatok terjengtek. Benézett a konyhába. A tűzhelyen lábasban és serpenyőkben husok pirultak. Az asztalon orcszsaláta, üvegtálakon két-féle rétes... »Mi ez? Mi van itt? Kinek szól ez?« Le se veti a kabátját, megy be a szobába a válaszokért.

Odabent új meglepetések várnak rá. Felesége, leánya ünnepelő ruhában, az asztal hat személyre terítve... Csupa finom porcelán, csiszolt poharak, ezüst evőeszközökből egész arzenál. A csilláron az égők teljes létszámban világítanak. Minden teríték mellett virág.

— ...Bocsánatot kérek... talán rossz helyen járok... itt lakik Salgó Miksa?

Emmit megneveltette apja bohóckodása. Nyakába borult és kuncogva mondta:

— Drága apus, meg kell adni, te mindig hatásosan tudod lemezni a helyzetet.

— Igen, igen lányom, én ebben is erős vagyok... de nézd anyádat... ő nem borul a nyakamba. Ő szilárdan és komolyan áll előttünk... Nina!... mi készül házamban?

Salgóné valóban komolyan és szilárdan állt a férje előtt. Mingyárt meg fogja mondani, hogy rövid fél órán belül megjelenik Henrik. És téved az ura, ha azt hiszi, hogy ő hiába vette kölcsön az Edény Királytól a sok drága szervizt és költötte el megtakarított konyhapénzét.

— Miksa! nincs sok tárgyalni való időnk. Samu és Malvin Henrikkel együtt ma nálunk vacsoráznak.

— Hat személy... stimmt... meg kell örülnöm... Hát nem mondtam meg déiben, hogy házamban Henrik nem kíváncsi elem? Nina, ha tudnád, mit tettél!

— Mit tettem?... Térj magadhoz Miksa. Szegény pénzbeszedő vagy.

— Mi vagyok én?

— Pénzbeszedő!

— Én?!

— Tán megsértődtél?... Hetek óta minden este majdnem azt követeled, hogy pénzbeszedői dicsőségedre elénekeljük a himnuszt.

— Ugy?... hát vedd tudomásul, hogy nem vagyok már pénzbeszedő. Vége a pénzbeszedésnek. Régen vége. Nina!... én levelező vagyok, sőt annál is több. Öles csizmákkal száguldok föl-fel... Mit tettél? Megint elém álltál. Elbuktattál, mint egész életemen át mindig. A Végzet asszonya vagy! De nem, nem! Amíg én élek, az a lajosmizsei kocsikenőcsös, ide nem lép be.

— Édes apus, tükröztesd magad. Nyugodj meg. Csak jöjjön Henrik. Ő megnéz engem, én megnézem őt... És gondolkozz csak apus, anyusnak talán igaza van.

Salgó megdöbbenően vizsgálta a lányát, aztán a feleségére bámolt.

— Nina! te elcsábítottad a leányom... Emmi!... Nézz a szemembe!

— Apus, vesd le a kabátod... apus, ne csinálj komédiát. A vendégek mingyárt itt lesznek. Két hónapon át józanul viselkedél. Anyus csak úgy csinálta a terveit, ahogy te hangosan gondolkoztál.

— Emmi! úgy beszélsz, mintha szívesen várnád Henriket.

— Igen.

— Emmi, te komédiázol... Hát azt hiszed, hogy apád nem tud mindent? Emmi! te napok óta Liánnal bujkálsz. Azt hiszed, hogy nem tudom, hogy miért bujssz állandón össze Liánnal? Emmi! te nem vezetheted félre atyádat. Tudom, hogy megakarsz szökni.

Emmi nem kapta még meg Stux levelét, melyben Párizsba hívta. Érthetetlen volt előtte apja eszejárása.

— Azt mondd apus, hogy meg akarok szökni. Ugyan ki elől és kivel? És gyanudat abból merited, hogy Liánnal bujkálok?

— Igen, abból. A szökéshez mindig kell egy bűnsegéd. És az a romlott Lián... Az én logikám csallhatatlan. Tudom, hogy Párizsba készülsz. Ilyen utra készülődni kell. Liánnal kell megbeszélned. Neked nincs apád, nincs anyád, másodszor is megszöknél tőlük. Vedd tudomásul Nina, a lányod komédiázik, csak türi ezt a Henrik ügyet. Nevet a mókán. Holnap vagy holnapután — agyó... lógás Párizsba. Legalább is ő azt hiszi. Lián már tudja. Igenis tudja! Ha nem tudja, miért nincs Edussal együtt itt a mai »ünnepevény«? Na, ugye, hogy az én logikám csallhatatlan?

— Apus, bebizonyítom, hogy logikád ez egyszer csal. Edus két hete elhagyta Liánt. Ezért nincs ma köztünk se Lián se Edus. Edus eltűnt. Anyus ne ess kétségbe, fiadnak nincs semmi baja. Valaki tegnap is látta egy kávémérésben jókedvűen billiárdozni. Miatta nem kell aggodni, csak Liánt sajnálom. Most az a szegény asszony belém kapaszkodott, igen, összebukik velem, együtt kereszük Edust.

— Jaj! — panaszkolta — minden gyönyörű tervem összeomlott. Mi lett az én gyerekeimből? A leányom összevissza paráználkodik. Mily boldog voltam én, mikor otthonába megtérve, megtalálta az erény útját és megdicsőült szavakkal hirdette, hogy szegény elesett szülőit, a tőlük kegyetlenül elvont tisztesség, nyuga-

lom, hűs ösvényére segíti. Hogy repesett az én atyai szívem, amikor a családkba betolakodott szennyes nőt kiutasította. Jaj! azt kell hallanom, hogy most Liánnal jársz együtt, hogy visszaszerezzed neki a fiamat, egyetlen fiu-örökösömet, hogy magad után húzd a mocsárba. Igenis, tudom, hogy benne vagy a mocsárban.

— Hallgass! — kiáltott Emmi.

— Mit hallgassak?... Itt a bizonyíték! Elcsíptem.

Kivette tárcájából a táviratot.

— Olvasd el! És most már ünnepélyesen kijelentem, hogy nem akarok tudni rólatok. Nem veszek részt a gyalázatokban.

Bement a hálósobába, magára csapta az ajtót, kulccsal is bezárta.

»Ne jöjjön. Holnapután indulok hazafelé Stux.« Emmi elolvasta a táviratot, mely már annyi kézben járt és mindenütt robant, de az ő kezéből, mint döglött gránát hullott ki. Az anyja fölémelte és lassan kibetűzte.

— Mi ez lányom?... Apádnak igaza van. Te el akartál menni? Én nem is tudtam, hogy Stuxszal... de akkor miért bolonditasz? miért nem mondd meg?

— Semmi... semmi alapja nincs — felelgetett tétován Emmi. — Nem értem a táviratot... Apus rettenetes. Nem értem a viselkedését. Félek, hogy az irodában baj van. Ma elseje van és nem hozta haza a fizetését.

— Hangosabban beszélj! Az én házamban ne suttogjanak... Gyűlölöm a házam, mert titkok settenkednek benne. Ármány, fondorlat, leselekedik rám.

— Apus! — kiáltott Emmi — ne komédiázz, mingyárt itt lesznek a vendégek. Remélem elég hangosan beszéltem. Gyere ki, mondd meg mi a bajod, ha tudunk segíteni, segítünk.

— Ó! — dörgött át az apa — ti akartok rajtam segíteni? Ti?... Ázalagok!

Felrántotta az ajtót és Emmi felé rohant.

— Te akarsz rajtam segíteni? Te?... aki bedugtad apádat egy inkasszánsi állásba. Egy öreg ember vállára raktad az élet terhét. Emmi! két hónapja az én keresetemből élsz, az én verejtékemből fested, puderozod magad. Te akarsz segíteni rajtam? Félek a segítségétől és nem is kérek belőle. Nincs szükségem arra, hogy szégyenedből egy morzsányit is elfogadjak. Meg kell javulnod, hogy felnézhesz apádra. Ha nem ígéred meg, hogy úgy viselkedsz, ahogy én parancsolom, leveszem rólad a kezem... Mit nézed az órát?

— Azért nézem, mert a vendégeket várom. Ideje volna, ha végre lecsillapodnál és végre úgy viselkednél, hogy végre »felnézhessek« rád. Iparkodj végre felszállni arra a magaslatra, melyet kijelöltél a magad számára.

(Folytatása következik).

Radó Imre.

LÁTHATÁR

Irodalmi szemle

Az Ujkor végét járjuk és nem vesszük észre, hogy egy ismeretlen, még el nem nevezett korszak felé haladunk, el a megszokott történelmi ösvényektől, messze kanyarodva a világháború után tobzódó eszmék átértékelődése zavarától s mint hosszú, lázas téli éjszaka utáni ébredésre, a fáradt világ, a megváltó Európa felett világító nap tüzes sugarait várjuk. Mint minden új történelmi korszak, ez is katasztrófával kezdődött, a khiliasztikus hangulat komor, nehéz felhőivel, a testvéri ölelkezésre szomjazó ember ösztönös léte sötétségének megmutatásával, embermilliók egymásratörésével, javak pusztulásával, a történelem évkönyveiből ismert s az antik világ összeomlására emlékeztető vigasztalan képpel: amelynek fázisait a huszadik századba lépett művelt világ is átélte. Az óceánok és a kontinens hadszínterré változása, az orosz nyugtalanság és a moszkovita tömegek rémuralmának veszélye után, a ma diktatúrái, a polgárháború s alig néhány héttel ezelőtt Beethoven és Mozart városa munkásnegyedekben ágyu és géppuskatűz ropogtatta a reménykedő ember fülébe, hogy a »Nyugat-alkonya« nemcsak nagyhatású könyvcím, hanem élő, fájdalmas valóság is. Míg a világháború átszenvedése utáni események tomboló vihara az emberiség társadalmának alapjait rázza meg s ismeretlen, új korunk küszöbén a világpusztulás réme ismét jelentkezik, a szellemi horizont tágulása, a tudomány és a technika mélyreható változásai ellenére is, az egyéni lelki élet elfordul a racionalizmus és az autonómia gondolatától, a modern kultúremler önmagáért való, tetteinek forrását önmagában hordó valóságától s individualizmusát feladva, a marxi dogmáktól Nietzsche »Übermensch« gondolatáig tágul. Rabszolgaként akar görnyedni, primitív szám kíván lenni zseninek képzelt »Führerek« seregében. A kultúra demokratikus — kapitalista — technikai folyamata pedig mivel sem törődve, megy céltalan, ellentétektől anarchikus árendeltetése felé, hitet keltve, mintha rendeltetése örök életre szólna.

Ennek a világképnek irodalmát, irodalmának emberi tartalmát,

alkotásaiban kifejezésre jutó új művészi szenzibilitását analizálni lehetetlen. Ismeretlen nevű új korunk irodalmának kevés köze van a közösség életének hullámveréséhez, a kor lényeges jelenségeihez. Még mindig megelőző korunk erkölcsi apátiáját, érzelmi forrásokból ittasult objektivitását fujja. Nem képes saját lényegére látni, tudatára ébredni, hogy az irodalomtörténelemtől örökölt kereteit feszíti és tradíciós tábláit töri anélkül, hogy szelleme új renaissance-nak alapjait rakná le. Nietzsche romboló és tagadó humanizmusának, Marx elvont, antihumanista kollektívizmusának hatásai tesszik lehetetlenné, hogy irodalmunk emberi világnézet felé forduljon, lelki beállítottságra szomjuzzon s napjaink legsorvasztóbb bajai: a szegénység, a szolgaság, a háború és a türelmetlenség ellen küzdjön. A világ ujjaépítése szempontjából nem lehet közömbös, résztvesz-e benne az új irodalomnak az a szelleme és az a hite, amely a humanizmus leple alatt felgyülemlett dekadens ellenmondással és gyötrődő kriticismussal szakítva, az embert szabad energiáihoz, új élet új pantheizmusához vezeti vissza, a lírában Whitmanig, Verhaerenig, akik az örökké nyugtalan költői lelket a közösség óceánjának friss hullámaiba merítették és a dalt a mai ember és a természet szimfóniájáig szélesítették.

Európa dinamizmusa és individualizmusa beteljesedett, elért a lélektelen ember léleknélküli irodalmáig, az automata szellemig. De soha nem volt kiteljesedetlenebb a vágy, az értelmi kultúrába süllyedt, tragikus válságba került szellem számára jobb, újabb szintézist, tökéletesebb emberséget hirdetni, többet a filozófiánál, egy új vallás körvonalaira mutatva, mint napjainkban. S amíg »mindenki a maga útján, reménytelenül, undorral, közönyös egyhelybenjárással, a születés fájdalmas sikolyától az agónia szivettépő hörgéséig — a végső bizonyossáig, amely mögött minden bizonytalanság megmutatkozik«, az irodalom felszabadul a politikai-katonai közösségek szellemi determinációja alól, elfordul az »Untergang des Abendlandes« fehér embere sorstragédiájának végzetétől és új korunk igazi hirdetői, mint mindig, újra, a megrágalmazott, a sokaktól kigunyolt idealisták.

Hónapról-hónapra író irodalmi szemlémben ezeket az idealistákat akarom figyelni, menedéket, tisztulást, felemelkedést adó könyveikből kivételül lelki sikjaikat felmérni és az aggódva figyelő módján, észrevenni az indulókat, a fiatalokat is, akiknek vérmérsékletéhez, szellemi gyökereikhez pesszimizmusunk, nihilizmusunk mérge még nem tapad.

Uj magyar regényekről

A realista-naturalista formanyelvben megszokottá, semmitmondóvá meredő magyar regényirodalom még mindig nélkülözi a „Zeitroman“-t, az aktív társadalmi kapcsolatokról kivelő, mai értelmezésű emberábrázolást, mely minden napi politikai cél nélkül is hitet tenne a korunkból kibontakozó egyéni lét és határozott életélmény mellett.

Irodalmunkra jellemző, hogy a korregényt Móricz Zsigmond közelíti meg, aki egy vidéki város közhivatalnokai környezetének lírai erezetű rajzából a panamák és a kérékalással gazdálkodás kérékelhetetlenül mai drámáját duzzasztotta. A „Rokonok“, az inflációs, a milliók üzletektől megfertőzött magyar vidék kegyetlenül igaz regénye s az idők erjedésében a valóság művészetéig érő nagy magyar írónak ez a könyve pozitív remény, hogy ezzel a szigorú tükörképpel attól az irodalmi — polgári teljesítménytől búcsúzik, amelyhez a speciális magyar szellemviszonyok fűzték. Uj regénye „Az asszony beleszól“^{*)} írásművészetének tiszta, invenciójának megsebezhetetlenül biztos újabb megmutatása és ha szociális tartalmának, a pesti bérház lakói társadalomszemléletének mélyebb figyelmet szentelünk, lehetetlen észre nem venni, hogy ez az új regény a „Rokonok“ vonalán indul el, de sajátos módon szeszélyes, forrásában az idillig ért. A „Rokonok“ súlyos realizmusa nem szórakoztatott, nem volt könnyed. Nehézkés humorában több volt a természetrajz, mint a kedély. Móricz Zsigmond mostani, egyben első pesti regénye, könyvnyű, derűsen mosolygó, egy biztos, hatásos ötletből elinduló, sok embert mozgató nagyobb novella, amelynek belső formai sajátossága, kétszer hu-

szonnégy óra alatt lepergő eseménye tulajdonképpen többet láttat, mint amennyit írója mutat. Négy színházi szabad jegy indítja el a regényt s ahogy ez a négy jegy lakásról-lakásra, kézről-kézre megy, diszletek nélkül, atmoszférikusan — emberileg mutatja a bérház méltóságos és tekintetes lakóit, akiket a hónap vége, a pénztelenség demokratikusan fog össze. Az új pesti környezet, a lakásokba beszoruló hivatali levegő, kávéházi éjjelek vitája, szerkesztőségeknek a közélet nagyjainhoz való kapcsolata, asszonyok pletykái... mind oly tipikus dúsan pesti élmény, mint ha nem is Alföld nosztalgiásan nagy szerelmese írta volna, de a „Rokonok“ erkölcsi s új, őszinte pártosza súlyos terhet magán hurcoló író sem, aki az igazság logikái értékéről lemondva, itt újra az életet szolgálja, a pesti életet, ahol, míg az újságírók a képviselők kötvényüzletein keresnek, „a lakások nagy részében ingyenlakók vannak és ügyvédek, orvosok népkonyhára járnak“. A kettő együttvéve sem ad teljes, igaz képet, de mindkettő mutat az igazból is. Móricz Zsigmond világszemléleti bázisa ezen a kettősségen épül. Hatóeszközeiben épen úgy nem különbözi a cinikus valóságot, mint az igazságot. A „Zeitroman“-t persze másképpen képzeljük el és másnak is akarjuk. De ebben a könyvben nemcsak a korról van szó, hanem Pest „kollektív lelkiismeretéről“ is, amit őszinte és leplezelen látású írója nem is firtathat, mert a pesti eszmék irodalmi piacán ebből vajmi kevés van.

Merész markolás Szitnyai Zoltán új regénye, az „Öt testvér“^{**)}. Tuláságosan merész, nagy, hogy a materia végig kitartson s öt testvér életének különböző irányok felé kanya-

*) „Athenaeum“ kiadás, Budapest.

**) „Athenaeum“ kiadás, Budapest

rodását lélekzettel bírja. Nyomasztó regény. Amint elmond és ahogyan elmondja, mindaz, a felvidéki kősváros dermedtségétől a főváros lélektelenségének nyersre, vastagra festő ecsetjével olyan, mint kopár, tömör szikla, amelyet napsütés sohasem világít meg. Emberien emberi, amibe az az új magyar regényírók első vonalába ért elbeszélő közel jut, amiről beszél s figurái, kisebbszerepű, a hétköznapi események ködében itt ott feltűnedező alakjai is megmutatják arcukat, szívüket, értelmüket. Sokat szenvednek és tört energiájuk, megváltozott életlehetőségük tragikusságában álmódosásokra hajló természetek, a felvidék lágy szívű szlovákjaival keveredett magyarok. Mégis, a földönfutók romantikusságával ott hagyják a lankás hegyvárost, anyjukat, megöregedett, beteg öccsüket, a harminc évével aggastyánt, aki gyermekpuskával a vállán játszik. Ennek a megöregedett testű, lelkileg gyermeknek maradt emberkének sorsa a regényben megfoghatatlan összefüggések következményeként lép fel, sok finom érzést hoz, családi apró konfliktusoknak oly tüneteit, amelyeknek lélektanilag könnyen sebezhető részleteiből elfojtott szenvedés, a felszabadulás lázadó vágya lobban. Általában: mélyről feltörő ifjúkori emlékek tisztasága az „Öt testvér“, emlékek, amelyekhez szívesen menekülnek mindazok, akik sóhajta vágyának a régi ház, az anyai arc és az elhagyott városka melegéhez. S ahogy indul, a régi hazából az új határon túlra költözködik reményére mutató regényül, egy kis föld megszerzéséig, hogy a Boryak családfája zuharása megállván, a megmaradó három fiutestvér álmában épüljön az új ház, mindez szerény résztérés abból a kis boldogságból, amire a sokat kinlódott, tépett Bory-testvérek még sem hiába vártak. Így oldja meg

Szitznyai Zoltán regénye a soha sem hangos, soha sem demonstráló problémát, a mai magyar sors rendeltetését, szürkén, leegyszerűsítetten, talán nagyon is józanul, az egyhangúság síró melódiájával, ami mögül a szfv hangja is kirezdül. Az „Öt testvér“, Szitznyai Zoltánnak nem a leg-sikerültebb regénye, de jó írói kvalitásaiban fellelhető az a kész szépség, amely előző munkái olvasóinak rokonszenvét most is kielégíti.

Kassák Lajos első, nagy regényében, az „Egy ember életé“ben a maga életét írta meg. A magyar szocialista irodalomnak a maradandó alkotása — Révész Béla novelláin kívül máig sincs ehhez mérhető, — a benne kinyíló étellel és őszintén feltörő, ruralis naturalizmusában is mesze távoluló művészetével időbe növebb magyar szocialista írás — az avantgardeista költő Kassák belső, nagy küzdelmének megtisztulása, szegénységéből, nyomorából kijemelkedni akarása. A szocializmussal való találkozás életének, íróságának döntő eleménye és ha a világháború utáni forradalmi és ellenforradalmi idők ájult zavarában el is kapja a dadaizmus szele, a lírikus-szekták lázasan furcsa kísérletezései reménytelensége, visszatér a nagy élményhez. Életlátásával, centrális világszemlélete tisztaságával, élete jelenségeire való visszaemlékezéséből époszt teremt. Azóta öt regényt írt s a hajsza elől, az irodalomban mindig újat teremteni, szerényen kitért. Következetes maradt világtelfogásához, Budapest proletárnegyedeihez, a munkásifjuság lelki fejlődése problémáihoz s korunk regényirodalma számára a munkanélkülit, a munkanélküliség bizonytalan perspektívát hangsúlyozza. Minden újabb regényében hű marad önéletrajza kompozíció rendszeréhez is és reális látásának leegyszerűsített színezésével, küzdő emberei kesernyé-

sen fanyar arcára a lélek sugarait vetíti. Embereivel sok baj van; egyhangúak, fogyatékosak, szögletesek, ha reflektora fényével utjaik csak egy kis szakaszát világítaná meg, holott kálváriájukat teljes fényben akarjuk látni. Legújabb regénye „Az utak ismeretlenek”^{*)} és a realista kifejező művészet csúcsai felé tartó Kassák Lajos, a valóság végtelenségével tér vissza első, autobiográfiai regénye ősi ösztönehez. Egy csavargót, egy országúti filozófust tart fel kóborlásában és az ihletett fiatalember, akinek csillogó, el-el boruló szemében egy panteista filozófus, egy nyugtalan forradalmár temperamentuma vergődik egy csöppnyi szájharmonika csodás muzsikájával kerül a városkába, polgári otthonba. Már aszszonya van, gyermeke, munkája, hegyi folyók hátán nyomorgó munkásokkal tutajoztatja erdeje szálkait, (a valaha novellista Kassák Vág-menti hangulatainak lírai képeire emlékeztet itt a regény!) de multja, kóborlása sztrájkoló munkásai, a városka küzdő bányászai felé viszik. Sztrájk, sortűz és a polgárra áporodott Dánielből kitör a régi harcos. Majd ott hagyja az újra betörő csendet, vállára akasztja a hátizsákot és sárbadagadt, meddő esztendeje után, könnyű léptekkel siet a megkeményedett dombokon új vándorlás felé! Viziósan szuggesztív líra, ahogy az író a kíváncsi, a munkásokat, az őszből tavaszba forduló tájat látja és épen ily izgalmas, reális-romantikus heves az a líra is, amellyel hőst mutatja. A meddő napok álmodozásából, a világváros aszfaltjának lelkét, koptató mechanizmusából és a szinte lenedő témák sorvasztó világából Kassák Lajos nosztalgája, fájdalmas áhítata tör fel itt újra és felbukkanak az „Egy ember élete” eseményei,

az országutakon csavargó ifjú lélek, aki az embertestvér kékmadarát kergette, de el nem érte. S a csavargó: Kassák Lajos, borúsan szlávós arcát mutatja, a polgári íróvá vedlett szocialistát, aki „Az utak ismeretlenek” belső leszámolásával újra a maga lelke tükrében mutatkozik. Csupa erő és harmónia ez az önmagára mutató s tájképeit, emberlátását, aszketizmusig primitív, mesterkéletlen stílusát az a tempó, az a forró áram diktálja, amely a hamsuni regényeknek jellemzője. A regényei különböző lehetőségei között hánykolódó író problematikussá eredményei után, itt kiegyenesedik, visszakanyarodik küzdelmesen gazdag élete anyagához, íróiságának tulajdonképeni forrásához, ami mindig elég lesz arra, hogy újra meg újra felszítsa benne a régi szomjúságot, ami kiapadhatatlanul jó és értékes benne.

Az élet esettjei és az emberi nyomorúság a témái Tersánszky Józsi Jenőnek, a végzetesen magyar író sorsra mutató visszhangtalan tehetőségnek, aki mintegy tizenöt regényt és legalább száz nagyobb novellát írt anélkül, hogy a kritika és a közönség azzal a megértéssel, azzal a szeretettel fordult volna feléje, amelyet művészete, figurái, szociális igazságokra apelláló, sárral és kömnyel átítatott szemlélete méltán kiérdemelt. A tisztánlátás, a valóság naturalizmusa... ez írónk oeuvréjének ritmusa, a valóság ezer arcát minden retus nélkül adó szuggesztív naturalizmus. Mintha minden regénye, novellája konfesszió lenne, életgónás és hogy mennyire az, majdnem valamennyi hőse első személyben beszél, maga mondja el mindazt, ami vele történik. Az esemény és a szereplő a fontos, az író messze van, nem néz befelé, nem töpreng sorsokon, féke-

*) „Nyugat” kiadás, Budapest.

zi duzzadó alkotóerejét, egyéniségét, kerülí az irodalmiság dionizosi atmoszféráját s az olvasó érzése, hogy alakjaival közvetlenül beszélget. Legelső írásai: novellái, egy háborus exaltált szerelemről írott első regénye s az utána jövők is ezeknek a tulajdonságoknak gyökereiből sarjadtak, csak a nyomor, a züllés sorvasztó kálváriáját szélesíti, tereli kérlelhetetlen realitása felé s háttérül a szatmári vidéket festve meg, Nagybányát és környékét, a természetnek a levegőnek, a világításnak, a rálátásnak azt az egységét, amelyből a magyar pikturának valóságfestészete, az u. n. „nagybányai korszak“, az a legtisztább pikturális naturalizmus fakadt, amely mindent, amit megláttott, fontosnak tartott, szeretett s inkább részleteket rajzolt, mint színesített, inkább analízist, mint összefogott. Ez a festői látás s őszinte színei alól kibugyanó és ebben az atmoszférában válik derűs, humoros alakká Buzikán, a hamiskártyás, Ruszka Gyuri, a naplopó és Kakuk Marci, az ácsorgó, piaci munkából éldegélő legényke. Ide s tova tizenöt éve, hogy a világháboruból hazatért író Kakuk Marci, a társadalomnak ezt a kitaszított tekergőjét régi emlékeiből, ifjúsága legelső íráspróbálkozásából új életre hivat s melléje komponált hozzá hasonló alakokat, ember exotikumokat, álkreténeket, félszegeknek, ostobáknak tetsző csavargókat, akik azonban józanok és primitív észjárásuk, vaskosságuk, csúfondáros nyelvöltögetésük pompás álarc arra, hogy az író a ma társadalmának hazugságát, az emberi közösség reménytelenségét rajuk keresztül lássa és látassa. Tersánszky Józsi Jenő első, őszatlan sikere Kakuk Marci volt. Amnyi év után, ezt az izes kamaszt most új útjára lódtítja, a bányatelep

primitív lakói, zsarnok munkafelügyelők, urhatnám hivatalnokok és asszonyok között csetlő-botló bányagazgató közzé, kihámozza régi gúnyájából, züllöttségéből s mintha az alak ösereje, hajlithatalansága magát az író is elragadná, megtisztítja multja alkoholos, bűnöző salakjától, dolgozó embert farag belőle, kertészt, aki a cseledség konyhai traktátumán, pletykázó házinépek idillumán át ér a bányászok sivár életéig. „Kakuk Marci a zendülők közt“^(*), ez új élményének összefoglalója s ahogy Cervantes Don Kihotja, a flamand Coster Uelenspiegele, Hašek Szvejkje, az erdélyi Tamási Áron Ábele túlnőve íróik könyvein, valóságos nemzeti, népi figurává váltak, úgy megy álarcos gunyorával, — hátán batyujával — a langaleta zsvány Somával, neki a holdvilágos országútnak és hogy hová, merre ér, azt Tersánszky Józsi Jenő most már ne évtizedre mondja el. Mert Kakuk Marci genreképéből örök figura kerekedett, akitől elszakadni nem tudunk.

Uj Mauriac regény

A francia irodalom egyre őszintébb érdeklődéssel kíséri Francois Mauriac forró katolicizmustól, a hit életfelettsége nemességéről fűtött újabb regényeit és az a lelki renaissance, a francia regénynek az a lelki forradalma, amely Gide örök, tikkadt vágykeresésében, Proust fölényesen fanyar impresszionizmusában teljesedett ki, vele tér vissza a bourgeti regény zárt formáihoz, de Pascal szelleméhez is, amely a belső szomjúságot, a tépelődést, a krisztusi könyörtelenség felé vágyódással csillapítja. Költöként kezdi pályáját s gondosan megformált versei mögül annak a gazdag lelki életnek egyre táguló hangulata tör fel, amely későbbi tanulmányaiban,

^(*) „Nyugat“ kiadás. Budapest.

majd regényeiben, a magányos emberi szív és a nemes bánat pátoszos, szinte elégikus helyzeteivel, régi kápolnák csendes vecsernyéihez, nehéz tömjénfüstjéhez ér. Első regényeiben még tultengenek az önéletrajzi részletek, a diákélet környezetrajza, a családi házból való bántortalan elindulás s lírikus formákra, ápoltt verssorokra emlékeztető tulerzelmesség, de az ifjú katolikus lélek örök benyomásai: áldozás, szeminárium, („La Chair et le Sang”) ősi katedrálisok komor boltívei, ódon tereken átvonuló zarándokcsapatok képei már beleérnek a korba, a bűnöktől és az élvezetektől üres meddőségbe, („Désert de l'Amour”) az Ádám óta vétkező ember bűntudatába. Napjaink intellektuális irodalmának elközönyösödő, sokszor unott atmoszférájában Mauriacnak az égi világosság és a földi tűz között járó regényei a francia nép szellemi hagyományainak, a gall nép-test külső és belső életfolyamatainak tisztaságára mutatnak, arra, amit Péguy úgy fejezett ki, hogy „kell Franciaország és kell, hogy a kereszténység folytatódjék benne.” Legujabb munkája: „A Frontenac-Misztérium”, *) — „A szerelem sivatagja” és „A méregkeverő” mellett magyarul már a harmadik Mauriac-regény — a családi tűzhelytől távolodó, de a család melegéhez újra visszatérő öt Frontenac gyermek életének története. Az első fiú élete álmairól mond le és a családi üzletet veszi át, a másodikat kalandos természete gyarmatokra űzi, majd a háborúban pusztul el, a harmadik: Yves, az anya kedves gyermeke, költő akit párisi élete körforgása tép el a régi háztól és a sárguló szőlőhegyektől. A regény túlfutott melankóliáját sugárzó, sápadó, beteg anyával szemben az író az öreg, mogorva nagybácsit, Xaviert rajzolja meg,

aggódó titkával s igénytelen, egyszerű kis kitarított nőjével, jelképül annak a misztikusságnak, amely a francia családi életet még ma is áthatja. A ma irodalmában Mauriac katolicizmusát, a lelki élet és a lelki hangulat finom párázatából teljesedő tiszta vágyát figyelemmel kell kísérni. Bourget programos, Claudel szubstanciális katolicizmusa mellett Mauriac regényeinek jelentősége, hogy az alapjaiban megrendült világban, ha társaltanul is, szószólója annak az embercsillagnak, amelynek útja az isteni égfelé visz.

J. B. Priestley

John Boynton Priestleyt, a háborúutáni angol irodalom jelentős elbeszélőjének tudják és a kritika minden regényét sikernek visszahangozza. Legérdekesebb a „The Good Companions” — a szigetországot bejáró tanítóról, a kóborolni akaró hölgyről, a derék ácsról, akik végül is egy vándor színésztruppban találnak egymásra — amely terjedőssége ellenére is derűs olvasmány. Valami megnevezhetetlenül kedves közvetlenséggel érezteti az idillikus időtlenséget, ahogy a derék kóborok, a romantikus angolok „katedrálisutazás”-ajhoz hasonlóan, az országot bebarangolják és ezen keresztül a népi lélek, a népi szokás üdességében találhatnak pihenésre. Az „Angel Pavement”, a londoni City egy utcácskájának kereskedelmi irodájának története, a leghűbb londoni história, amit Dickens óta irtak s ha letagadhatatlanul nagy mestere döbbenetes szinte vizionárius emberlátását ugyan nélkülözi, a mai élet szürkére, közömbösre szintelenített tükrében is látjuk gigantikus városa apró emberkéinek vigasztalan sorsszerűségét. Első, magyarul megjelent munkája: „A nap hőse”. **) Érdekes, hogy ennek a min-

*) „Vigília” kiadás, Pozsonyi László kitűnő fordítása

denképen korszerű regénynek minden részlete, háttére, levegője, fő és mellékalakja mennyire ismerős, mennyire nemcsak angol, hanem európai, a mi mostani világunkhoz tartozó. Minden ízében mai ez a regény, hangjában, problémáiban, bátorságában egyformán azonban soha sem lesz elfogult kritika vagy állástfoglalás, inkább merész rámutatás mindarra, amit közéletnek, egy ország szellemének nevezünk. A hősök: egy munkásregény, — egy szenzációt hajhászó, cinikus újságíró nemzeti hőssé reklámozza — és egy kisleány, — a londoni színház és mozi lélekviszálta, a meghibbant sex-appeal napi üzletté váltó zsvaja, szépségkirálynővé koronáz. Ahogy ez a két megrontott életű naiv fiatalember a hiperluxussal berendezett szállodában találkozik s amikor a világváros folytonos ujdonságot űző hajszájában elkaptatva, a metropolis kánálisaiba merülésük előtt újra rátatálnak egymásra, mindebben nem romantika, hanem a mai korszellem negatív változataiból táplálkozó vulgarizált realizmus mutatkozik, az a realizmus, amelynek süvítő szele — Pristley igazolja — az angolokat is megcsapta. Közben megmutatja az angol vidéket, a gyárvárosok munkanélkülijeit, kikötők elárúlt dokkjait, beszél a kommunizmusról is, de csak annyit, hogy egy másik mondatában már az ellenkezőre mutasson. J. B. Priestleynek ily leírásai várakozást keltenek az olvasóban, amit azonban nem tud, de nem is akar kielégíteni. Érinti e problémákat, de gyakorlati hozzászólásai nincsenek és ahol alkotó képzelete szilárd talajon járhatna tovább, ott felelőtlenül, mintegy álarc alatt röppenti fel apró petárdáit. Így marad „A nap hőse” olvasmányul, idillnek, az újságíró és író egymást kiegészítő kvalitásaival dolgozó elbeszélő munkájának,

holott ez a termékeny agyvelőre, energikus és szuggesztív egyéniséget kisugárzó lélekre apelláló regényből könnyen több is lehetett volna.

Új Amerika új regényeiről

Ami az amerikai regényben új, az nálunk, Európában már megszokott, sőt bizonyos mértékig unott. A kései naturalizmusnak, a realizmusnak utolsó hullámvérése ez, ami most ért az Óceán másik partjára s Dreiserből az amerikai Dosztojevszkijt, Sinclair Lewisből pedig az amerikai Flaubertet formálta. Ezzel a két nagy íróval tört meg az amerikai regénynek borzongató, (Poe) majd kalandorok durva öklétől, pionírok szenvedéseitől (Bret Harte, Jack London) pittoreszk vonala. Kalifornia aranyázától, Alaska jégmezőinek új barbáraitól fordult el s a modern nagyváros kegyetlenségét, életharcát választja megfigyelési terrenumául a szocialista Upton Sinclair, Dreiser és Sinclair Lewis is, aki első regényeiben még az amerikai vidéki város és az irodalmi melankólia, ami elődjeinek, Lee Mastersnek és az expresszív lírához közeledő Sherwood Andersonnak művészi, lelki kompanse, az Sinclair Lewistől már teljesen idegen. Szabad, merész, harcosszellemben a cinizmus, az egyre fokozódó szatirikus gúny az, amivel a középnyugati államok kisvárosait élénk vetíti. A „Main Street” városkája olyan, ahogy Boylesve a francia vidéket vagy akár Gottfrjed Keller Seldwylát megírta, csak a filiszter telekügynök „Babbitt” jelenti számunkra az amerikai életnek azt a típusát, akiben az egész amerikai társadalmat felismerhetjük. A „Sam Dodsworth” az utazó amerikaiak az európai kultúrához közeledő érdekes viszonyával foglalkozik, első, merész kísérlettel megmutatni, hogy az európai kultu-

**) Athenaeum-kiadás, Budapest. Pálóczi-Horváth György jó fordítása.

rában is sok van a felszínességből, a lélektelenségből, a szívtelenségből. Az arrowsmith az amerikai reklám-szellem elsőrendű torzképe s a sarlatán Pickerbaugh figurája tökéletesen hiánytalan, egészségesen humoros portré. Maga Arrowsmith, a pályáját, tudományát fanatikusan szerető orvos valóságos irodalmi testvére a most megjelent „Művészek” ^{***} Myronjának, aki egy vidéki kis szálloda boy-jából lesz Amerika hotelkirálya s amikor karrierje tetőpontjáról lecsúszva, rendíthetetlen, megnem alkuvó idealizmusával újra kezdi ott, ahol régen abbahagyta: a kereskedelmi utazók kellemes szállodájánál. A két testvér ragyogó portréja mellett — Myron, a „száraz üzletember”, aki elgondolásaiban, terveiben nagy költő és a fellegekbe járó Ora, aki minden „íróisága” mellett viszont csak üzletember, ponyvaregények, tömegizlésre húzott filmszcenáriók összetákolója — a regényben Amerika egész szállodavilága, a hoteléldinasztiák vezérei, az igazgatók, az alkalmazottak, a lakók ezrei vonulnak fel s féktelen, megmámorosodott szabadságából a hétköznapi valóságnak, a munkának, az alkotásnak valóságshimnusz zeng. A „Művészek” koncepcióban is a legtekélyesebb SinclairLewis regény, egyben egy őszinte és független elme álmának, valóságai átélésének szakadatlan gondolati eredményeit is adja s az energiának az a biztonsága, világossága sugárzik belőle, amely a pénzsóvárgás, a sportőrület, a fegyverkezés világában a szkeptikus ember helyett a teljes, a céltudatos Ember diadalát hirdeti.

Latin-Amerika regényeiről, a dél-amerikai spanyol irodalomról alig tudunk valamit. Baldomero Síllo hát-

borzongatóan nyomott levegőjű nagy elbeszélései Chile salétrombányáinak szörnyű atmoszférájába visznek s a venezuelai Rufino Blanco Fombona „El hombro de oro”-ja („Ember-aranyból”) a kis délamerikai államok világostalan korrupcióját, politikai cselészövéseit kegyetlen realitással világítja meg. Az „őserdő költője”-nek az uruguayi Horace Quirogának több könyve jelent meg európai nyelveken s ő az egyetlen, akinek príműlv, nyers színeiből az őserdők titokzatos és komor természeti hatásokkal, varázssokkal telt világáról hű képet kapunk. Latin-Amerika reprezentáns nagy írója azonban a német B. Traven, Mexico proletárjainak, a gyapotszedőknek, az indiánosoknak és a többi páriáknak borzalmas életét törtetlen, szépítés nélküli saját átélésein át adja. A volt matróz, hajófutó, dokkmunkás, aranyásó, gyapotszedő, cow-boy, felfedező és néptanító a szociális lelkiismeret őszinteségével írja regényeit s a „Halálhajó” után, amelyben egy okmányok nélkül maradt amerikai matróz vigasztalan európai szenvedéseiről számol be, most az „Aranyásók” ^{****} (eredeti címe: „Der Schatz der Sierra Madre”) jelent meg magyarul. A „Halálhajó” megdöbbentő meglátásai, az európai országok rendőrségeiről adott nyers riportáza és a hajótársaságok kapzsiságát megmutató visszaélései mellett az „Aranyásók”-ban már nem találjuk azt a szenvedő életet, azt a szörnyű nyomordokumentumot, ami Traven jelentőségét annyira kidomborítja. Az olajforrások, az olajkutak vidékéről az ott foglalkoztatott munkásokról, akik fejjel lefelé, térdeikkel kapaszkodva lógnak a gerendákon s ebben a borzasztó helyzetben, szédítő magassá-

***) „Athenaeum” kiadás, Budapest. Bálint György gördülőleány, sokszor a pesti argót modorába csuszó fordítása.

****) „Pantheon” kiadás, Salgó Ottó jó fordítása.

gokban tartják a nehéz gerendákat, még tud ujat mondani s meztelen képpé kopasztani a vigasztalanul sívár olajvidéket, de amikor munkanélkülieit a régen kimerített aranybányák vidékére viszi és primitív szerszámaikkal, dagadt karmokká váló kezekkel az aranyat fejti, teljesen Bret Harte és Jack London jól kitaposott meséin halad. Tartalmi ismertetést adni erről a túlsúfolt regényről, amely vonatrablástól, rablók elleni harcoktól, a hónapok óta együtt dolgozó aranyások egymás iránti féktelen gyűlöletük mélyén lappangó gyilkosságig fo-

kozódik, nagyon nehéz. De a sötét mexicói háttérből nyíló miniatűr drámai mögött is ott fénylik B. Traven nagy, dekoratív képei emberi invenciója és valóban vad, nyers anyagából sok oly szép irodalmi hatást oszsol ki, amelyek pária-embereit élet és verejtékdíjatukkal a szenvedés mártirjaivá tisztítja. Ilyen mártir az öreg Howard, aki a tíz hónap állati szenvedésével ásott aranya elvesztése után, valami emberfeletti, lelki megnyugvással megy vissza indiánjai közé, kurukszlónak, törvényhozónak, bölcsnek.

Kázmér Ernő

Az új Werfel regény **(Die vierzig Tage des Musa Dagh)**

Hatalmas munka! A Nápolyi Apa, a Barbara nagy írója ezuttal megtalálta a magához illő nagy témát.

Ehez a témához tudás, szorgalom, bátorság és meleg emberi szív kellett. Werfeli tehetség és werfeli lélek kellett hozzá.

A Musa Dagh félig meddig történelmi regény. A világháboruban játszik és eseményei nagy vonalaiban igazak. Ez a legszörnyűbb benne.

A tények olyan megrázóak, hogy az irodalom eltölpül mellettük. Sok fejezetet úgy olvasunk, mint egy szörnyű krónikát. Ezekben a fejezetekben a regényíró szerényen visszavonul, alázattal adja át a szót az életnek, mely tultesz borzalomban minden írói fantázián. Ezekon az oldalakon Werfel megveti mesterségének szinpadi díszleteit. Nem színez, a stílussal nem zsonglörösködik, nem fokozza írói eszközökkel a hatást, nem érzékenyít el. Egyszerűen elmondja az eseményeket, ahogy a szemtanúktól megtudta, szíriai utazása alkalmával.

*

Szíriában történik a regény. A török impérium alá tartozó örmény Szíriában. Az örmény kisebbség regénye.

Amilyen idegen és távoli számunkra földrajzilag és néprajzilag ez a tárgy, olyan közeli és husunkból, vérünkben való lelkileg.

Egy erős, harcos, uralkodó faj, mely önmagát felsőbbrendűnek, különbnek tartja, üldözi a gyöngébbet, a másvallásut, az idegen fajiságút.

Számunkra szokatlan, hogy Szíriában ez a gyöngébb kisebbség, ez a megvetett, elnyomott más fajta, katolikus. Az elsőosztályú állampolgár ez.

Az elnyomott katolikusoknak az egész világon hatalmas testvéreik vannak. Elsősorban a Vatikán mindent megtenne megmentésükre. Ez megnyugtató és felemelő érzés. Sajnos azokat az örménykatolikusokat,

akik ezrével pusztultak el a szíriai országutakon és a sivatagban, ez a felemelő érzés nem menthette meg.

Az antant hatalmaktól el volt zárva a háborús Törökország. A szövetséges hatalmak nem segíthettek, mert nem mertek ujjat húzni a török kormánnyal, minthogy nagyobb szükségük volt a török szövetségesre, mint annak ellenségére.

*

Abdul Hamid alatt is voltak időközönként örmény pogromok. Mérgezett kutvák mindenütt akadnak és lélekmérgezők is, akik az ilyen vádakat elhintik. Ha valami felzavarta a kedélyeket, akkor a többség diadalmasan csapott le a kisebbségre, melynek szellemi főlénye, élelmessége, anyagi sikere és idegen vallása amúgy is idegesítette.

Három napi vérfürdő, aztán a hatóság kényelmes tempóban megmozdult és rendet csinált. Utána évekig békeség volt.

Nem úgy az ifjú törökök uralma alatt. Ittihadnak (így hívják az ifjú török kormányt) nincsenek szenvedélyei, Ittihadnak szisztémája van. Ittihad rég megfélemlített a testvéri fogadalomról, a szabadságharcról, amiben az örmények pénzükkel, nyugati összeköttetésekkel, intellektuális képességeikkel, segítették diadalra vinni a forradalmat.

Enver pasa és Taalat bey számára az örmények „idegenek” lettek, először a nemzet testén. A nyugati összeköttetés és műveltség egyszerre „nemzetietlen”, sőt nemzetellenes dolog. A vagyon, mely lelkesen áldozott a szabadság és testvériség céljaira, most uzsora, vérdíj és jogtalan szerzemény, az államalkotó nemzet rovására. A szellemi főlény megvetendő képesség, amire a harcos nemzet fiainak nincs szükségük.

Enver és Taalat nem rendeznek pogromokat. Még csak nem is tűrnek pogromokat. Enver és Taalat kipúsztitják, rendeletszerűen, a törvény hatalmával az örmény népet. Ezt ők úgy hívják: államrajszon.

A világháború egyszerűsíti a dolgokat. Az örmények egyszerre „megbizhatatlan elem” lettek. A Balkán háború hősi halottai, az életbenmaradottak dekorációi nem számítanak. Az örmény legénységet lefegyverzik, a tiszteket nem hívják be.

Az örmények falvai, városai Szíriában fekszenek.

„Ahogy szenthelyek és vallási búcsújáró helyei vannak a világnak, melyek áhitatos megilletődéssel töltik el a lelkeket, úgy a gyűlöletnek és haragnak is vannak kiválasztott helységei, amik felforrallják a népi fanatikusok véréét.”

Ehhez a fanatizmushoz segédkezet nyújtott az, hogy Szíria félig-meddig hadszíntér, tehát a lakosságot evakuálni kell.

Előzőleg azonban elszedik útleveleiket, igazolványaikat, ami nélkül háborúban a szomszéd falúig sem szabad utazni. És mintán így ketrechozárták őket, jön a deportálás. Hova? Nem mondják meg nekik. Csak tovább, mindig tovább... Csendőri fedezettel, csendőrszuronyok ösztökélésével.

A Sztambultól távol szolgáló csendőröket is megváltoztatta az új rezsim: „A vallási gyűlölködés rövid lobogású fanatizmusát a fajgyűlölet hideg, lassan égő fanatizmusával cserélték fel.”

A zsandároknek parancsuk van, hogy hány kilométert kell a deportáltaknak naponta megtenniük. Aki nem győzi a tempót, aki csendőrszuronyok és korbács ellenére sem bír tovább menni, az elhullik az úton. Megállni nem szabad, még akkor sem, ha egy asszonynak szülni kell útközben.

Néhány hét alatt hullák százazrei borítják az országút mellett a árkokat.

És akik győzik? „Das Ziel, der deportation, ist das Nichts“, így szól egy bizalmas kormányrendelet.

De azért mégis megengedik annak a néhány száz szívós embernek, akik csodálatos módon, élve eljutnak a sziriai sivatagig, hogy ott a sivatagban, békességben éhen haljanak.

Mjndez nem az egyiptomi birodalomban, nem is Nero császár alatt és nem a középkorban történik, hanem 1915-ben.

*

A sziriai tengeremlék egyik ilyen örmény vidékén történik a regény.

Hőse képzelt alak: Gabriel Bagradian. Sziriai születésű, de kora ifjúságától fogva európai nevelésű, kozmopolita. Gazdag, kereskedő családja lehetővé teszi számára az európai bel esprit életét. Tulajdonképeni foglalkozás nélkül, a tudományoknak és művészeteknek él. Párisi nőt vesz feleségül és el is felejtí örmény származását.

Csak 1907-ben az ifjú török megmozdulások idején jár el, abba a párizsi kávéházba, ahol az ifjú törökök az örményeket testvéri keblükre ölelték és szent jelszavakkal készítették elő, a szabad, egyenlő és testveri új Törökországot.

Ennek az összeleltkezésnek hatása alatt, Bagradian önként jelentkezik a Balkán háborúban, katonának. Mint török tisztet többszörösen ki is tüntetik hősiességéért.

Háború után „hazamegy“ Párisba és csupán beteg fivére látogatására utazik néhány év múlva a yoghonoluki régi családi házba. Ott éri a háború. Nem mehet vissza többé.

Es akkor néhány hónap alatt csodálatos változás megy végbe Gabriel Bagradianban. A fajtól, nemzetől, vallástól idegen, kozmopolita, az „abstrakt ember“ ahogy nevezni szerette magát, faji öntudatra ébred. Most a közös baj és veszély idején, örménnyé lesz. És örménnyé lesz a tizenhárom éves fia is, az avenue Kléber, jól nevelt, francia fiúcskája.

A párisi asszony pedig, aki olykor el is felejtette, hogy az ura nem francia, vagy talán azt, hogy ő maga francia, most rémült magára maradtottságban érzi, hogy idegenek közé került.

Ő, akinek haza és család csak szavak voltak, most remeg a francia győzelemért és vágyva izgul anyja és nővérei sorsán.

Még visszautasítja a menekülés lehetőségét, ki akar tartani az ura és a gyereke mellett, de azok napról napra távolibbak, idegenebbek lesznek.

A Bagradian családnak ez a belső felbomlása a másik témája a Werfel regénynek.

*

Mikor a deportáció rendelete hónapok remegése, félelme és reménykedése után Yoghonolukot is eléri, Gabriel Bagradian az, aki fajtestvéreit ellentállásra hívja fel. Talán ez az egyetlen európai még benne, ez az aktív akarát és cselekvőképesség. A többiek lelkét megülte az ázsiai passzivitás: Kiszmet. Ugy is hiába minden.

De Bagradian nem ismer kiszmetet. Itt van a Musa Dagh a Mózes hegy, a falvak háta mögött. Dús forrásaival, hűja növényzetével, lankás és meredek, termő és sziklás, változatos alakulataival, alkalmas a táborozásra és védelemre. Mögötte a tenger.

Az Orontes völgyének népe nagyszámban vele megy. Nyolc fálúból ötezer ember. Inkább elpusztulni fegyveres, hősi ellentállás közben, mint kimerülve, megkínózva, összeverve elhullani az országúton, mint a beteg állatok.

Negyven napig tartja Gabriel Bagradian a hegyet.

Hihetetlen, csodálatos az, amit ott megszervezett és ugyanolyan csodálatos az, ahogy az író ezt a hőskölteményt megírja.

A negyven napnak minden perce tele van izgalmas feszültséggel. A Musa Dagh egy egész világ. Jó és rossz, bátorság, gyávaság, fiúság, kicsinyesség, szerelem, háziparpatvar minden elfér a Damlaji, fensikján és minden belefér negyven napba, ami olyan hosszú, mint máshol egy egész élet.

Rengeteg sors, különböző jellemek, de mind közel állnak hozzánk az emberi élménynek ebben a bőségében, melyben velük él az olvasó.

Tárgyilagos leírások váltakoznak, a legköltőibb részletekkel.

A nagy Schuschik, a durva, rideg parasztaaszony, ahogy az erdőben, titkon senkitől sem látva búcsúzik a fiától, aki önként jelentkezik az életveszélyes futár szolgálatra. És a nagy, vad, marcona Haikanint zokogva bújják az anyja ölébe.

Az öreg patikus halála, Krikoré, a yoghonoluki filozófusé, a könyvek szerelméséé, akinek bölcsességétől tanult nyolc falú intellektuel fiatalsága és akinek bölcs mondásait soha senki nem idézi, csak ő maga.

És Stephan, a Bagradian fiú, akinek minden ambíciója, hogy levesse magáról a párisi nevelést és vad, falúsi, örménygyerekké legyen a többiek közt. Aki egyik vakmerőséget a másik után követi el ezért a célért, de végül is elbukik, mert európai gyerekkora erősebb, mint a hirtelen fejlesztett testi erő és a későn felébresztett ösztönök.

Stephanból soha nem lehet Haik, aki mint egy fiatal állat, a szaglásával, a bőrével, minden ösztönével benne él a természetben. Stephan az avenue Kléberről jön, a lelke vad, bátor, örménylélek, de a teste finom, gyenge, párisi test. Mikor minden ösztönével a megkülönböztető lehetőségeket kellene szimatolnia, akkor Stephan túlkimerült fizikuma a múlt álmaiba merül: Páris... apuka, amint leszáll a vonatról... anyuka a piros napernyővel... és Stephan megölik, úgy, hogy jóformán észre sem veszi, „a valóság tengere végtelen távolságban veszi körül”. Negyven sebből vérezve esik össze.

Csodálatos jelenetek ezek, csodálatos művészettel megírva. De nemcsak a művészet, a tökéletes stílus, a meseszöves főlényes kezelése, a feszültség mesteri fokozása az, amit bámulunk Werfelnél. A rengeteg

szeretet megértés, idegen élet teljes felszívása és érzékeltetése az ami meg-
ragadja az olvasót. A szív megnyílik, a nagy emberi szív csodálatában.

*

Nem elfogult Werfel az örményekkel szemben.

Ha Bagradian figurája olykor a Jókai-hősök tökéletességéig nő is fel, a többiek cseppet sem übermenschek. Emberek, akiknek meg vannak a hibáik, a kicsinyességeik, sőt a bűneik is.

Némelyiknek a jellege a szükségben megnő, kiteljesedik és olyan hősi magaslatoakat ér el, ahová a jó módban soha sem jutott volna. (Ter Haig asun, a pap, vagy az öreg orvosházaspár). A legtöbbjükben a veszély, a nyomor az összezsúfoltság folytán felszínre törnek azok a tulajdonságok, amik a jól rendezett polgári életben, alig észrevehetően szunnyadnak csak bennük: kapzsiság, hiúság, önzés, kicsinyesség, összeférhetetlenség, hálátlanság.

A törökökkel szemben sem él Werfelben elfogult gyűlölet.

Hűségesen megemlékezik a jólelkű török parasztokról, akik az életükkel játszva iparkodtak segíteni, a házuk előtt elvonuló örmény deportáltakon. A mély vallásosságú dervis-rendről, a régi rezsím híveiről, akik részint Ittihad elleni gyűlöletből, de leginkább igazi emberségből próbálják enyhíteni az örmény tragédiát.

*

Mindaz a szép emberiesség, amivel testvéreinel és ellenségeinél találkozik, nem elég ahoz, hogy Gabriel Bagradiannak visszaadja az életben való hitét.

A negyven nap afatt, negyven évet élt. Kifáradt. Feleséggé, testéleg tönkrement, megöregedett, megcsúnyult, lelkileg eltávolodott: egy idegen francia asszony. Fia ott fokszik, a Musa Dag új temetőjében. A kis örmény lány, aki szereti, nem tud tartalmat adni az életének. Mit is csinálna, ha elmegy innen? Éljen az egyiptomi koncentrációs táborban, ahová az életmentő francia hajó elvinné? Ujabb fogságban? Kihez tartozzon? Ezek a szegény egyszerű örmények csak a közös bajban váltak testvéreivé. Itt, ahol rá volt bízva az életük, ahol vezetgette, segíthette őket, érezte hozzájuk tartozását. Van köztük néhány igen öreg átvai barátja és egy nagy tömeg, melyhez, amint lejön a Musa Dagról semmi köze többé.

És a tudomány? A nyugati civilizáció? Bagradian kiábrándult belőle.

A Musa Dag hadvezére túlságosan messzinyött a régi Bagradian fölé, hogy annak a régi, úri életét, újra kezdhesse.

Kultúra és civilizáció iránti szükségletét elvesztette anélkül, hogy mást kapott volna helyette.

Mit akar? Ő maga sem tudja. „A megmagyarázhatatlan bennünk és felettünk...” Ez a misztikus mondás áll a régi aranytalizmánon.

A megmagyarázhatatlan viszi Gabrielt fel a hegyre, amikor a francia hajók sorra veszik fel a menekülőket.

Mindenki a fedélzeten? A hajók elindulnak. Bagradian fönt a hegyen, a fia sirja fölé hajol. Fájó, keserű szimbólumként, a fia faragatlan fakeresztjét rántja a mellére, mikor egy óvatosan közeledő török csapat golyója, a halántékába fúródik.

Ez a Franz Werfel nagy regénye. Egy darab igazi, véres élet ezért nem üdítő olvasmány. Ökölbeszorult kézzel olvassuk. A fájdalomat, a keserőséget csak itt-ott enyhíti, az emberiségnek egy-egy megható, de a sok gonoszsághoz képest elenyésző, dokumentuma.

Mégis el kell olvasni és jól esik olvasni. Nemcsak mert tanulságos, nemcsak mert izgalmasan érdekes, hanem mert azt a tiszta és mély örömet nyújtja, amit bármilyen kegyetlen és szomorú a témája, minden igazi művészi alkotás megismerésénél érzünk.

Lucia

Olvasóink tájékoztatására

(Válasz dr. Hermann Károlynak [Ambrus Balázs] a Jugoszláviai Magyar Újság április 8-iki számában megjelent Kalangya-kritikájára)

Aki kritikát ír, megállapításokat szövegez, ítéletet formál az elkészült rá, hogy kifogásolják, megfellebbezzék. Jól vigyáz tehát gondolatainak logikusan világos fűzésére, kritikájának biztos átgerendázására. Kétszeresen áll ez valamely folyóirat szellemi irányítóira, akiket még inkább köt megállapításaik felelőssége.

A Kalangya vezetői, midőn kritikát gyakorolnak, azt mindig fokozottabb felelősségük tudatában cselekszik. Joggal követelhetik tehát ugyanezt azoktól is, akik írásaikat felülbírálják. Mi tiszteletben tartjuk a kritika kritikáját, de csak akkor, ha magasabb szellem hatja át, ha tárgyilagos vagy egyéni szempontú megállapításaik komolyak, meggyőzők s nem a jóindulat vagy tárgyilagosság mögé rejtőzött, emberi gyarlóságból (sértett hiúságból stb.) fakadó s boszszúból a közönségmentévesztésére szánt megnyilatkozások.

Az olvasók nagy része, az ilyen kritikákkal szemben éppen tájékozatlanságánál fogva nem védekezik s nem sejteti azok kétarcuságát. Mindez azonban nem fontos és nem veszélyes, míg csak a szóbeszédben lappang, kavarog és cserélgeti gazdáját, mert előbb-utóbb úgyis elkallódik; de mikor szavát a nyilvánosságon keresztül emeli fel s felelete betűerekben folyik szét, hogy ítéleteivel mérgezön szívódjék fel a közönség tudatába, fel kell emelnünk szavunkat, hogy a közönséget megóvjuk a megtévesztéstől, bármennyire is nem szívesen vesszük igénybe ily célokra folyóiratunkat.

Most is ily esettel állunk szemben.

Dr. Hermann Károly a Jugoszláviai Magyar Újság április 8-i számában, aláíratlan cikkében, a Kalangya 3. számát kritizálta. Elsiklunk azon, hogy a cikket nagyjából többes számban írta, mintha megállapításaival mások álláspontját is képviselné s még azon a szokatlanságon sem akadunk meg, hogy kritikáját aláíratlanul jelentette meg, csupán az előzményekre akarunk rámutatni, hogy a közönség tisztában legyen a cikk igazi indítóokával.

Március 31-én történt, hogy Szirmai Károly szerkesztőnk dr. Hermann Károly kapacitálására kénytelen volt udvarias formában, de határozottan megismételni, hogy verseit, mivel azok a Kalangya nivóját

nem ütök meg, nem közölheti. Semmi egyéb szempont nem vezette, amit legjobban bizonyít, hogy nevezettől közvetve és közvetlenül könyvismertetéseket kért, elfogadott és lekötött. Ez a csendes és békés szóval tompított intermezzo azonban annyira sértette dr. Hermann Károly hiúságát, hogy a *Fontos* lapban, egy hétre rá, a *Kalangya* kritikájával felelt, annak élet a Fekete-tanulmány boncolása során Szirmai Károly személye ellen irányítván.

Az ellenbírálattal részletesen nem foglalkozhatunk, miután a cikkíró túlságosan aprólékos csipesz-munkát végzett, de hogy közben mennyire tévesek megállapításai, íme idézünk belőlük néhányat:

„Több vállalat és üzlet összeroppanást gallyaz.“ — Ezt így értelmézi: „A fa új ágakat növeszt, mert tavasszal fejlődésnek indul. A fejlődés pluszt jelent, az összeroppanás mínuszt.“ S ezzel tanújelét adja, hogy nem ismeri, vagy nem akarja ismerni a magyar nyelvet, mert éreznie kellene, hogy a „gallyaz“ ige leplezést, takargatást jelent s nem egyértelmű a „gallyasodik“-kal, amelyre ő gondolt.

Máshol stilisztikai járatlanságát árulja el, pl. ezt a mondatot kifogásolván: „Lamentációk hosszú, fekete sora vonul el előttünk. Ruhájuk szabása mutat csak némi különbséget.“ — Azt mondja: „a lamentáció lelki folyamat, mely nem hord semmiféle ruhát“, ami úgy hangzik mintha sohasem hallott volna a megszemélyesítésről.

Arról sem akar tudni, hogy költői kifejezésekben a rész használható az egész helyett és megfordítva.

Kifogásolja, hogy a tanulmányíró az egyes szavak értelmét tágítja és új kifejezéseket keres gondolataira.

Még azt is kétségbevonja, hogy Fekete költeményeiből megállapítható szilági származása, holott el se olvasta azokat a verseket, melyekről a tanulmány szól. (!)

Az esszé első fejezete a vajdasági, magyar líra kezdeti éveiről ad jellemzést és helyzetképet, a második: Feketéről szól általában, a harmadik: első kötetéről s dr. Hermann mégis úgy tájékoztatja a közönséget, hogy a tanulmányíró „három oldalon azt fejté ki, hogy Fekete Kassák és Csuka hatása alatt állott“. — (Arról sehol sincs szó, hogy Csuka hatott Fekete költeményeire!)

Bírálata végén arra a megállapításra jut, hogy a tanulmányból nem tűnik ki, hogy Fekete „jó költő-e, sem az, hogy rossz“. Ez a legjobb bizonyítéka dr. Hermann pongyola fogalmazásának. Mert valaki vagy költő vagy dilettáns. A logika rossz költőt nem ismer, csak rossz költeményt. — Ami pedig a tanulmányíróról illeti, már az első kötetnél vallomást tesz ezeket írván: „önkéntelenül kibuggyan szájunkon a szó: költő.“

Dr. Hermann ilyesmit sem tud megérteni: „össze-vissza billentyűkhöz kapkod“ (Második kötetében: idegen hatások korszaka) és „gazdag és egyénien formáló készség“ van benne. Mintha gyengébb időszakok kizárnák valakinek fejlődésképeségét.

Bírálata azt árulja el, hogy meg sem nézte a címet, mely egyedül nyithat folyosót a tanulmány szívébe.

Tovább nem foglalkozunk dr. Hermann kifogásaival s komolytalannak tartjuk, hogy ugyanazzal a szörszálhasogatással szemelgessük ki akár *Kalangya*-kritikája sok magyartalanságát, akár verseinek hibáit.

K Ö N Y V É S Z E T Ű N K

(E rovatban minden Jugoszláviában megjelent magyarnyelvű könyvet, füzetet, folyóiratot felsorolunk. Itt élő magyar írók és szerzők 1918 év előtt megjelent, más nyelven megjelent, vagy bárhol megjelent könyveit, füzetait szintén jegyzékbe vesszük.

Kérjük olvasóinkat, ellenőrizték bibliográfiai közléseinket. E nagyjelentőségű munka elvégzése közös feladatunk. A könyveket a szerzők nevei szerint ábécé-sorrendben közöljük. Ha a kimaradt könyvek szerzőjét és címét szerkesztőségünknek tudtára adják, a hiányosságot pótolhatjuk. Fontos, hogy a könyvek eredeti példányát lássuk. Lehetőleg két példány ajándékozását kérjük. Egyiket a Szentelekly Irodalmi Társaság gyűjteményének, másikat szerkesztőségünk használatára.)

Rövidítések magyarázata: K. = kiadó — | D. = szerzőkiadása — | N = kiadója nem állapítható meg — | E. = megjelenésének évszáma nem állapítható meg — | F. = szerkesztője nincsen feltüntetve — | Sz. = szerkesztette — O = oldalszám — | M = megjelenésének éve — |

4-ik közlemény

Ambrus Balázs: Koszorú. Versek. — K. Táltos könyvkiadó, Budapest. — M. 1913. — O. 140.

A mi világunk. Kulturális és társadalmi hetilap. Sz. Csányi Endre. — K. „Orient“, Szenta. — M. 1923. — 12 szám jelent meg.

Aszlányi Dezső: A Messiáság. Tanulmány. — K. Haasz-nyomda, Velikibecskerek. — M. 1914.

— A Test. Történelmi materializmus. Kritika. A napfiak. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1923. — O. 75.

— A Világállam. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1925. — O. 68.

— Az Eszme. Tanulmány. — K. Haasz nyomda, Velikibecskerek. — M. 1918.

— Az Asszony. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1922. — O. 90.

— Das Deutschtum. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1922. — O. 46.

— Die Bibel des XX. Jahrhunderts. Tanulmány. — K. Pierson-Verlag, Dresden. — M. 1909.

— Isten népe. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1924. — O. 38.

— Krisztus—Antikrisztus. Tanulmány. — K. Pleitz, Velikibecskerek. — M. 1923. — O. 15.

— Megismerés. Tanulmány. — K. Haasz-nyomda, Velikibecskerek. — M. 1913. — O. 163.

— Megszólal a Történelem. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1923. — O. 96.

— Nőkről, szerelemtől. Vers és essay. — K. Pátria-nyomda, Budapest. — M. 1905.

- Aszlányi Dezső: Ölelkező gondolatok. Vers és essay. — K. Pátria-nyomda, Budapest. — M. 106.
- Szerelem. I. A hang. II. A visszhang. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1924. — O. 271.
- Uj Evolúciók. Öt essay. — K. Renaissance, Budapest. — M. 1910.
- „Világbeke“. Költői szintézis. — K. Pleitz, Velikibecskerek. — M. 1926. — O. 38.
- Világszerelem. Természettfilozófia. — K. Jókai-nyomda, Budapest. — M. 1910.
- Világszerelem. Az Ember. Az Emberiség. Tanulmány. — K. Schneller és Göschl Testvérek, Velikibecskerek. — M. 1925. O. 88.
- Welterotik. Kosmogonie. Tanulmány. — K. Xenien-Verlag, Leipzig. — M. 1910.
- Weltverjüngung. Essays. — K. Xenien-Verlag, Leipzig — M. 1910.
- Csányi Endre: Baudelaire élete és költészete. Irodalomtörténeti értekezés. — D. — M. 1923, Szubotica. — O. 83.
- Talált boldogság. Drámai jelenet egy felvonásban. — D. — M. 1929, Senta. — O. 9.
- Márton Andor: Itthon és idegenben. Regény. Előszót írta Herczeg Ferenc. — K. Singer és Wolfner, Budapest. — M. 1918.
- Madách és költészete. A torontálmegyei (bánáti) Magyar Közművelődési Egyesület 1923. évi dec. hó 2-án tartott Madách-ünnepélyen elmondotta: Marton Andor. — D. — M. 1923, Velikibecskerek. — O. 19.
- Tanulmányok az Alföld gazdálkodási viszonyairól. Tanulmány. — Pátria irod. és nyomdai r. t., Budapest. — M. 1903.
- Milkó Izidor: A firenzei eset és egyéb elbeszélések. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1924. — O. 271.
- A miniszter barátja. Mosolygó történetek. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1924. — O. 271.
- Asszonyok. Novellák és más írások. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1924. — O. 276.
- Baedeker írásaiából. Novellisztikus dolgok és cikkek. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1924. — O. 271.
- Írók és könyvek. Novellák és tárcák. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1924. — O. 272.
- Ketten. Képek, jelenetek. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1923. — O. 299.
- Spekuláció és Társai. Régi és új figurák. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1924. — O. 272.
- Népújság. Hetilap. Sz. Csányi Endre. — K. Csányi Endre, Senta. — M. 1929. — Két hónapig jelent meg.
- Novoszel Andor: Így a koma... Novellák. — K. Minerva r. t., Szubotica. — M. 1928. — O. 173.
- Orbán Ignác: Geokrácia. Tanulmány. — K. Reggeli Újság, Noviszád. — M. 1932/33. — O. 103.
- Quasimodo: Ivanov meg a szeretője. Előjáték. — D. — M. 1929, Szubotica. — O. 103.

„Ha kulturánkhoz hűek maradtunk akkor megőrizhetjük és fennírhatjuk lejtánkat”. „Ha kulturánkhoz hűtlenné válunk, megőrzésért és fejlesztésért sem jár dozt sem áldozatot hozni az akarnk, elpusztulunk dicstelen és nyomtalanul”.

Jugoszlávlal Magyar Könyvtár:

„... én sohasem rágaskodtam az el nem olvasott könyvekre vonatkozó megsejtembe... anélkül nem mindenki van így”.

Andrus Zoltán

„Szeressék azt, ami a miénk”.
Szentelék Kornél

Ducsis Jován – Debreczeni József:

Almok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börösök Erzsébet:

A végtelen fal

Szentelék Kornél:

Ákácok alatt (Két kötet)

Arányi Jenő:

A szentendrei bíró

Czirák Imre:

... mosoly ... könny ...

Gergely Boriska:

Nagyokról-kicsinyeknek

Tomás István:

A kék vonat (Két kötet)

Városok... falvak... (Két kötet)

Kalangya könyvtár:

Farkas Gelza:

A fejnélküli ember

Szirmai Károly:

Ködben

Radó Imre:

Aram

Havas Károly:

Az idők mélyén